

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ЇСТОРІО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Інформаційна
Служба

Передп. індекс – 74173

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
The Ukrainian Information
Service Ltd.

ISSN: 0042-9422

Реєстраційне свідоцтво – серія KB № 1693

Відповідальний Редактор – Ілля Дмитрів
Заст. Відп. Ред. в Україні – Микола Шатилов
Техн. Ред. і Адміністратор в Україні – Микола Кузів

Члени Редакційної Колегії:

Проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, н. деп. Григорій Дем'ян,
ред. С. Караванський, ред. С. Квіт, мгр. О. Коваль, проф. д-р В. Косик,
проф. д-р О. Кушпета, Л. Наконечний, інж. В. Олесків, мгр. Слава Стецько,
проф. д-р П. Цимбалістий.

Редакція і Адміністрація

254053 м. Київ, Вознесенський узвіз, 18, пом. 3
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Great Britain

Телефони: в Києві (044) 212-17-60. В Лондоні: 0171 607 6266

Факс: в Києві (044) 212-17-60. В Лондоні: 0171 607 6737

Матеріали, підписані прізвищем чи псевдонімом авторів, не завжди відповідають
поглядам Редакційної Колегії. Редакція застерігає собі право скорочувати статті
і виправляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1997 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Україна	30 грив.	16 грив.	2 грив. 70 коп.
Австралія	100 дол.	60 дол.	10 дол.
Австрія	900 шіл.	500 шіл.	100 шіл.
Аргентина	50 дол.	30 дол.	5 дол.
Бельгія	2.500 б. фр.	1.300 б. фр.	300 б. фр.
Велика Британія	ф.40.00	ф.23.00	ф.4.00
Канада	100 дол.	60 дол.	10 дол.
США	85 дол.	50 дол.	8 дол.
Німеччина	150 н. м.	80 н. м.	15 н. м.
Франція	450 фр.	250 фр.	40 фр.
Швеція	600 кор.	300 кор.	50 кор.

В інших країнах – рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації
«Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше – на адреси наших
Заступників, на стор. 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: The Ukrainian Information Service, Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 12 (585)

ГРУДЕНЬ, 1996

Річник XLIX

Зміст XII-ої книжки

До питань державного будівництва

Святослав Караванський: ПРО МОВУ КОНСТИТУЦІЇ	1411
Олена Козак: ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ НА РИНКУ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ	1417
Марія і Петро Лаврови: В ДОНЕЦЬКУ УКРАЇНА НЕ ДЛЯ УКРАЇНЦІВ	1424
Igor Kічак: МІРКУВАННЯ З ПРИВОДУ ОДНОГО «СВЯТКУВАННЯ»	1434
В. Кульчицький-Гут: НАТО, ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ У США І УКРАЇНА	1437
Едіт Богацька: ПРО ВАЖЛИВІ НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПИТАННЯ	1450
О. Чешков: ПРОСУВАННЯ РОСІЙСЬКИХ БАНКІВ В УКРАЇНУ	1454

Конституційність України

– КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ, прийнята на п'ятій сесії ВР України	1461
--	------

Література, мистецтво

Андрій Легіт: З перекладів англійських, ірландських і шотландських поетів-класиків:
ПЕРСІ БІШ ШЕЛЛІ – 1485; ДЖОН МАЙНСФІЛД – 1486;
ДЖОЗЕФ РУД'ЯРД КІПЛІНГ – 1487; ТОМАС МУР – 1487;
ТОМАС МУР – 1487; РОБЕРТ БЕРНС – 1488

Наука, дослідні

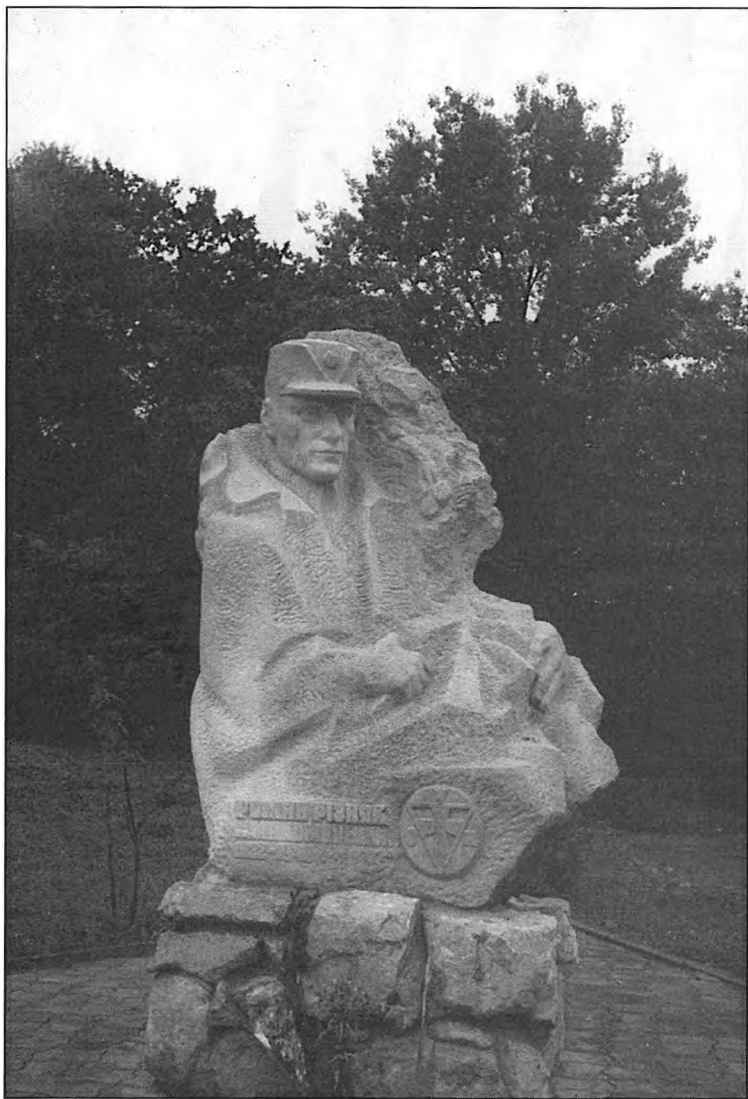
Людмила Конотоп: ПРОБЛЕМА ЖИТТЯ ТА СМЕРТІ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ (Закінчення)	1490
Христина Василькевич-Білецька: ПСИХОЛОГІЯ ЕТНОГЕНЕЗИ І ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	1507

Огляди, рецензії

Володимир Жила: РЕЗУЛЬТАТ СТОЛІТНЬОГО ЗУСИЛЛЯ	1515
В. Антоник: «ЗЕРНАМ» – І РОСТИ, І ДІЯТИ	1520

Посмертні згадки

– Сл. п. д-р Анатоль Бедрій-Антей	1521
– ЗМІСТ ЖУРНАЛУ «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» ЗА 1996 РІК	1523

*Роман Різняк-«Макомацький»
Визначний розвідник ОУН-УПА
1922-1948
Пам'ятник у Трускавці, Львівська обл.*

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ПРО МОВУ КОНСТИТУЦІЇ

Висловлюючи свої спостереження про мову Конституції України, автор не має на меті знецінення змісту та ролі цього документу. Але автор переконаний, що зміст і форма таких текстів мають гармонізувати.

Не можна наступні зауваження віднести і до укладачів Конституції, бо «мовне поле» Основного закону – це наслідок знекровлення української мови, яке, будучи започатковане в УРСР, триває і далі в незалежній Україні.

Публікуючи свої міркування, автор сподівається, що вони привернуть увагу законотворчої громадськості до мови Основного закону України, а висловлені побажання знайдуть у цій громадськості зрозуміння та підтримку.

* * *

Читаючи Конституцію України, важко збутися враження, що це переклад з російської мови, і то не найкращий. Цю думку навіває лексика, стилістика, слововжиток, граматичні норми.

ЛЕКСИКА

Людські права чи права людини?

У Конституції вживано сталу словосполуку «права людини», що відповідає російській сполучі «права человека». Українській же мові властивіша форма «людські права». У цьому можна переконатися, звернувшись до джерел нашої мови.

Російську форму «фигура человека» сучасник перекладе як «фігура людини», але це не звучить по-українськи. У творах письменників – від М. Вовчка до Г. Тютюнника – подибуємо вираз «людська постать». Так само українці кажуть «людське житло», «людське тіло», «людська нога» там, де росіянин скаже «жилище человека», «тело человека», «нога человека».

Отже, українським законам належить боронити «людські та громадянські права і свободи».

Теперішній кордон чи існуючий кордон?

Конституція у статті 2 говорить про «існуючі кордони». Форми «існуючий», «температурчий», «рахуючий» – не українські. Їх унікали наші письменники, їх не практикував народ. Але їх накинули нам «друзі народу». Ми ж можемо і мусимо не вживати цих форм: «існуючі кордони» – це «теперішні кордони», «існуючі права» – це «зафіксовані права», «існуюча мережа» – це «наявна мережа», «існуючий порядок арешту» – «чинний порядок арешту».

Урядовець чи посадова особа?

Російська імперська бюрократія відмежовувалася від народу своєю окремою бюрократичною мовою. Бюрократи не приймали на роботу двірника, а «зачисляли в штат в качестве дворника»; селянина або хлібороба охрестили «производителем сельхозпродукции». У цьому ж ключі виникло і слово «должностное лицо» замість колишнього «чиновник». Йдучи за цим зразком, в УССР скоро-спечено «посадову особу», тоді як ми маємо чудове слово «урядовець». Такі слова, як «посадова особа» підпирають шовіністичну тезу про залежність української мови від російської.

Співпраця чи співробітництво?

Стаття 18 Конституції говорить про співробітництво із світом. Чи ж не краще говорити про «співпрацю»? І коротше і не повторює чужих моделей. Словники ж УССР, перевидані Академією Наук без змін, брешуть, коли кажуть, що «співпраця» це якась мітична «спільна праця». «Співпраця» – це і є «співробітництво».

Зазіхати чи посягати?; зазіхання чи посягання?

Словник Б. Грінченка слово «посягати» пояснює як «засувати руку» і дає приклад: «Посягни в кишеню, вийми грошей жменю». Слово «посягання» набуло поширення десь у 60-х роках за часів панування теорії злиття мов. Щодо слова «посягати», то його подеколи у значенні «зазіхати» вживали клясики. Але це не може бути підставою для узаконення цього слова в сучасній мові. Клясики творили літературну мову, і часом їм доводилося вживати такі слова, як «ученіє», «посланіє» тощо. Сучасна ж мова обходиться без «посланій» та «ученій». Так само вона може обійтися без слів «посягати» та «посягання», а надто у Конституції.

Добробут чи благополуччя?

Стаття 49 Конституції згадує «санітарно-епідемічне благополуччя». Чи ж треба доводити, що слово «добробут» і коротше, і милозвучніше, і таки «наше» слово.

Свідчити чи давати показання?

Точнісінько так, як дбав ще Петро І, «дабы никакой розни и особого наречия не было», офіційну українську лексику УССР «приведено у відповідність» із «общесоюзною» лексикою. У підручниках і словниках слово «свідчення» замінено на «показання» (копію російської форми), а коротке і легкомовне слово «свідчити» – на мовний динозавр «давати показання». Всупереч цим заходам, у статті 63 Конституції замість слів «давати показання» хотілося б бачити таки слово «свідчити».

Він і вона чи кожен з подружжя?

Наведу статтю 51: «Шлюб ґрунтується на вільній згоді чоловіка та жінки. Кожен із подружжя має рівні права й обов'язки у шлюбі та сім'ї». «Кожен із подружжя» – це невдалий переклад «нормативниками» російського «каждый из супругов». По-російськи даний вираз звучить природно. По-українськи ж «кожен із подружжя» звучить незграбно. Мабуть таки краще відходити від калькування і творити усе речення самостійно: «Шлюб ґрунтується на вільній згоді чоловіка та жінки. Він і вона мають рівні права й обов'язки у шлюбі та сім'ї».

Мусить чи зобов'язаний?

Статті 60, 62, 67 та ряд інших послідовно вживають форму «зобов'язаний» – дублет російського «обязан» – замість властивої українцям традиційної форми «мусить». Що краще звучить: «Кожен зобов'язаний платити податки» чи «Кожен мусить платити податки»?

Доходи чи прибутки?

Стаття 67 та інші статті Конституції згадують про «доходи» громадян. Знову таки термін накинтий. Українці, як засвідчує література, на означення сучасного поняття «доходи» вживали слово «прибутки», а на означення сучасного «прибуток» – слово «зиск» або «чистий прибуток». Ці терміни саме так і розрізняла наша термінологія до погрому української лексики. Узаконення у Конституції штучних термінів може спричинитися до того, що українська мова ніколи не очиститься від «зозулиних яєць», підкинутих за часів Кагановича та Постишева.

Керувати, урядувати чи управляти; керування, урядування чи управління?

Слово «управляти» зовсім невинувато вжито у ряді статей Конституції там, де українці традиційно вживають «керувати», «урядувати». Словник Б. Грінченка слово «управляти» пояснює як «вмонтовувати», «закінчувати роботи». У значенні «керувати» це слово не вживано. Та й словники УССР, допускаючи «управляти» та «управління», наводять поруч і «керувати» та «керування». Чи ж варто у Конституції України віддавати перевагу сумнівним формам перед традиційними?

За посадою чи з обов'язку?

Цитую статтю 131 Конституції: «До складу Вищої ради юстиції входять за посадою Голова Верховного суду...». Щоб зрозуміти що таке «за посадою» багато хто з читачів подумки звернеться до російської мови: «Ага! Це 'по должности'». Іншими словами, вираз стає зрозумілим через посередництво російської мови. Бо сполучення «за посадою» абсолютно важко зрозуміти одразу, «просто з мосту». Прийменник «за» не скрізь можна вжити там, де росіяни вживають «по». Тому, краще пошукати в нашому мовному фонді чогось рівнозначного і зрозумілого без звертання до «братніх мов». Після пошуку наведена цитата зазвучить так: «До складу Вищої ради юстиції з обов'язку входять Голова Верховного суду...». Чи не краще? Зрештою, можна знайти й щось інше, головне ж – не мавпувати.

За поданням чи на подання?

Аналогічне напруження думки викликає вжитий у низці статей Основного закону вираз «за поданням» (Президента чи Прем'єра). Це знову таки невдалий вжиток прийменника «за». Українці у таких випадках вживають прийменник «на»: «на прохання», «на замовлення», «на вимогу», «на пропозицію». Аналогічно має бути «на подання», «на звернення» тощо.

Одноособово чи персонально?

Якби спитати у школярів: «Назвіть українське слово, що має шість О», хтосьна чи дадуть вони відповідь, бо слово «одноособово» існує лише у словниках та в

бюрократичних текстах. Це точна копія російського «єдинолично» – слова напівпаразита, бо різниці між словами «лично» та «єдинолично» немає жодної. А нащо українцям такі напівпаразити, що їх знають лише укладачі «нормативних» словників УССР. Появу цього напівпаразита в Конституції України нічим не виправдано. Сказане у статті 129: «Судочинство провадиться суддею одноособово» треба б висловити так: «Суддя провадить судочинство персонально». Можна вжити і слово «особисто».

Лікарняний чи шпитальний?

Вилучивши з української лексики традиційні легкомовні слова, «мовоборці» УССР засмітили її довжелезними монстрами. Слова «лікарняний» у творах письменників та в записках народньої творчості не зафіксовано. Це слово вигадане. Народ вживав слово «шпитальний». Ми знаємо прізвиська Шпитальний, але не знаємо прізвищ Лікарняний. Їх не було і не буде. І записана у статті 137 Конституції «лікарняна служба» – це «шпитальна служба».

СТИЛІСТИКА

Стилістику Конституції України характеризує пасивний стан: права й свободи в Україні «охороняються», «захищаються», «гарантуються», «здійснюються»; закони «встановлюються» «розглядаються», «затверджуються» «приймаються»; штати «формуються», «обираються; обов'язки «покладаються», «визначаються».

Вживання таких форм потрібне у багатьох випадках, але воно не мусить цілком вилучати інші властиві українській мові форми: 1. активні форми, які ближче до живої – не бюрократичної мови, 2. так звані безособові форми.

1. Забезпечує чи забезпечується? (Активна чи пасивна форма?)

Стаття 24: «Рівність прав... забезпечується наданням... рівних... можливостей». Чи не краще та й простіше сказати «Рівність прав... забезпечує надання... рівних... можливостей»? Не можна цілий текст доленосного акту витримувати в тяжкій пасивній формі. Демократичній конституції має пасувати не книжний – пасивний, а ближчий до живого мовлення – активний стиль.

2. Покладено чи покладається? (Безособова чи особова форма?)

Стаття 17: «Оборона України, захист її суверенітету... покладаються на Збройні Сили...». За традицією треба сказати «Оборону України... покладено на Збройні Сили...». Цю традицію – безпідметові речення – в УССР виполювано, «дабы особого наречия не было». А ці ж речення – одна з характерних рис української мови. Так само у цій же статті «забороняється» краще замінити на «заборонено».

Цензуру заборонено чи цензура заборонена?

Стаття 15 стверджує: «Цензура заборонена». Тут аж проситься безпідметове речення: «Цензуру заборонено». Так само у статті 37 замість «дії яких спрямовані» по-українськи краще сказати «дії яких спрямовано». Багато таких замінів потребують і інші статті Конституції. Безособові форми, ігноровані в УССР, прикрашають і різноманітять наші мовні стилі.

Ніхто не може бути примушений чи нікого не можна примусити?

Першу частину цього заголовку взято із статті 19. Такі ж конструкції подибуємо і в інших статтях Конституції. Стаття 28: «Ніхто не може бути підданий катуванню...». Стаття 41: «Ніхто не може бути позбавлений права власності». Чи справді Основний закон потребує такого стилю? Чи не краще сказати: «Нікого не можна піддати катуванню...», «Нікого не можна позбавити права власності»?

При здійсненні чи здійснюючи?

У статтях 118 та 129 вжито зворот «при здійсненні». Це калька з «общепонятного» зразка. Українська стилістика, і то навіть часів УССР, рекомендує в таких випадках вживати дієприслівникові форми: «здійснюючи свої повноваження».

ГРАМАТИЧНІ НОРМИ

Рідко, але трапляються у Конституції відхилення від граматичних норм.

Більше одного разу чи більше, ніж раз?

Стаття 87 не дозволяє розглядати законопроект «більше одного разу», а стаття 94 стверджує, що закон набирає чинности «не раніше дня його опублікування». Навряд чи треба доводити, що у цих випадках треба вжити «більше, ніж раз» та «не раніше відо дня».

Не прийме закон чи не прийме закону?

Розділ XV у пункті 4 стверджує, що закон набирає чинности, «якщо... Верховна Рада не прийме закон або не відхилить поданий законопроект...». Знову таки не потребує доведення, що ця цитата має виглядати так: «якщо... Верховна Рада не прийме закону або не відхилить поданого законопроекту...».

СЛОВОВЖИТОК**Не допускається чи заборонено?**

Статті Конституції рясніють від форми «не допускається». Чому віддавано перевагу запозиченій формі, коли є рівнозначні свої? Стаття 32 стверджує, що «не допускається збирання, зберігання, використання... інформації». Чи ж не ясніше буде: «Заборонено збирання, зберігання, використання... інформації»?

Вираження чи поширення?

Стаття 34 гарантує право «на вільне вираження поглядів». Чому вживати запозичене слово «вираження», коли Міжнародні акти у даному випадку говорять про «поширення» поглядів? Заміна «вираження» на «поширення» не змінить змісту, але форма не буде калькою і прямим запозиченням.

Вираження чи вияв?

Запозичення форми «вираження» криє в собі й іншу небезпеку. Стаття 36 говорить про «вираження політичної волі громадян», і тут слово «вираження» просто неправильно вжито. Навіть за нормами УССР тут треба вжити слово «вияв»

або «виявлення». Вживши раз запозичену форму, ми тим самим узаконюємо її даліше «просочування» в нашу лексику.

Безплатно чи безоплатно?

У статті 53 сказано, що громадяни мають право «безоплатно» здобути освіту. Чому «безоплатно», а не «безплатно»? Слова «плата» і «без» – українські. Слово «безплатно» утворено за усталеним зразком: «без користи» – «безкорисно», «без підстави» – «безпідставно», «без плати» – «безплатно».

Що дає ускладнення простих форм? Не забуваймо, що українська мова має сьогодні конкурувати з розвиненою і виробленою російською мовою. Отже, з мотивів конкурентоздатності треба добирати якнайпростіші і якнайкоротші форми. Слово «безплатно» всі розуміють і всі вживають. Слово «безоплатно» вживати не будуть.

Заслуховування чи заслухування?

У нормативних словниках УССР фігурує лише слово «заслуховування», утворене від «заслуховувати». Алеж ми вживаємо і слово «заслухувати». І від нього можна утворити іменник «заслухування» так само, як від слова «вислухувати» – «вислухування». «Заслухування» коротше і не таке незграбне, як «заслуховування».

ВИСНОВКИ

Усі наведені приклади не вичерпують дискусійних моментів, що їх викликає мова Конституції України. Їхній перелік можна було б продовжити. Важко сприймати такі слова, як «діяння» (дії), що упомпезнюють стиль, не можна погодитися і з ігноруванням слів «ухвалювати», «ухвалення» та майже виключною монополією форм «приймати рішення», «прийняття рішення», важко змиритися і з формою «погашення боргу» (сплачення боргу), з формою «вводиться в дію» та рядом інших форм.

З усього розглянутого та нерозглянутого впливає бажаність додаткового – мовного – редагування Конституції, якого не можна було здійснити під час гарячих дебатів у парламенті.

«Московський імперіялізм не знає слова завойовувати, підбивати, окупувати. Він має свої власні терміни для цього самого змісту: „воз’єднювати“, „визволяти“, „допомагати“, „дружити“, „зближувати“, „зливати“, „розбудовувати“ і т. п.»

Степан Говерля: «Грані Культури», ст. 19.

*Олена КОЗАК,
аспірантка Київського державного
економічного університету*

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ НА РИНКУ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Одним з головних питань економічної реформи в Україні, що стала на шлях інтеграції у світову ринкову економіку, є питання організації ефективного інвестиційного процесу, здатного забезпечити структурну перебудову економіки, формування сучасної ринкової інфраструктури, створення умови для економічної стабілізації та подальшого економічного зростання. У зв'язку з цим в умовах недостатності внутрішніх інвестиційних ресурсів особливого значення для України набувають різноманітні питання взаємодії з іноземним капіталом. По-перше, іноземні інвестиції для України є одним із джерел фінансування інвестиційних проектів, модернізації економіки. По-друге, іноземна інвестиційна діяльність – одна з найбільш ефективних форм міжнародного співробітництва. По-третє, формування сприятливого інвестиційного клімату для іноземного капіталу має важливе значення і вплив на ринково орієнтоване реформування економіки України, формування конкурентного середовища. Загалом, ефективне використання іноземних інвестицій є тим чинником, який сприяє більш швидкій адаптації національної економіки України до сучасної світогосподарської системи. Саме тому стимулювання іноземної інвестиційної діяльності є однією із складових державної інвестиційної політики України, що передбачає залучення іноземних інвестицій з урахуванням цілей та завдань державної програми структурної перебудови виробництва, цільових програм міжгалузевого та галузевого розвитку, конверсії та розвитку експортного потенціалу, розвитку внутрішньої та зовнішньої кооперації продукції виробничо-технічного призначення, приватизації державних підприємств із залученням іноземного капіталу. Реалізація цієї політики, активізація іноземної інвестиційної діяльності безпосередньо залежить від інвестиційного клімату в Україні.

На інвестиційний клімат в Україні впливає багато чинників, серед яких політична стабільність, правові умови, ставлення до іноземного інвестора, рівень розвитку ринкової інфраструктури, обмеження на власність, рівень інфляції, стан валютних ринків, структура податків, ступінь розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, наявність кваліфікованої робочої сили, стосунки між державами. Крім зазначених факторів інвестиційного клімату на іноземні інвестиції впливають маркетингові фактори, фактори, пов'язані з торговими обмеженнями, цінові фактори. Деякі з факторів привабливості інвестиційного клімату України склались історично (вигідне геополітичне розташування, значні природні ресурси, наявність кваліфікованих робочих кадрів, значна ємність внутрішнього ринку), інші – перебувають в процесі формування.

Незважаючи на те, що загальна економічна ситуація в Україні характеризується як кризова, в останніх роках спостерігається деяке покращання макроекономіч-

них показників, що характеризують інвестиційний клімат. Так, уповільнились темпи падіння суспільного виробництва. Заходи макроекономічної стабілізації сприяли створенню умов для подальшого реформування економіки. Вдалось знизити рівень інфляції з 10.256 відсотків у 1993 році до 281 відсотка в 1995 році.

Серед країн колишнього СРСР Україна на сьогодні – одна з найбільших політично стабільних країн, хоча іноземні інвестори оцінюють соціально-політичні ризики інвестування в її економіку як досить високі, що пов'язано, перш за все, з певним протистоянням законодавчої та виконавчої влад, протистоянням політичних сил, побоюваннями щодо можливостей зміни політичного курсу уряду і наявність соціальної напруги в окремих регіонах.

Правове забезпечення іноземної інвестиційної діяльності в Україні

Одною з головних умов для іноземних інвесторів є наявність відповідної правової бази. У формуванні правового забезпечення іноземної інвестиційної діяльності в Україні можна виділити декілька етапів.

1. Прийняття та дія законодавчих актів, що регулювали створення та діяльність спільних підприємств на території СРСР у 1987-1989 роках. Прийняті в цей час законодавчі акти в цілому оцінювались закордонними інвесторами та експертами позитивно, оскільки це було одним з кроків до якісної зміни існуючої економічної системи, переходу від ізольованої системи до відкритого міжнародного економічного співробітництва. Крім того, ці акти гарантували спільним підприємствам, що створювались за участю іноземних інвесторів, господарську самостійність. Однак, прийняті на той час законодавчі рішення не можна вважати досконалими через нестикування окремих актів та норм, їх дублювання та коригування при проходженні з верхніх рівнів управління до нижніх, непослідовність з питань оподаткування.

2. Розробка та прийняття нових законодавчих актів щодо регулювання іноземних інвестицій одночасно на рівні СРСР та в Україні в 1990-1991 роках. Ці законодавчі акти мали тимчасовий характер в період розпаду СРСР та утворення на його території незалежних держав.

3. Вироблення і законодавче закріплення парламентом України нормативно-правових регуляторів зовнішньоекономічної діяльності та спільного підприємництва у 1991-1992 роках. З прийняттям закону України «Про іноземні інвестиції», яким було визначено види інвестицій, надано державні гарантії захисту іноземних інвестицій, створено пільгові умови в оподаткуванні для підприємств з іноземними інвестиціями, а також з прийняттям інших законодавчих актів, в Україні було сформовано загальну концепцію регулювання іноземної інвестиційної та підприємницької діяльності відповідно до принципів, визнаних у світовій господарській практиці. Саме в 1991-1992 роках обсяги іноземних інвестицій в економіку України досягли найбільшого розміру, хоч ліберальне законодавство призвело до негативних явищ, зокрема до росту «фіктивних» інвестицій.

4. Внесення змін до законодавства про іноземні інвестиції декретами Кабінету Міністрів України наприкінці 1992 р. та в 1993 р. Прийняті на цьому етапі зміни стосувались основних умов іноземного інвестування: статусу підприємств з іно-

земними інвестиціями, видів іноземних інвестицій, порядку та терміну їх реалізації, оподаткування, можливостей та умов реінвестування, режиму використання валютних коштів, порядку та умов експортно-імпоротної діяльності, митного оподаткування, державних гарантій іноземним інвесторам.

На сьогодні правова система України складається з понад 100 законів та нормативних актів, що регулюють інвестиційну діяльність, приблизно 20 з яких стосуються безпосередньо регулювання іноземної інвестиційної діяльності. Безумовно, цей факт поряд з багаторазовою зміною законодавства у короткий термін має негативний вплив на іноземних інвесторів в Україні.

Однак, на основі існуючої законодавчої бази вже можна говорити про практичну реалізацію основних форм державного правового регулювання іноземних інвестицій, а саме: 1) регулювання сфер і об'єктів інвестування; 2) податкове регулювання; 3) регулювання участі іноземних інвесторів у приватизації; 4) регулювання фінансових інвестицій; 5) експертиза інвестиційних проєктів; 6) забезпечення захисту інвестицій.

Перш за все відзначимо, що згідно з чинним законодавством на території України щодо іноземних інвестицій та форм їх здійснення встановлюється національний режим інвестиційної діяльності. Проте, передбачена можливість надання іноземним інвесторам додаткових пільг.

Основним законодавчим актом, що регулює діяльність іноземних інвесторів на території України, є Декрет Кабінету Міністрів України «Про режим іноземного інвестування». Відповідно до цього декрету статус підприємства з іноземною інвестицією набуває підприємство будь-якої організаційно-правової форми, створене згідно із законами України, якщо протягом одного року в його статутний фонд вноситься кваліфікаційна іноземна інвестиція. Така інвестиція повинна становити не менше 20% статутного капіталу підприємства і при цьому не бути меншою суми, еквівалентної:

а) у разі здійснення її у вигляді майна, прав інтелектуальної власності, новгав, прав на здійснення господарської діяльності – 100.000 доларів США для банків та інших кредитно-фінансових установ, 50.000 доларів США – для решти підприємств;

б) у разі здійснення її у вільно конвертованій валюті, валюті України при реінвестиціях, цінних паперах – 1.000.000 доларів США для банків, 500.000 доларів США – для решти підприємств.

Об'єктом інвестиційної діяльності може бути будь-яке майно, а також майнові права.

Серед позитивних аспектів правового забезпечення іноземної інвестиційної діяльності в Україні необхідно відзначити гарантування національного режиму іноземної інвестиційної діяльності; гарантії, що при зміні законодавства по захисту іноземних інвестицій протягом 10 років може діяти законодавство, яке діяло на момент реєстрації інвестицій; гарантії від примусових вилучень, а також незаконних дій державних органів та їх службових осіб; швидка, адекватна та ефективна компенсація та відшкодування збитків, завданих в результаті дій або бездіяльності державних органів України; гарантії на повернення інвестицій та доходів

від них при припиненні інвестиційної діяльності; гарантії безперешкодного і без затримки переказу за кордон доходів, прибутків та інших коштів в іноземній валюті, що одержані іноземними інвесторами на законних підставах у зв'язку з інвестиціями; гарантії використання доходів, прибутків та інших коштів, одержаних від іноземних інвестицій на території України. Крім того, законодавством встановлена спрощена заявна реєстрація іноземних інвестицій (до початку, в період або після фактичного здійснення інвестицій).

Підприємства з іноземними інвестиціями мають певні митні та податкові пільги. Від мита та податку на імпорт звільняється майно, що ввозиться в Україну як внесок іноземного інвестора до статутного фонду підприємства з іноземними інвестиціями в межах термінів, встановлених чинним законодавством, та майно, що ввозиться з метою інвестування на підставі господарських договорів (контрактів).

Підприємства з іноземними інвестиціями, що зареєстровані до 1 січня 1995 року, звільнено від сплати податку за прибуток на п'ять років з моменту внесення кваліфікаційної іноземної інвестиції. Така ж пільга встановлена щодо прибутку від господарської діяльності, одержаної при здійсненні уноземної інвестиції не менше 100.000 доларів США на основі договорів (контрактів) про виробничу кооперацію, спільне виробництво та інші види спільної діяльності, укладені до 1995 року. Новостворені підприємства зазначеної пільги в оподаткуванні прибутку не мають.

Для іноземних інвесторів, щокладають кошти в пріоритетні сфери, законом України «Про Державну програму заохочення іноземних інвестицій в Україні» передбачено застосування норм прискореної амортизації машин та обладнання.

При сплаті інших податків підприємства з іноземними інвестиціями діють у національному режимі.

Законодавством передбачена участь іноземних інвесторів у приватизації державних підприємств шляхом купівлі ними об'єктів малої приватизації, а також пакетів акцій акціонерних товариств, створених на базі підприємств, що приватизуються. Щодо участі іноземних інвесторів у приватизації майна запроваджено національний режим. Створюються умови для участі стратегічних інвесторів у приватизації. Постановою уряду затверджено переліки підприємств, що перебувають у загальнодержавній власності, приватизацію майна яких доцільно здійснити із залученням іноземних інвестицій. Жодних обмежень щодо розміру пакету акцій підприємств, що можуть належати іноземним інвесторам, не передбачено. Проте, в окремих випадках питання стосовно продажу іноземним інвесторам пакету акцій Фонд державного майна (орган приватизації в Україні) має узгоджувати з Кабінетом Міністрів та Антимонопольним комітетом.

Земельним кодексом України передбачено, що земля може надаватись у постійне чи тимчасове користування спільним підприємствам, міжнароднім об'єднанням і організаціям з участю українських та іноземних юридичних та фізичних осіб. Також земля може надаватись в оренду. Між тим, питання приватизації землі на сьогодні ще не вирішено.

Безумовно, сприяє покращанню інвестиційного клімату в Україні той факт, що на даний час державою укладено 34 міжнародні угоди про заохочення та взаємний захист інвестицій, а також 16 угод про уникнення подвійного оподаткування стосовно податків на дохід і майно. З них набули чинності угоди про сприяння і взаємний захист інвестицій з Великою Британією, Данією, Польщею, Францією, Канадою та ще 11 країнами, та угоди про уникнення подвійного податкування з Великою Британією, Білоруссю, Польщею. Якщо в міжнародніх договорах з участю України встановлені інші правила, ніж ті, що є в законодавстві України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Серед чинників, що створюють перепони на шляху іноземних інвесторів, необхідно відзначити нестабільність законодавчих та нормативних актів, високі податки та їх різноманітність, відсутність уніфікації ліцензій, квот, податків, митних тарифів.

Підсумовуючи викладений огляд правового забезпечення іноземних інвестицій в Україні, можна відмітити, що, по-перше, на даний час основи українського законодавства про іноземну інвестиційну діяльність вже створено, однак процес його формування продовжується; по-друге, українське законодавство базується на принципі створення національного режиму іноземної інвестиційної діяльності, проте передбачає створення пільгового режиму в деяких пріоритетних напрямках.

Огляд напрямів, тенденцій та можливостей розвитку іноземного інвестування в Україні

Загальний обсяг інвестицій, що надійшли в Україну за 1992-1995 роки, становить 750,1 млн. доларів США, в тому числі за 1995 рік – 266,6 млн. доларів США. При цьому інвестиції з країн колишнього СРСР за цей час склали 43,1 млн. доларів США (5,7%), а з інших держав – 707 млн. доларів США (94,3%). За галузевою ознакою іноземні інвестиції розподілились таким чином: внутрішня і зовнішня торгівля – 30% всіх іноземних інвестицій, машинобудування і металообробка – 16,2%, харчова промисловість – 13,9%, чорна і кольорова металургія – 4,8%, транспорт – 4%, легка промисловість – 3,8%, хімічна промисловість – 3,7%, промисловість будівельних матеріалів – 3,6%. Основний обсяг вкладених інвестицій починаючи з 1992 року припадає на США (25,9%), далі йдуть Німеччина (16,5%), Великобританія (6,1%), Кіпр (4,9%), Росія (4,8%), Швейцарія (4,5%).

Серед інвестицій зі США, Німеччини, Великої Британії, Канади більша частина була направлена в машинобудування та металообробку, з Росії – в сільське господарство, Швейцарії, Кіпру й Австрії – в торгівлю.

Найбільш привабливими для іноземних інвесторів в регіональному розрізі були м. Київ (що пояснюється його столичним статусом), Дніпропетровська і Донецька області (промислові регіони з відповідною структурою господарських комплексів), Львівська область, що має високий рівень зв'язку із зарубіжними партнерами.

Крім залучення приватного капіталу Україна активно співпрацює з міжнародними фінансовими організаціями. Так, в жовтні 1994 року Міжнародним Валютним

Фондом було прийнято рішення про надання Україні системної трансформаційної позики у розмірі 740 млн. доларів США, яка призначена для скорочення дефіциту платіжного балансу, стабілізації курсу національної валюти та здійснення програми структурної реформи. Потім між урядом України та Міжнародним Валютним Фондом було досягнуто домовленості про отримання Україною позики в розмірі 1.400 млн. доларів США. Приймає участь в цьому процесі і Світовий банк: в грудні 1994 року Україні було надано Реабілітаційну позику в розмірі 500 млн. доларів США. Крім того, спеціалісти банку розробляють понад 100 інвестиційних проєктів, що стосуються енергетики, газозабезпечення, сільськогосподарства, транспорту, зв'язку, інших галузей. Частина з них планується фінансувати спільно з іншими фінансовими організаціями, зокрема з Європейським банком реконструкції та розвитку.

З Європейським банком реконструкції та розвитку було підписано домовленість на урядовому рівні, згідно з якою було виділено кошти на реконструкцію Київського аеропорту «Бориспіль», проведення волоконно-оптичної лінії зв'язку Київ-Одеса і деякі інші проєкти.

В Україні вже започаткували свою діяльність Фонд підтримки підприємств у нових незалежних країнах, інвестиційний капітал якого надано Конгресом США через Агентство США з міжнародного розвитку, та фонд, який підтримується Корпорацією приватних інвестицій за кордоном.

Аналіз статистичної інформації та узагальнення експертних оцінок ринку іноземних інвестицій дають змогу виділити такі особливості іноземного інвестування в Україні:

- за кількістю створених підприємств з іноземними інвестиціями переважають партнери з країн, що розвиваються;

- найбільші обсяги іноземних інвестицій припадають на розвинені країни;

- спостерігається зосередження підприємств з іноземними інвестиціями у промислових центрах і регіонах України;

- склад іноземних інвесторів неоднорідний: серед них є великі корпорації, що відомі у світі; малі зарубіжні фірми, що орієнтовані на швидку віддачу інвестицій або вигоду разових операцій; фірми, що є неконкурентноспроможними у своїй країні; фірми з кримінальним багажем;

- розподіл інвестицій між галузями економіки дуже нерівномірний, що пояснюється як нерівномірним впливом економічної кризи на різні сфери виробництва, так і іншими чинниками, які визначають інвестиційну привабливість галузей;

- іноземні інвестори виявляють обережність у великих інвестиціях;

- на приватизаційному ринку переважають активні фінансові інвестори (інвестиційні фонди, інвестиційні банки, страхові компанії), які при роботі з конкретним підприємством ставлять акцент на оздоровлення його фінансового стану; кількість стратегічних інвесторів незначна;

- переважають такі форми здійснення іноземних інвестицій, як внески рухомого і нерухомого майна (80% від загального обсягу інвестицій) та грошові внески (14%);

– доля портфельних інвестицій незначна (приблизно 4,4%), що пов'язано з відсутністю розвинутого фондового ринку.

Дещо детальніше хочеться зупинитись на питанні портфельних інвестицій в Україні. Незважаючи на їх низьку долю в загальному обсязі інвестицій, саме тут відкриваються перспективи та можливості для іноземних інвесторів. По-перше, процес приватизації державних підприємств надає можливість іноземним інвесторам для придбання акцій цих підприємств. Крім того, після закінчення сертифікатного етапу приватизації залишки акцій підприємств будуть виставлятися у вільну продаж, що надає додаткові можливості для інвесторів. При цьому вони можуть скористатись послугами як українських фінансових посередників, так і інвестиційних компаній зі стовідсотковим іноземним капіталом, створення яких передбачено чинним законодавством. По-друге, процес приватизації підштовхує розвиток інфраструктури ринку, збільшується кількість торгівців цінними паперами, створюються консультингові центри. По-третє, розвивається і вдосконалюється законодавча база, що регулює фондовий ринок.

Попит на інвестиції в Україні досить високий. Загальні потреби української економіки в іноземних інвестиціях оцінюється в 40 млрд. доларів США, при чому практично всі галузі потребують іноземних інвестицій. Між тим, по обсягу залучених іноземних інвестицій Україна поки що в 3-7 разів поступається іншим країнам Східної Європи. Тому активна робота в напрямі залучення іноземних інвестицій ведеться як на державному рівні, так і на рівні окремих підприємств, організацій.

Для України першою значною подією, що дозволила їй заявити про себе як про об'єкт інвестування, стала Міжнародна конференція «Інвестування в Україну», організована в Лондоні в травні 1995 року під егідою Інституту Адама Сміта. Друга конференція «Інвестування в Україну» відбулась 12-13 березня 1996 року в Києві. Організатором конференції виступила британська фірма. Участь у конференції взяли представники урядових структур України, вітчизняних і зарубіжних фірм. З доповіддю про інвестиційний клімат і перспективні напрями інвестування в Україні виступив голова Лондонської інвестиційної компанії Майкл Александер.

Поряд з цими подіями можна відзначити Всесвітній економічний форум в Давосі (Швейцарія), що виявив значний інтерес до українських інвестиційних перспектив з боку потенційних партнерів, а також презентації у березні 1996 року інвестиційних проєктів українських підприємств у Відні (Австрія) під егідою Організації Об'єднаних Націй для промислового розвитку (ЮНІДО) та в Атлантик-Сіті (США).

Наприкінці червня 1996 року в Києві проведено міжнародний форум, присвячений проблемам залучення в економіку України іноземних інвестицій. Організатором форуму виступило Міністерство зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України за сприянням Світового банку. Зарубіжні інвестори, взявши участь у форумі, мали змогу відвідати конкретні підприємства, які представляють найбільш перспективні для іноземних інвесторів сектори української економіки.

На протязі останнього часу заіснували кроки, що мають суттєве значення для інвестиційного клімату України, а це створення Консультативної ради з питань іноземних інвестицій в Україні та Державної кредитно-інвестиційної компанії, а також опрацювання проекту Світового банку «Фонд підтримки передекспортних гарантій». Основним завданням Консультативної ради з питань іноземних інвестицій в Україні, що створена на чолі з Прем'єр-міністром України, і в склад якої входять керівники ряду міністерств, представники іноземних компаній, є спільне опрацювання з іноземними інвесторами пропозицій щодо законодавства з питань іноземного інвестування та вдосконалення механізмів залучення іноземних інвестицій. Статутними завданнями Державної кредитно-інвестиційної компанії є залучення іноземних інвестицій в економіку України, надання іноземним партнерам консультативних послуг та інформацій про український ринок, сприяння реалізації вітчизняних інвестиційних проєктів із залученням фінансових ресурсів міжнародного ринку капіталів. У планах Державної кредитно-інвестиційної компанії – здійснення операцій по страхуванню інвестиційних ризиків, підготовка до реалізації спільних проєктів зі світовими фінансовими організаціями. Одним з таких проєктів є створення Фонду підтримки передекспортних гарантій, який передбачає створення цивілізованої системи гарантування від політичних ризиків в сільському господарстві України.

Плянується залучити іноземні інвестиції для добування корисних копалин, що знаходяться на території України. Так, готується проєкт створення акціонерного товариства «Укрзолото», декілька проєктів розробки українських родовищ.

Таким чином, Україна, що має значний інвестиційний потенціал, поступово заявляє про себе як про перспективну в інвестиційному пляні країну, країну, що може запропонувати іноземним інвесторам значні можливості і плянує залишатись у бізнес-плянах провідних світових корпорацій. ■

Марія і Петро ЛАВРОВИ

В ДОНЕЦЬКУ УКРАЇНА НЕ ДЛЯ УКРАЇНЦІВ

Незважаючи на нахабні намагання московських шовіністів заперечити право України на Донецькі степи, українці в них – корінна людність. Безперечно, антів IV-VI ст. по Хр. та їхніх здичавілих потомків «бродників» змели тюрксько-монгольські навали, але вже на початку XVI ст. вольності Запорізької Січі простягалися до самого Дону. Десь біля 1500 р. коло гирла річки Кальміюсу на території теперішнього Маріуполя виник запорізький зимівник Демаха, який, ставши фортецею, був з 1617 р. центром Кальміюської паланки «християнської республіки» Запорізької Січі. Коли турки перекрили запоріжцям вихід по Дніпрі в Чорне море, «чубаті слов'яни» на чайках по Самарі і Вовчій добиралися до місць, на яких вирости сучасні села Олексіївка й Андріївка, звідкіля волоком перетягали чайки на Кальміюс чи Міюс і цими річками спускалися до Азовського моря, а з нього випливали в Чорне (за княжих часів «Руське») море. Наприкінці

ХУІІ ст. січовики жили зимівниками й хуторами в Олександрівському урочищі. Тут і виросла слобода Олександрівка-Щеглівка, зародок сучасного Донецька. В козацьких слободах Євдокіїному, Григорівці, Семенівці, Мандрикїному залишилися козаки після зруйнування Січі «сучою дочкою», царицею Катериною ІІ, коли їй прихвосні роздавали січові землі офіцерам і поміщикам. У 1779 р. поручник царської армії Євдоким Шидловський отримав рангову дачу на правому березі Кальміюсу в згаданому Олександрівському урочищі. Деякі російські історики вважають 1779 р. роком заснування Донецька. Офіційно столиця вугільної України 25 років тому урочисто відзначала тільки сторіччя. У 1869 р. англійський підприємець Джан Юз з-під Лондону почав тут будувати металургійний завод, коло якого виріс робітничий висілок Юзівка, перейменовуваний більшовиками на Троцьке, Сталіно (1924), а з 1961 р. – Донецьке.

За даними Є. І. Рогозіна в книжці «Железо і уголь Росії» на Юзівський завод 48,6% робітників прибуло з осередніх і прибалтійських губерній, а 4,7% становили чужинці. Отже, дещо менше від росіян працювало тут місцевих, без сумніву українських робітників, яких імперське міністерство внутрішніх справ циркуляром з 20 січня 1910 р. зачислило до «інородців» і заборонило їм засновувати свої товариства. Згідно з церковним обліком і ревізією 1897-98 рр. у тодішньому Бахмутському повіті, до якого належала пізніша Юзівка, 72,1% його населення становили українці, а 19,1% – росіяни. Під час всеросійського перепису людно-сти 1897 р. з 313,2 тис. людно-сти того ж повіту «малоросійською» мовою розмовляло 181,6 тис. (58,6%), а російською – 100 тис. (32,6%) мешканців.

«Ви, хахли, не хателі лезть в шахти, полезлі ми, руськіє, значіт Донбасе наш» – заявив під час суперечки в науково-дослідному інституті «Донецькавтоматгірмаш» начальник відділу гідроавтоматики, родом з Орловської області. Що ці «гречкосії» годували пшеницею пів Європи і без їхнього хліба і сала ніхто не поліз би в копальню чи пішов на завод, цього *приблуди*, які обезлюднили свої рідні села, не признають.

У 1920 р. за підсумками перепису в Юзівці мешкало 37,9 тис. осіб, з них 11,3% – українці, 56,6% – росіяни, а в Юзівському повіті 188,6 тис. (50,1% – українці, 36,8% – росіяни). Через 6 років (1926) у Сталінській окрузі УСРС співвідношення обидвох народів змінилося: за національністю 72,4:13,9, а за мовою 67,2:19,5%. Опісля голодомор і репресії знизили частку українців на 5,1% і підвищили частку росіян на 4,9% (дані з 1939 р.). За негласним указом тодішнього голови Совета народніх комісарів ССРС В. Скрябіна-Молотова на опустілі землі України і кубанщини переселено селян з осередніх районів РСФСР. Чимало з них утекло назад у Московію, бо не могли жити в хатах, де все відгонило смертю.

Як тільки 23 жовтня 1941 р. німці зайняли Сталіно, його мешканці відчинили браму тюрми і почали розкопувати три ями, наповнені вщерть трупами. Деякі мерці були без рук і ніг.

НКВД катувало арештованих у будинку сьогоднішньої філармонії по вулиці Артьома 44. Там стояли два бараки. В одному роздягали засуджених на смерть, а в другому розстрілювали. Більшість трупів вивозили на «Рутченкове поле» по-

близу нинішнього житлового масиву «Текстильник» у Кіровському районі міста. Частина трупів поховано поблизу тодішнього будинку НКВД. Після війни могили 4 тисяч невинних жертв зрівняно з землею і заасфальтовано. Євреїв, комуністичних активістів і інших підозрілих у антиокупантській діяльності німці знищували в концтаборі на території палацу культури металургів. Там сьогодні височить пам'ятник. На будинку НКВД, де лютували сталінці, немає нічого, що нагадувало б потомкам про злочини чекістів проти людства. Зате в місті багато ідолів, які бережуть комуністичний дух ветеранів злочинної партії.

Тільки читачі «Східного часопису» (декілька тисяч) знають, що в Сталіному, Горлівці, Макіївці, Маріуполі та інших донбаських містах і селищах діяло ОУНівське підпілля, кероване розстріляним у 1944 р. в Дрогобичі Іваном Климом. Летючки «Смерть Гітлерові! Смерть Сталінові!» розкидали підпільники (біля 250 активістів і 250 симпатиків), які здобули прихильність до самостійницького руху щонайменше 10 тисяч донбасівців різної національності.

Коли в 1943 р. повернулася советська армія, чекісти загнали за колючі драти тисячі «врагов народа», серед них невтомного краєзнавця з Маріуполя Миколу Фененка (1908-68), який, працюючи в 1942-43 рр. в окупаційному шкільному управлінні, рятував євреїв. Коли ж його арештувало НКГБ, ніхто з урятованих не упом'янувся за ув'язненим. Повернувшись через 10 років з концтаборів у Комі, Фененко вчителював і написав книжку «Земля говорить». МГБ нацькувало в школу проти нього вчителів і Фененко мусив перейти на пенсію.

У 1955-56 рр. у Сталіному діяв стихійний юнацький «демократичний» гурток, який писав і розкидував летючки «Сталін – ворог народу!», «Дайте волю політичним в'язням!», «Вороги народу в Кремлі». Під впливом передачі «Голосу Америки» гуртківці виготовили друкарським шрифтом і розкинули в Донецьку і в сусідній Макіївці 150 летючок, присвячених розстріляному стаїнцями поетові Дмитрові Фальківському, а всі ті «злочини» відсидів у мордовських концтаборах засновник гуртка Євген Деніченко 7 років, а три його побратими по 2-3 роки.

У той же час у Мордовії карався випускник Московського університету філософ і вчитель Олекса Тихий з хутора Їжівка Костянтинівського району Донецької області. Відсидівши 7 років за протест проти советської окупації Угорщини і критику виборчої системи, він, працюючи робітником, написав «Роздуми про долю української мови й культури в Донецькій області», «Думки про рідний Донецький край», ряд інших патріотичних статей, складав «Словник покручів української мови» і «Цитатник висловів видатних людей про мову від найдавніших часів до наших днів». За ці праці й участь у Українській Гельсінській групі його як «рецидивіста» засудили на 10 років. На суді в Дружківці Донецької області, де на лаві підсудних поруч Тихого сидів поет Микола Руденко зі села Юріївки Лутугинського району Луганської області, проти Тихого свідчив український критик Ілля Стебун, брат поета Абрама Кацьнельсона. Стебун і другий критик-літературознавець Євген Волошко, який у 1944 р. брав участь у депортації підкавказьких народів, викладаючи в Донецькому університеті, виховували вірних лєнінців. Тоді ж викладач Тимофій Духовний гуртував поетів Василя Стуса, Василя Голобородька, Олега Орача, прозаїків Василя Захарченка

й Олександра Тесленка та журналістів. Голобородька і Тесленка виключили з університету, викладача української мови в тому ж університеті Івана Принцевського опричники КГБ цькуваннями довели до самогубства (ходять і інші чутки). Стуса так само, як і Тихого, «органи» замучили в Перському концтаборі в 1984-85 рр.

Перед війною НКВД розстріляло з Донецької області двох поетів: українського М. Чернявського і румейського (елінського, тобто грецького) Г. Гостоправа. Зі заслання втік письменник В. Гайдарівський (псевдонім В. Гайворонський, помер у США), в концтаборах загинув Б. Тенета-Гурій. Крім названих у Донецькій області народилися: поет, філософ і міністер УНР М. Шаповал (псевдонім Сріблянський), поет Володимир Сосюра і критик, недавній міністер культури України Іван Дзюба (випускник Донецького педагогічного інституту, на базі якого створено університет).

Горстка перелічених і незгаданих патріотів не могла зупинити українофобію советської влади, яка, знизивши питому вагу українців у Донецькій області в 1939 р. до 50,7% (у Луганській – 52,1%), підвищила відсоток росіян до 43,6 (на Луганщині – 44,5)%. Отже, частка українського населення на Донбасі з 1923 до 1989 р. знизилася на 13%, а російського – підвищилася майже на 13% (зросійщилися також інші національності). В Донецькому в січні 1989 р. мешкало 1.140 тисяч осіб, з них назвало себе: українцями 39,8, росіянами – 52,5, білорусами – 2,6, євреями – 1,6%, греками – 0,9%. Української мови на вулицях шахтарських міст майже не чути. Продавщиця найближчої до нас крамниці хвалилася, що розуміє аж три мови: «руській, хахлацькій і бандьоровській язикі». Головними національностями на Донбасі назвала також три: «руськіє – хорошіє, хахли – вредніє, бандери – саміє вредніє». Дитячі садки, школи, батьки, радіо, телебачення, політзаняття на підприємствах і Російська православна церква вшпилили в душі «русько-язичних» ненависть до «западніков, которіє убівалі советських салдат і мірних руських людей». Що чекісти переодягалися на українських повстанців і тероризували українських патріотів і своїх військових та цивільних, ніхто про те не чув і досі не вірить.

За підсумками перепису 1989 р. від рідної мови відцуралося: в Донецькому 27,1, Макіївці – 23,4, в Маріуполі – 34,8% неросіян. Українською мовою володіє: в Донецькому 47,0, Макіївці – 49,2, Маріуполі – 42,6% неукраїнців. Ув області російську мову признало рідною 99,4% росіян, 40,4% українців, 67,9% білорусів, 93,7% євреїв, 79,0% греків (українську вважає рідною 66,3% українців!).

У 1.217 середніх і неповно середніх школах області навчається 651,2 тисячі учнів; з них у 126 (10%) школах 22,2 тис. (3,4%) – українською мовою. Сюди треба додати ще 1,5% школярів області, які вчасться українською мовою в 247 класах російськомовних шкіл. У наступному шкільному році плянується відкрити ще 418 перших клас з українською мовою навчання для 7.200 учнів.

У Донецькому 160 шкіл; з них одна (в Київському районі міста) спеціалізована з українською мовою навчання та поглибленим вивченням дисциплін суспільно-гуманітарного циклу та чужоземних мов. Одкрили її 1 вересня 1990 р. в старому, не придатному для школи будинку. Набрано 200 учнів. На одне місце претендувало 10 кандидатів, проводився конкурс (у російськомовних школах

був недобір). Міська влада обіцяла через рік побудувати в центрі міста новий шкілький будинок. Школу спочатку підпорядковано республіканському шкільному управлінню, але з прийняттям закону про місцеві ради і самоврядування її перепідпорядковано Донецькому шкільному управлінню. Школа втратила юридичний захист і знаходиться в критичному стані на грані закриття. Друга середня школа в Калінінському районі, де минулого року відкрито перші українськомовні класи, стане повністю українською через 7 років. У 38 донецьких школах є ще українські класи з українською мовою навчається, а в них 1.479 учнів (12,2% загальної кількості середньошкільників). Для початкових клас учителів у області готує 5 педагогічних училищ, де виклади ведуться українською мовою. Крім українських шкіл і клас в області працюють уже недільні школи: 2 єврейські, 1 вірменська і 1 арабська (для дітей мусульман). 19 грудня 1994 року священник Донецької української «вселенської» (греко-католицької) церкви посвятив український гуманітарний колегіум, у якому навчається 45 дітей (віком 4, 5, 6 років). В українському ліцеї при Донецькому університеті в 10-их і 11-их класах (у советських школах середня освіта – 11-класна) навчається 200 учнів, 175 військовиків готує Донецький ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою, де в 1993 р. навчання велося українською мовою (працюють поки що перші курси). В області є ще українська школа-інтернат ув Артемівську («населеніє» якого під час референдуму 1 грудня 1991р. проголосувало проти повернення місту первісної назви Бахмут) й українська гімназія в Краматорську (директор – патріот Микола Конобрицький).

У Донецькому університеті існують три українські катедри: української мови, української літератури й історії України. Серед викладачів 29% українців і 67% росіян (з-поміж осіб, що мають вищу освіту, в Донецькій області українців – 28%). Українські групи вже відкрито на математичному, фізичному, хемічному, біологічному й історичному факультетах. На останньому історію України в застійні часи по-українському викладали тільки Іван Колодяжний і Роман Лях. Із загальної кількості 12 тисяч університетських студентів у 1992-93 р. українською мовою навчалося 100, 1994 року – 250 (2%). В медичному інституті ім. М. Горького (що мав «буревестник» спільного з медициною?) з 5.500 студентів 16 навчається «на українском языке». Більше українських груп у вищих школах області немає.

Не краще з українською мовою в дошкільних закладах. У 1993 р. в Донецьку існувало тільки 7 українських груп. Цього року в 31 дитячому садку організовано 44 (1,7%) україномовні групи, які відвідує 826 (2%) дітей. В області перед прийняттям Верховним советом «Закону про мови в УССР» працювало 118 українських дитячих садків, тепер 232 (10,4% від загальної кількості 2.229) + 346 груп у російськомовних. Разом українською мовою виховується 16.235 (7,7% від 210.151 дитини, ще відвідує дитячі заклади) дошкільнят.

Ні в університеті, ні в школах просвітянські осередки не працюють. На всеукраїнському з'їзді вчителів у Києві в 1993 р. донецька делегація виступала з п'латформи «двуязычія». Деякі вчителі-україністи жаліють за ковбасою, якої було повно перед самостійністю. Багато з них звертається до дітей «ребята» і над українською мовою дає перевагу суржикові або російській мові.

Першу українську організацію в Донецьку засновано 14 січня 1959 р. Це було «Товариство української мови ім. Тараса Шевченка», Як не старався Обком КПСС назвати його «Товариством рідної мови» з російською, українською, грецькою та єврейською секціями, зібрані українці не послушали одноязычних «комуняк», що вели збори. Головою товариства вибрали доцента університетської катедри української мови А. Загнітка, який через кілька днів під тиском університетського парткому відмовився від головування. Очолив Товариство викладач Донецького політехнічного інституту комуніст, кандидат технічних наук Володимир Білецький. Під його керівництвом донецькі патріоти на початку серпня марширували вулицями Запоріжжя і закликали спантеличених мешканців міста з островом Хортицею приєднуватися до лав козацьких потомків. Наприкінці жовтня в Донецьку відбулася виїзна сесія Товариства під керівництвом Д. Павличка й А. Мокренка. Зібраних рідною українською привітав секретар Обкому КПСС Петро Симоненко, але не минуло й місяця, як він примкнув до «одноязычників». На жаль, ще ніхто з колишніх комуністів, що стали активістами ТУМу, відкрито не осудив цього яничара, який 1994 року з участю поета Б. Олійника, кардепа Коцюби і теперішнього голови Верховної Ради України О. Мороза в Макіївці відновив комуністичну партію в Україні. Ця злочинна агентура КПСС напевно за посередництвом КГБ розколола ТУМ-«Просвіту», Рух, УРП, Спілку офіцерів України, звела нанівець ентузіазм членів ДемПУ, ОДУМ, СУ і його університетського гуртка «Курінь». Колишній секретар Обкому КПСС, теперішній губернатор (офіційно: представник президента) Ю. Смірнов, якого секретарка жаліє за комунізмом епохи Сталіна-Горбачова, коли вона «іме́ла что е́сть і піть», удало використовуючи деструктивні риси амбітних керівників українських організацій, підтримує російських шовіністів і гальмує прояви українського відродження. Щоб Україна знову «процвітала» в лоні імперії і було повно ковбаси по 2,20 крб/кг, губернатори і совети п'ятох східних українських областей (Донецької, Луганської, Харківської, Сумської, Чернігівської) зі советами чотирьох сусідніх російських областей (Ростовської, Воронізької, Білгородської, Курської, Брянської) останнім часом заходилися створити спільну економічну зону без кордонів, з рублями й «общим понятним русским языком».

2 жовтня 1993 р. в палаці культури ім. Куйбишева донецькі обласні організації Всеукраїнського об'єднання солідарності трудівників (ВОСТ), УРП, ДемПУ, партія Демократичного Відродження України, Кальміуська паланка українського козацтва і 8 інших українських асоціацій об'єдналися в Народній конгресс Донеччини під гаслом «Нам пора для України жити». Очолив його керівник катедри української літератури, закарпатець др. Степан Мишанич. Знехтовані цими «Центристами» КУН (голова Марія Олійник), братство ОУН-УПА, Всеукраїнське товариство політ'язнів і репресованих (голова Марія Лаврів), Союз українок, молодіжні і студентські товариства об'єдналися в бльок «Демократична Донеччина», який, одстоюючи міжнаціонаьну злагоду, в резолюції з національного питання запротестував проти антиукраїнської політики місцевих урядів у освіті та інших галузях буття. Коли обидва бльоки не змогли об'єднатися, великодержавники використали посилювану ними самими економічну кризу і нацьку-

вали росіян і зденаціоналізованих хохлів проти українських патріотів. Співголова «Громадянського Конгресу України» доцент університету А. Базилюк висунув лозунг: «Союзу с Росією – да, панської незалежності – нет!», «Націоналізм – ідеологія розвалу». Другий лідер шовіністичного Конгресу, заступник голови міста Юрій Болдарев «од імені Обласного ради депутатів трудящихся» і академік Валентин Мамутов з Донецького наукового центру Академії наук України скликали 10-11 березня в Донецьку збіговище «340 років Переяславської ради», на якому російські науковці з українськими руссофобіями українцями заперечували самобутність українського народу та його мови. Академік Мамутов надрукував у «Донецком кряже» статтю «Об українізації «пришельцев», у якій констатує: «В Донецке і Донецкой області 80 і 60% громадян указало родной язык – русский. Менталітет населення нашей страны неодинаков. Неразумно одной части населення нав'язувати менталітет другой».

Усупереч забороні прокуратури України проводити місцеві референдуми Донецький і Луганський обиконкоми провели 27 березня 1994 р. «совещательные опросы», на яких згідно з повідомленням донецької обласної газети «Жизнь» за 29 березня 1994 під заголовком «Местный опрос получил безусловное одобрение» проголосувало в тисячах:

<u>Питання</u>	<u>за</u>	<u>проти</u>
1. Федерально-земельний устрій України	1.062	191
2. Повноправна участь України в економічному союзі держав СНД	1.100	83
3. Функціонування російської мови як другої державної на Україні	1.152	107
4. Російська мова – офіційна в Донбасі поруч з українською	1.187	83

Виходячи з загальної кількості мешканців Донбасу, що мали право голосу 3.832 тисячі, за опублікованими даними відповіло «да» (за) або «нет» (проти) приблизно 1.268 тисяч (33%) осіб, що мали право голосу. Отже, «опрос» бойкотувало 3.832-1.268-2.564 тисячі (66,9%) виборців.

Наступного дня «Областная комиссия по советательному опросу граждан области» опублікувала «сообщение» про такі підсумки в тисячах:

<u>Питання</u>	<u>Взяло участь</u>	<u>за</u>		<u>проти</u>		<u>недійсних бюлетенів</u>	
		тисяч	%	тисяч	%	тисяч	%
1.	2795	2228	79,4	419	15,8	148	4,8
2.	2797	2482	88,7	191	6,8	125	4,5
3.	2789	2431	87,2	238	8,5	120	4,3
4.	2794	2486	89,0	192	6,9	116	4,1

На виборах і «опросе» були присутні місцеві і заграничні спостерігачі. В їхній присутності виборчі комісії на дільницях мали підраховувати і запечатати скриньки з бюлетенями. В комісіях сиділи досвідчені, переважно однойазичні (рускоязичні) спеціалісти, які завжди виконували вказівки компартії і виводили 99,9%. Ніякий

спостерігач не міг викрити шахрайство, та й не всюди вони були. Товариш Сталін навчив комуністів, що не важно, хто голосує, а важливо, хто рахує.

До Верховної Ради України з 47 округ Донецької області вибрано 25 одкритих комуністів і ні одного українського патріота. Переважна кількість донбаських депутатів готова просити ласки в царя Бориса так само, як 330 років тому ліво-бережний гетьман Іван Брюховецький просив у тодішнього царя Алексея дружину з боярського роду. Цікаво тільки, що «донетчане» цього разу не вибрали «в Верховний совет» крикливого українофоба А. Чародеева.

Хто винен у тому, що в українців на Донбасі і взагалі на східних і південних землях України викривлено національну самосвідомість? Безперечно, не лише Москва й Ленінград-Петербург, але і Харків, Київ, рідні манкурти-яничари. Крім того, чим оправдати існування в Донецьку двох демократичних бльоків? Як можна українцям називати себе центристами, коли російські комуністи і демократи разом з нашими безбачченками боряться проти української самостійності. Як же міг голова Народного конгресу Донеччини балотуватися в тій самій окрузі, що й досвідчений борець за рівноправність українців у Обласному советі гірняк Антін Талимончук? Чому більшість українців, що працюють у донбаських вищих і середніх школах, і в науково-дослідних установах байдужа, що Донецьк – Вандея^{*} українофобних одно-(руско) язичників од убиральниць до академіків, його мешканці вдоволені, що мають хліб і ярмо.

В грудні 1994 року в президії зібрання провідних учених і представників студентської молоді Донеччини сиділи хохли: голова Донецького облвиконкому Вадим Чупрун зі села Іванівки Волноваського району і заступник представника президента з гуманітарних питань Володимир Приходько. Конференція рішила відновити економічні зв'язки з Росією та іншими країнами СНД, припинити «насильственную» заміну російської мови українською, надати російській мові статус другої державної та провести референдум щодо двомовності. Академік В. Гатьман (!) доказує, що на Донеччині споконвіку функціонувала російська мова, якою виконані написи в церквах і на могильних плитах. Як же не використовувати яничарську меншевартість хохляцьких науковців московським шовіністам? Проф. Казанцов вважає, що наскільки українська мова не стане міжнародною, студентів треба навчати поширенішою і міжнародною московською мовою.

До шовіністичного «Гражданского Конгресса України» (ГКУ) звернулося Общество подкарпатских русинов з проханням гуртувати при ГКУ прикарпатців, виселених советською владою «в глубь страны». Вони ж (ці прикарпатці) відбудовували на переломі 40-50 рр. нашого століття зруйнований під час війни Донецьк (Сталіно); чимало з них зросійшилося. Про це нагадав нам, зібраним 30 жовтня 1990 р. під будинком обласного управління КГБ, якийсь джонеччанин. Він по-російському запропонував перейменувати центральний Ворошиловський район міста на «Бандерівський» тому, що його відбудували зловлені чекістами під час облав «западнікі».

^{*} Вогнище контрреволюції (Словник іншомовних слів. Київ, 1985. ст. 143.

Українофобний «Донецький кряж» ч. 4 за 28.1-3.11. 1994 опублікував статтю Терентьева «Зло 5 графів», в якій йшлося про склад людності України і Криму. За даними московського інформаційного центру суспільної організації «Славянський собор» на Україні росіяни становлять 30,1% (в Криму 70,7%) населення, українці в Україні – 66,6 (в Криму – 26,6%). Одна третина родин на Україні – «прогресивні» (з них же в сім'ї німецьких предків родився російський письменник Фонвізін, шотландський – Лермонтов, а Пушкін – онук арапа). Сім'ї 17 мільйонів українців (46,6%) вважають рідною мовою російську. Серед «руських запутавшихся» (які вважають рідною неросійську мову) 480 тисяч (2,9%). 3 223,5 тисяч східноукраїнської інтелігенції росіян 70,7, українців 26,6, білорусів 2,8%. 91,5% інтелігентів на Україні признає рідною мовою – російську, а 8,3% – українську. Очевидно, наведені дані переборшені.

Не відрізняється від оскаженілого ГКУ Українська православна Церква Московського патріархату. Її батюшки, почувши українську мову, сичать: «Разговаривайте на человеческом языке!» Священики однієї УПЦ Київського патріархату проповідь говорять українською мовою, але правлять богослуження по-церковнослов'янському з московською вимовою (ѣ – є, г – ґ). Автокефальному харківсько-полтавському єпископові Ігореві Ісяченку * (*до висвячення викладав у Харківському університеті українську літературу) в Донецькій області підпорядковується лише одна церква в Слов'янську. В Донецькому подоланка Анна Мельничук зі села Голгоції Підгаєцького району Тернопільської області віддала під каплицю св. Варвари свою хатину (340012, Донецьк-12, вул. Вознесенського 31). Церковну греко-католицьку громаду zorganizував уродженець сусіднього міста мистець Микола Темненко, який до осені 1994 року збирав християн-українців на спільні молитви в малярській майстерні на південній окраїні міста. Сам він закінчив Львівський інститут прикладного декоративного мистецтва. Його алегоричні картини: «Хмари ночі» (боротьба вільного світу проти тоталітаризму), «Золотий вершник (Христос – П. Л.), помилуй Україну», «Яничари» (шахтар Ляшок каже М. Горбачову, що українська мова не сприятиме ростові продуктивності праці і збільшенню кількості ковбас у крамницях), «Порятунок нашим душам» (екологічний портрет України, Чорнобиль), портрети А. Шептицького та Й. Сліпого високо оцінили мистецтвознавці.

Крім донецької каплиці в області існують ще три греко-католицькі церкви в селах Артемівського району: Званівці, Чубарівці і Роздолівці, куди в 1951 р. совєтська влада переселила 3.000 бойків зі Старосамбірського району колишньої Дрогобицької області. 160 церков у Донецькій області належить до УПЦ Московського патріархату. Ними управляє з Печерської Лаври митрополит Володимир Сабодан. Хоча сам владики говорить по-українському, попи воліють чути лише російську мову.

Рішучу відсіч впливовим у Донбасі сепаратистам і шовіністам дають на своїх сторінках три українські газети: в Донецьку «Донеччина» (виходить у середу і четвер; у п'ятницю – її додаток «Світлиця», загальний наклад – 25.000 примірників на тиждень) і тижневик «Східний часопис» (10.000 пр.), у Горлівці – малоформатна «Спадщина». Названі газети друкують високопатріотичні статті

і боряться за відродження рідної мови, освіти і культури. До 1991 р. в Донецьку виходив українськомовний орган КПСС «Радянська Донеччина», перейменована в 1990 на «Сельскую Донеччину». З 22 серпня 1992 р. виходить «Донеччина» (головний редактор: Ігор Зоц).

Як тільки з 1 січня 1992 р. Донецьк залишився без української преси, активісти Володимир Білецький, Микола Тищенко, Ілля Шутів і Світлана Яременко організували випуск 10.000 накладом 4-сторінкового місячника «Східний часопис» (тепер тижневик, головний редактор – М. Тищенко). Видається часопис за пожертви українських громадян і завдяки підтримці фондів І. Багряного і Сороса та інших емігрантських груп. Для українців Кубані «Східний часопис» з січня 1994 видає місячний додаток на 16 сторінках «Козацький край». Ця ж редакція видала ще підручник англійської мови для початкових клас і хрестоматію творів українських письменників у Криму «Чорноморська хвиля» (для кримських шкіл). У 1992 р. у Львові вийшла 15-тисячним накладом «Історія Південно-Східної України» Петра Лавріва, а в 1993 р. в Донецьку посібник з літературного краєзнавства Вадима Оліференка «Дума і пісня» (наклад 20.000 пр.).

У Донецькій організації Співки письменників України 51 член, з яких тільки десять пише українською мовою (доросту немає). Письменники знаходяться на грані бідності. В 1994 році замість 12 чисел двомовного місячника «Донбас» вийшло 7, а в 1995 році наприкінці травня друкувалося перше число. Одне число редакція повністю присвятила репресованим поетам і письменникам.

Двомовними є три згадані і пара інших районних малотиражних газет, які не перейшли на «общепонятний язык». Вони не перекладають отримані російськомовні дописи. «Донеччина» друкує по-російському програму телепередач. У 1989-91 рр. україномовні статті друкували щоденники «Вечерній Донецк» і «Комсомолец Донбасса» (теперішній «Акцент»). Нещодавно головний редактор «Акцента» А. Криволапов (член Обласної комісії в справі впровадження прийнятого Верховним Советом УССР «Закону про мови») заборонив продовжувати друкувати в «Акценті» сторінку «Клуб рідної мови» тому, що «на Донбасі рідною мовою – російською». Цей тимчасовий «демократ» звільнив з роботи трьох редакторів-українців. Лише Світлана Яременко за допомогою суду повернулася до редакції.

З 1 березня 1995 р. уряд Російської федерації фінансує в Донецьку ще 8-сторінкову «Русскую газету» (наш президент і уряд не дали українським газетам у Донецьку ні одного карбованця). Кіоски (ятки) української преси не продають. Перевіркою встановлено, що кількість українських газет у кіосках не перевищує 1,89% розповсюджуваної ними преси. «Шлях перемоги» й інші цікаві українські газети продавці ховали під прилавки, а потім списували як неходові. Та й хохли воліють читати московську пресу. В червні 1995 року депутат Донецької обласної ради А. Талимончук запропонував обговорити на її засіданнях питання про підтримку «Донеччини», але переважна більшість обранців народу голосувала проти включення цієї пропозиції до порядку денного.

«Одноязычники» всякими способами не допускали до фестивалю «Червона рута» в Донецьку в 1993 р. «Інтернаціональна» молодь нашого міста була ним і

концертами української пісні «Вітер зі сходу» захоплена. Одначе, паростки української культури в зросійщеному середовищі вимагають щоденного догляду. За даними Служби соціологічних досліджень 65% телеглядачів дивиться на передачі московської телевізії «Останкіно» (українського тебелачення – 2%). Їх виховали імперські дитячі садки, школи, кінотеатри, театри, комсомол, партія як не на фанатиків комунізму, то на черевоугодників. Щоби вимерли раби Єгипту, Мойсей водив жидів по пустині багато років. Наш Шевченко сказав:

«Розпанахають погане
Гниле серце, трудне,
І вицідять цукровату
І наляють живої
Козацької тії крови,
Чистої, святої!!!»

(Т. Шевченко. «Чигрине, Чигрине»)

Три роки самостійности мало. Старі націоналісти вмирають, молодих треба виховувати. ■

Ігор КІЧАК

МІРКУВАННЯ З ПРИВОДУ ОДНОГО «СВЯТКУВАННЯ»

Дня 6 листопада 1995 р. Голова Верховної Ради України Олександр Мороз виступив по українському телебаченню з таким дивним зверненням до українського народу, що хоч-не-хоч нагадав декотрим слухачам повчальну книжку «Історія глупоти в Польщі», видану у Варшаві 1988 року втретє. Автор її – Олександр Бохенський написав її під час німецької окупації – як сам пише – «коли ствердив у розмовах з провідниками суспільства, що – по-перше, вони мають досить хибне поняття про наше минуле, а по-друге – знаходять без труднощів істориків, на яких можуть покликатися для підтримки своєї думки. Поняття ті висловлювали на узасаднення своїх біжучих рішень». Звідси висновок автора, що «історіографія виявляє великий вплив на долю нашої збірноти і що цей вплив може бути поганий або добрий, залежно від того, чи історіографія представляє минуле правдиво, а чи фальшиво. Жаль, що немає подібної „Історії глупоти в Україні“».

Ол. Мороз виступив спеціально з нагоди дати 7 листопада 1917 року, яку він назвав визначним днем в історії українського суспільства. При цій нагоді він зрівняв героїв Крут і жертв Трипілля, бо в них була, як він висловився, одна мати Україна, ну і, звичайно, в заслугу большевикам поставив дарунок Гітлера 1939 року – т. зв. «возз'єднання» України.

З усього виступу Ол. Мороза ясно, що він зовсім не розбирається в нашій історії. 1917 року в березневі Шевченківські дні Лютнева революція покінчила

з російським царатом і в Росії почалася недовга доба свободи та демократії, в тім числі і для України. Отже, є рація святкувати повалення російського царизму, як у Франції святкують здобуття Бастії, залюбки згадуваної Ол. Морозом. Але 7 листопада 1917 р. большевицька партія вчинила контрреволюційний переворот з метою відновлення російської імперії, що їй після кількох років громадянської війни і вдалося досягти. Під фальшивою назвою Союзу ССР Росію поглинула на більше ніж 70 років темрява трагічної доби середньовічної реакції і кривавого терору. То що ж святкує Ол. Мороз? Очевидно, він не знає, що навіть колишній царський генерал монархіст Антон Денікін свого часу заявив: «большевизм за 25 лет сделали для великой России больше, чем дом Романовых за 300 лет. Если бы я знал это, никогда не поднял бы против них оружия... Если бы мы знали, по какому пути развития поидет Советская Россия, мы бы никогда против нее не воєвали»². Отже, наш малорос (по духу і світогляду) святкує день повалення демократії в Росії і виступає як одностудець і червоних, і білих ворогів, і душителів російської свободи.

Тепер про т. зв. Трипільську трагедію. В березні 1919 р. українське селянство на Київщині підняло збройне повстання проти московсько-большевицьких окупантів. Повстання в районі Трипілья – Обухів – Черняхів очолив отаман Зелений (Данило Терпило). На придушення селянського повстання з Києва вирушили інтернаціональний батальйон, 2-ий київський караульний полк і ще деякі частини, в тім числі сотня комсомольських активістів, а також Дніпровська військова флотилія. Отаман Зелений був оголошений поза законом 25 березня 1919 р., бої тривали п'ять місяців, трипільцям большевики заволоділи аж 20 липня 1919 р., при чому большевицькі військові сили називалися зведеною дивізією трипільського напрямку. В ході цих боїв українські повстанці розгромили і знищили 4 липня 1919 р., між іншим, і ту сотню комсомольських активістів, складену з київських москалів і жидів. Що ж спільного може бути в трагедії московсько-большевицьких карателів, що загинули в боротьбі проти українських повстанців, з трагедією героїв Крут, які загинули в бою за волю України, захищаючи її від московсько-большевицьких наїзників?

Ол. Мороз, очевидно, вважаючи, що між большевицькими карателями були й деякі українці, говорить про одну матір Україну і для героїв, і для перевертнів. Але якщо це й так, то в зв'язку з цим він повинен би пригадати собі першу ворону з «Великого Льоху» Тараса Шевченка слова:

«Сю ніч будуть в Україні
Родитися близнята.
Один буде, як той Гонта,
Катів катувати;
Другий буде... (оце вже наш!)
Катам помагати –

² «Завещание», 1945.

* * *

А навісна мати
Регочеться, що йванами
Обох буде звати!»

До котрого з цих Іванів зачисляє Ол. Мороз жертви трипільської каральної експедиції?

Про все «щастя» геноциду, якого зазнав український народ під большевицьким пануванням можна вже й не нагадувати. Але над т. зв. «возз'єднанням» 1939 року варто застановитися. Український народ у січні 1919 р. сам об'єднався в єдиній самостійній Українській Народній Республіці. Але народжена 7 листопада 1917 р. Советська Росія пішла на Україну загарбницькою війною і в результаті 1920 року в Ризі поділилася Україною з Польщею. І тільки диктатор фашистської Німеччини Гітлер 1939 року, знищуючи Польщу, подарував Західню Україну большевикам. Так, за соборність неволі Ол. Мороз повинен би покладати квіти до пам'ятника Гітлеру.

Справді, варто написати «Історію глупоти в Україні», щоб «наші» керівники мали звідки вчитися не тільки знати, але й розуміти історію. А сьогодні дуже на часі простудіювати б їм статтю Дмитра Донцова «Дві революції», опубліковану у Львівському «Літературно-науковому Віснику» 1927 року. Прочитую з неї основний висновок: «Революція 1917 р. в Росії була спробою... збудувати на нових підставах імперію; революція 1917 р. на Україні – є спробою прискорити... процес розпаду метрополії. Лише сліпий може сі дві революції та їх цілі ідентифікувати!»

Хоч-не-хоч пригадаєш сліпого, кривого і горбатого лірників з Шевченкового «Великого Льоху» – праобраз наших, за словами Степана Смаль-Стоцького, духовних провідників, «живе українське духовне каліцтво... Із викривленими поглядами на історичні і сучасні події, а при тім здегенеровані на умі, що їх вже, як то кажуть, і могила не виправить!»

А якщо наші малороси бояться й самого імені Донцова, то хай допоможе їм прозріти російський советський філософ Анатолій Арсеньєв, якого прочитую мовою оригіналу: «Октябрь, после февраля, обернулся невиданной несвободой и террором, уничтожением мыслящей части нации и поворотом сознания остального населения таким образом, что оно должно было вослевать свое рабство как идеал свободы. Создалась небывалая система лжи, обмана, лицемерия... Объективно, революции, тем более социалистической не было. Была реакция, погрузившая страну в бездну террора, лжи, восстановившая крепостную зависимость и создавшая систему тотального отчуждения». То ж «святкувати» таку дату – ганебно!

Коломия, 7 листопада 1995 р.

НАТО, ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ У США І УКРАЇНА

НАТО — добре відома організація. Найважливіший залишок часів холодної війни. І тому від закінчення цієї війни і дотепер ведуться пристрасні дебати, особливо в США, над дальшою долею цієї організації. Джеремі Д. Рознер твердить: «Поширення НАТО зударило традиційні політичні й ідеологічні бльоки. Прибічники поширення охоплюють консерватистів, які визнають рівновагу сил і тому рішені сильніше вмурувати Німеччину в безпечневу будівлю Європи, далі — ідеалістів, які стараються підтримувати демократії і економічні реформи у Центральній і Східній Європі, та вкінці НАТО-філів, які розглядають поширення як спосіб збереження союзу і його унікальну мілітарну структуру. Блок проти поширення є також різномірний. Він охоплює ізоляціоністів, які є проти дальших безпечневих зобов'язань, інтернаціоналістів, які розглядають поширення як антагоністичний крок супроти Росії і як непотрібне потягнення для політичного й економічного розвитку регіону та для його безпеки, вкінці яструбів, які хвилюються, що додаткові держави послаблюють оборонні спроможності союзу, натягаючи мілітарні ресурси теперішніх членів, які й так скорочуються, та збільшать ризик виявлювання важливих інформацій»¹.

Не поширення, а музей.

Крайню позицію у бльоці непоширенців займають ізоляціоністи. Вони не тільки проти поширення, але й проти дальшого існування НАТО. От обурюється Тед Г. Карпентер, директор зовнішніх політичних студій при Като інституті: «Важливим початковим кроком була б зміна природи дискусії про майбутнє НАТО. Занадто часто дискусія є обмежена й інтелектуально стерильна про те, коли, як і як далеко треба альянс поширити. А тим часом більш основним питанням є, чи альянс повинен взагалі існувати [...] Доречним питанням для політичних діячів США є, чи сенс з точки зору американських інтересів зберігати трансатлантичний альянс, який був задуманий у зовсім відмінній добі, щоб запобігти спільній загрозі, яка більше не існує»².

А його конкретні попозиції: «Політичні діячі США повинні рішуче відкинути пропозиції перетворення НАТО в організацію для виконання місій, для яких вона не була задумана. Замість того вони повинні прийти до висновку, що альянс пережив свою придатність, і що зовсім нові безпечневі заходи є конечні у похолодновоєнній Європі»³. Та ще: «Замість намагатися зберегти НАТО, було б багато корисніше для лідерів США запропонувати створення Трансатлантичної економічної ради, яка б концентрувалася на відвертанні або розв'язуванні спорів між Америкою та Західньою Європою»⁴.

¹ Jeremy D. Rosner. "NATO enlargement's American hurdle; The perils of misjudging our political will". "Foreign Affairs", липень/серпень 1996, ст. 9-10.

² Ted Gaten Carpenter. "Beyond NATO; Staying out of Europe's wars". Cato Institute, Washington, D.C., 1994, ст. 89.

³ Там же, ст. 147.

⁴ Там же, ст. 148.

Обурення Карпентера зовсім слушне. Висловив він його в 1994 році, і від того часу в американському політичному світі нічого не змінилося: дискусії, пов'язані з НАТО, далі ведуться над питаннями «коли, як і як далеко поширити НАТО». І далі залишається чинним триподіл, яким Карпентер окреслив пропагаторів поширення. «Три досить виразні фракції, – твердив він тоді, – у кампанії за поширення НАТО виявилися з усього інтелектуального ферменту [...] Перша фракція складається з антиросійських обмежених експансіоністів. Прибічники цієї фракції бояться відродження імперіялістичних амбіцій Москви і бажають поліпшити позицію військ Заходу пересуненням кордону на схід». Вони готові включити вишеградські країни, Польщу, Угорщину, Словаччину і Чехію, але не виявляють ентузіазму до ще дальшого поширення.

«Друга фракція складається з антиросійських широких експансіоністів. Її члени поділяють погляд обмежених експансіоністів, що відроджений російський імперіялізм був би дійсно небезпекою, та що Захід повинен використати теперішню слабкість Москви для покращання стратегічної позиції НАТО. Де вони розлучаються з їхніми більш обережними братами – це в розмірі поширення. Вірячи, що друга холодна війна фактично неминуча, вони пропонують прийняти не тільки всіх колишніх сателітів з Варшавського пакту, але принаймні деяких з колишніх советських республік, включаючи балтійські держави, а також Україну. Таке поширення, вони вважають, створило б непроступний західний бар'єр на шляху будь-якого зусилля Росії відродити імперію.

Третя фракція складається із всеохоплюючих експансіоністів. Хоч вони, може, і бояться відродження російської агресії, але виглядає, що вони бояться більше можливостей поновного мілітарного поділу Європи. Цим разом Захід був би відповідальним за цю трагедію і нова залізна заслона була б за кілька сотень миль на схід [...] Щоб цю проблему подолати, оборонці всеохоплюючого експансіонізму готові запропонувати Росії членство в НАТО так само, як і східно-європейським націям та іншим колишнім советським республікам»⁵.

Не музей, але і не поширення.

Карпентер репрезентує крайнє крило бльоку непоширенців, де знаходяться всі ізоляціоністи. Помірковану позицію в цьому бльоці займають, як виглядає, інтернаціоналісти. Типовим представником цього становища можна вважати Майкля Манделбавма, професора Джон Гопкінс школи заавансованих студій міжнародної політики. Викладає він свої погляди основно у праці «Світанок миру в Європі», яка, як інформує в «Нью-Йорк таймс» Томас Фрідман, мала появитися у липні 1996 р. Томас Фрідман зреферував ці погляди в коментарі п. н. «Більше не ліпше».

Починає Фрідман твердженням, що «Боб Дол і Біл Клінтон почали перелічуватися питанням хто скорше поширить НАТО, в явному зусиллі підлегуватися виборцям східно-європейського походження». А дещо далі він іронічно заявляє: «Це завжди гарно, коли Дол і Клінтон годяться, але не тоді, коли вони

⁵ Там же, ст. 15-17.

обидва помиляються. А в цьому випадку вони обидва помиляються. Поширення НАТО є злою думкою». Чому? Ентузіясти поширення НАТО доказують, – пояснює він, – що таке поширення заповнить стратегічний вакуум, який існує між Німеччиною і Росією, як також зміцнить нові демократії Польщі, Угорщини і Чехії, «але проф. Манделбаум у своїй праці „Світанок миру в Європі“ ці аргументи розторошує». Немає ж бо ані вакууму, ані нові демократії не потребують зміцнення.

Згідно з професором, як реферує Фрідман, сталися дві важливі речі: постали нові незалежні демократичні держави, і «ці держави, від України до Болгарії, не буде легко захопити російській армії, яка не може опанувати Чеченію», та й існує договір між Москвою і Вашингтоном, що обмежує або усуває наступальну зброю в Європі.

Поширення НАТО «підрізало б демократичних реформаторів у Москві, зміцнило б твердолінійних націоналістів, можливо спонукало б Росію відступити від договорів контролювання зброї і напевно заохотило б Росію сприймати Центральну Європу як нову загрозу. І навіть? Задля кількох голосів в Огайо?», – іронічно запитує Фрідман. Очевидно, він повністю стоїть на позиціях професора, то ж і закінчує ствердженням його основної думки: «Продовження присутності США в Європі є важливим, і НАТО є найкращим способом для такої присутності. Отже світ потребує НАТО, але не збільшене»⁶.

Професор Манделбаум у журналі «Форейн аферс» за травень-червень 1996 р. помістив есей п. н. «Зберігання нового миру; становище проти поширення НАТО», який, як виглядає, лів в основу зреферованої вище праці. Тут багато дечого заслуговує на особливу увагу. От його початок: «Прихильники поширення членства НАТО на вишеградські країни – Польщу, Угорщину, Чехію і Словаччину – можна поділити на два табори (має він тут, очевидно, на увазі «обмежених експансіоністів», уважаючи їхню позицію найсильнішою в американському політичному світі, отже і головна на них атака). Ці у першому таборі твердять, що цілло поширення є тільки сприяння демократії і вільному ринкові в Центральній Європі, і не має нічого спільного з мілітарною потугою та політичними аспіраціями якої-небудь країни. Для другого табору поширення НАТО повністю пов'язане із загрозою з Москви»⁷.

На думку Манделбаума, другий табір має сильніший аргумент. Поширення НАТО пов'язане з Росією. Але аргументи обох таборів непереконливі. «Поширення НАТО в теперішніх умовах у найліпшому випадку передчасне, а в найгіршому – непродуктивне і значною мірою без жодного відношення до проблем, з якими мають до діла країни між Німеччиною і Росією».

Далі, критикуючи позиції «обмежених експансіоністів», він робить це немов би з позицій інших двох таборів, вичислених Карпентером. Він бо підмічує, що наколи йдеться про зміцнення демократій, то «це є Росія і Україна, де розвиток західних політичних та економічних систем буде найтяжчий, і де тому успіх мав

⁶ Thomas L. Friedman. "Bigger isn't better". "The New York Times", 9.6.1996, ст. E15.

⁷ Michael Mandelbaum. "Preserving the new peace; the case against NATO expansion". "Foreign Affairs", травень/червень, 1995, ст. 9-13.

би найбільші користі». Знову ж повертаючись до можливості відродження російського імперіалізму, він доказує, що «Польща не є прямо загрожена Росією. Країна, найважливіша для Заходу, яка дуже вразлива на відновлення агресивної російської поведінки, – це Україна. І все-таки ніхто не сугерує, щоб Україна ввійшла до НАТО. Фактично дискусії довкола НАТО мають тенденцію ігнорувати Україну як маргінесову; а вона є центральною. Так довго, як вона буде незалежною, вона є буфером між Росією і рештою Європи. Та ще важливіше: незалежна Україна є найкращою гарантією, що Росія залишатиметься мирною нацією-державою. Конфлікт між цими двома країнами мав би для Заходу шкідливі наслідки [...] Не є перебільшенням твердити, що поширення НАТО буде зле або добре в залежності від ефекту мирного співжиття України і Росії» (підкр. наше – В. К.-Г.).

І тому, «якби Росія мала намір відновити свою традиційну імперіальну зовнішню політику, [...] тоді виходило б, що членство альянсу треба необхідно скоро поширити, але включити Україну і, можливо, балтійські держави, а не тільки просто чотири вишеградські».

Та все це передумовлене: якби. Він, однак, переконаний, що тепер цієї передумови немає: Росія може, але не мусить «знову заколочувати спокій Європи», бо «немає російського національного еквіваленту генетичної схильності до агресії. [...] Що більше, таке поступування, немов би передумова неоконтиненту була правильна, несе з собою два ризика: послаблення демократів у російській політиці, [...] бо таке поширення Росія уважала б незаконним, яке заіснувало помимо російської опозиції», хоча всі дотеперішні обмеження проходили з російською згодою. Власне ці угоди утворили похолодновоєнні безпечневі порядки в Європі, які є «найважливішою причиною, чому поширення НАТО є не тільки немудре, але й непотрібне». На його думку, немає вакууму. «Фундамент нового і радикально відмінного порядку стоїть на місці».

Але НАТО є потрібне, щоб утримати США пов'язаними з європейськими мілітарними й економічними справами. Це запевняє Німеччину, що вона не потребує озброюватися, а європейців узагалі, що Росія не відновить імперіалістичну зовнішню політику. Манделбавм, однак, признає, що «найбільш правдоподібною європейською потугою, яка може порушити існуючу рівновагу, є Росія». Тому він і подає три сигнали такого порушення. Перший – «Російське порушення політичної чи територіальної цілості її західних сусідів: України і балтійських держав». Другий – «серйозне порушення європейських договорів контролю за озброєнням». Третій – «сформування ксенофобського, гіпернаціоналістичного чи фашистського уряду». Тоді всіх сусідів Росії необхідно буде допустити до НАТО.

«Оборона східного кордону Польщі»

Найсильнішим табором серед дискусійців про долю НАТО є «обмежені експансіоністи». Серед них на особливу увагу заслуговує Вілям С. Одом, генерел-лейтенант у відставці. Його аргументи показують, що його нелегко приділити до котрогось із таборів Манделбавма. От він каже: «Європа від ріки Одри до Уральських гір може виглядати спокійною, але вона скоро перемінюється у

стратегічний вакуум, сприятливий для насилля і конкуруючої дипломатії, які можуть кінець-кінцем спричинити великі нестійкості. Тільки провід США може відвернути цю тенденцію»⁸.

Його пропозиції: втримувати військові частини НАТО у Боснії довше, ніж це передбачено договором у Дейтоні, і скоро поширити НАТО в Центральну Європу. Він критикує президента США Клінтона за вагання, яке «дає російським твердолінійникам час підхльостувати домашній народний страх і продовжувати дипломатію на поборювання цього поширення».

А ось як він уявляє собі вплив цієї «дипломатії»: «Як довго уряди Польщі, Угорщини, Чехії і Словаччини можуть відстояти російський натиск? Якої альтернативи вони будуть примушені шукати?». Його відповідь, що коли вони не стануть членами НАТО, то «одинокую альтернативою» для них «буде пристосуватися до російських вимог». З дальших тверджень Одома виходить, що ці уряди мусіли б бути дуже слабодухі, бо «зовнішня воєнна загроза для цього регіону є така мала, що вона не накидатиме жодного ризику на США та їхніх союзників з НАТО протягом багатьох років». Що ж тоді примушувало б згадані уряди капітулювати перед російським натиском? А далі: «Крім того, ціна оборони східного кордону Польщі була б далеко менша, ніж була ціна оборони міжнімецького кордону в часі холодної війни»⁹.

Правда, він признає, що «поширення НАТО не є простою справою», бо «можна піднести законне питання про безпеку країн, які не є включені у поширення, особливо Україна і балтійські держави». Та він потішається тим, що «лідери всіх цих країн приватно признають, що обмежене поширення НАТО для них ліпше, ніж жодне, особливо як додаткове поширення у майбутньому в принципі не виключене»¹⁰.

Все це ставить його в ряди другого табору, але закінчення переставляє його у перший табір. Тут бо він розкриває, що «головним завданням поширеного НАТО є в основному не мілітарний захист його членів, а забезпечена парасоля, яка

⁸ William E. Odom. "We are right to be wary; expanding NATO will curb Russia's appetite". "The Washington Post", 28.4.1996, ст. C3.

⁹ Є й веселі, можна сказати, аргументи за обмежене поширення. От приклад: «Якщо б центрально-європейські країни були не пені за свою безпеченеву ситуацію, вони б могли спокушуватися на союз з Україною і балтійськими державами. Та ж Польща вже заохочувала Україну задержати свою ядерну зброю. Якщо б Росія загрожувала суверенності України, Білорусії і балтійських держав, не тяжко собі уявити, що польські націоналістичні групи пропонували б їм таємну мілітарну допомогу. Найкращий спосіб для НАТО зменшити потенційне вмотання Польщі, Чехії і Угорщини у конфлікти на їхніх східних границях, було б інтегрувати їх у західну безпеченеву систему». (David O. Hale & Anna Nejka-Archynska. "Poland and NATO", "National Review", 3. 6. 1996, ст. 36-37.

¹⁰ Недавнє звітлення з Києва малює дещо відмінну картину. От його наголовок: «Деякі східні європейці лякаються поширення НАТО». А от початок: «У той час, як республіканський кандидат на президента Роберт Дж. Дол обіцяє, що він, як був би обраний, скоро увів би в альянс НАТО Польщу, Угорщину і Чехію, деякі прозахідні уряди у Східній Європі говорять, що таке потягнення радше б пошкодило безпеці, аніж її поправило [...] Скорше поширення альянсу розкололо б Східну Європу, згідно з державними урядовцями і спеціалістами політичних наук, опитуваними останнього тижня у декількох країнах. Вони казали, що це дало б більше безпеки лише деяким членам НАТО, полишаючи другі нації, особливо балтійські держави, Україну, Білорусь і Молдову, формувати напружену буферну зону між побільшеним НАТО та більш роздрозненою і більш агресивною Росією» (James Rupert. "Som East Europeans fear NATO expansion". "The Washington Post", 3. 7. 1996, ст. а 30).

викличе певність серед демократичних вільноринкових реформаторів і залякає екстремних націоналістів, які могли б пробувати використовувати сантименти етнічних меншин у спосіб, як використовували їх югославські комуністи, щоб творити війни у Словенії, Хорватії і Боснії. А нагоди націоналістичних провокацій є дійсні. Багато угорців живуть неспокійно у південній Словаччині, румунській Трансільванії, південній Сербії»; Росія прагне коридору до Калінінграду; польська меншість живе у Литві; у Латвії та в Естонії є великі російські меншості, непевний статус Молдови, раніше частини Румунії.

А от як дивитися на обмежене поширення орган Європейського Союзу, який появляється у США. «Держави Центральної і Східної Європи всіли на повільний поїзд, – пишеться там, – який повинен допомогти всім, або декому з них, стати повноправними членами Європейського Союзу [...] Одночасно декілька з цих держав надіються, що це буде швидкий поїзд, який доведе їх до членства в НАТО за 2-3 роки. Це не є нереалістичні аспірації [...] Вимоги було підсумовано в документі, який НАТО вручив всім країнам-прохачам останнього вересня. Вони є такі: доведене зобов'язання до демократичного уряду і вільноринкової економіки; відсутність етнічних і територіальних спорів; демократична контрола збройних сил; прозорість оборонного бюджету; здібність причинятися до оборонних зусиль НАТО; сумісність зі збройними силами НАТО».

Ці «деякі», що всіли ніби на швидкий поїзд – це вишеградська четвірка. І їй не бракує спонзорів. Ними є республіканці в американському Конгресі і німецький канцлер. «Інші ж члени Заходу є більш обережні». Як приклад подається погляд Ганса ван ден Брока, відповідального за відносини з Центральною і Східною Європою. «На його думку, раннє поширення НАТО спричинило б негайну кризу з Росією». Його погляд підпирається поглядами «аналітиків», які кажуть, що «передчасне поширення може бути тим чинником, який поклав би початок такому негативному розвитку».

Безперечно, пропонується не розміщувати чужі війська і ядерну зброю на території нових членів, чи спеціальний договір між Росією і НАТО, щоб усунути російські побоювання. Та «більшість аналітиків погоджуються, що країни Східної і Центральної Європи повинні увійти в ЕС, а далі до Західно-Європейського Союзу», а якщо йдеться про НАТО, то «їхнім пріоритетом повинен бути дальший розвиток у програмі Партнерство заради миру, ніж іти за раннім поширенням, незважаючи на ціну»¹¹.

Від Атлантики до Тихого океану

Третя фракція, за класифікацією Карпентера, всеохоплюючих експансіоністів боїться нової залізної заслони в Європі, бо тоді Захід був би відповідальний за цю трагедію. Щоб її оминати, прихильники цієї фракції ставлять особливий наголос на завдання НАТО. Один з них – Джон Мюллер. У нього це виходить дуже ясно: «Важливим мілітарним управлінням в Європі може бути НАТО. Останнім часом коментатори шаблонно нарікають, що НАТО не має більше

¹¹ Dick Leonard. "Eye on the EU". "Europe", липень-серпень 1996, ст. 3.

мети, а одночасно, що Росію не можна прийняти до НАТО, бо це зруйнувало б її мету. Це вказує на неповне розуміння організації. Як показав історик Павл Шредер, союзи, формовані в Європі, були, характеристично, частинно проєктовані, щоб контролювати союзника, а часто, це була фактично головна мета союзів. Хоч згадується не часто, але одна визначна роля НАТО була і є контролювати Німеччину. Як то часто нешанобливо висловлювалося, НАТО був за-проєктованим, щоб советів не впускати, американців стримувати, а Німеччину тримати внизу».

Це так про минуле. Звідси він переходить до застосування цього підходу в сучасній ситуації. «Різномірні безконтрольні залишки армій, які розпадалися, – пише він, – спричинилися до воєн, які недавно відбувалися в Європі (і на Кавказі). Інтегруючи війська Центральної і Східної Європи, включаючи і Росію, в НАТО, організація здобула б важливий важіль над головними потенційними інструментами заколотників на згаданому просторі. НАТО мав би пов'язання з важливими грачами і, трактуючи їх як вартісних членів спільноти, а не як небажаних громадян другої класи, тримав би їх прив'язаними до й у прямому зв'язку з мирним Заходом».

Далі він признає, що «ця схема не є панацеєю, але в минулому НАТО відігравав корисну роль в цьому відношенні [...] НАТО, мабуть, допоміг втримати суперечку між своїми членами, Грецією і Туреччиною, щоб вона не стала гіршою»¹².

Подібне становище займає і Майкел Лінд. «Друга Ялта, другий поділ Центральної Європи, – пише він, – між НАТО і ворожою Росією, заохотив би якраз цей російський реваншизм, якого, як твердять прихильники поширення, вони бояться. Навіть гірше, дозвіл тільки кільком центрально-європейським країнам вступити у члени НАТО збуджував би гіркоту чи навіть паніку в сусідніх країнах, які не включено у західний союз».

Він виступає за прийняття Росії до НАТО і твердить: «Як старе НАТО могло пережити війну в 1974 році між її членами, Грецією і Туреччиною, [...] то нове НАТО повинно б зуміти примирити напруження між Росією та її сусідами»¹³.

«Старе» і «нове» НАТО.

Коли всі вище згадані учасники дискусії над долею НАТО так чи інакше торкаються завдань НАТО, то в Карла Кайзера, професора політичних наук Бостонського університету, це є основною темою його есею про «Реформування НАТО». Починає він твердженням, що «з головних міжнародних угод, створених під час холодної війни, жодна не зазнала таких далекосяжних змін, як Північно-Атлантийський Союз»¹⁴. А дещо далі: «Через ці зміни в структурі і орієнтації НАТО від 1990 р., славний холодновоєнний НАТО перестав існувати [...] Із рішенням НАТО розпочати процес збільшення членства, найбільш далекосяжна зміна у місії НАТО прийшла з введенням програми „Партнерство заради миру“ з Росією, спадкоємними державами Советського Союзу та європейськими неутральними

¹² John Mueller. "Policy principles for unthreatened wealth-seekers". "Foreign Policy", весна 1996, ст. 32-33.

¹³ Michael Lind. "Russophobia on the rise". "The Washington Post", 28. 4. 1996, ст. C3.

¹⁴ Karl Kaiser. "Reforming NATO". "Foreign Policy", літо 1996, ст.128.

(за винятком Швейцарії). У сполучі з розташуванням військових частин у Боснії цей розвиток перетворює НАТО у зовсім іншу організацію»¹⁵.

А «старе» НАТО? «Традиційно союзи формувалися тому, що „зовнішня“ потуга чи коаліція творили потенційну загрозу». І так було сформоване НАТО, бо «відстрашування можливої советської агресії проти Західної Європи було, без сумніву, основним завданням НАТО». І тут Кайзер признає правильність логіки Карпентера, кажучи, що «традиціоналісти можуть уважати НАТО перестарілою організацією через те, що як Советський Союз, так і Варшавський пакт провалилися». Але традиціоналісти, пише далі Кайзер, не враховують факту, що вже у «старому» НАТО були елементи, які допомагають його переформуватися, щоб достосуватися до нових обставин. Одним з таких елементів є «розв'язання німецької проблеми» без нівечення європейської державної системи, включенням її у трансатлантичну систему безпеки. І так «до нинішнього дня НАТО спричиняється до стабільності Європи»¹⁶.

«І все таки, – твердить Кайзер, – якщо НАТО має і далі конструктивно спричинятися до розв'язання проблем у мінливому періоді, то воно мусить зробити переоцінку своїх старих функцій, розвинути нові підходи до європейських і світових проблем, створити сильну європейську основу між своїми членами і знову визначити свою політику розширення у напрямі сходу з більш виразним європейським підходом»¹⁷.

Так от: «У новому світі, який постав після холодної війни, головне завдання НАТО пересунулося із запобігання великої війни між Сходом і Заходом, до врегулювання криз, утримування миру і підтримування колективної безпеки [...]»¹⁸. Природа ж колективної безпеки основно змінилася у похолодновоєнному оточенні. Потреба для майже автоматичної реакції, особливо ядерного роду, різко зменшилася, і НАТО стало організацією, яка мусить змінити свій головний наголос зі сценарій, пов'язаних зі статтею 5, на врегулювання криз, хоч деякі з них можуть довести до війни»¹⁹.

Знову ж у Східній і Центральній Європі «уряди ще змагаються у різних ступенях з потенційно дестабілізуючими викликами. Успіх демократизації у цих країнах значно зміцнив би безпеку в Європі. Спричинитися до демократизації де це тільки є можливо, отже, ще одним новим завданням союзу [...]»²⁰. Демократична форма уряду є найбільш надійною гарантією в тому, що держава вестиме розсудливу і мирну зовнішню політику»²¹.

Інтереси Америки

Карпентер доказує, що «старе» НАТО – це анахронізм, а «нове» – не в інтересах Америки. Сеймон Серфаті, директор Європейських студій при Центрі страте-

¹⁵ Там же, ст. 134-35.

¹⁶ Там же, ст. 130.

¹⁷ Там же, ст. 128.

¹⁸ Там же, ст. 138.

¹⁹ Там же, ст. 13.

²⁰ Там же, ст. 131.

²¹ Там же, ст. 135.

гічних і міжнародних студій Масачусетського Інституту Технології, доказує, що якраз «нове» НАТО є в інтересах Америки. «Що показує криза на Балканах, – каже він, – то це глибину, яку холодна війна досягнула, бо ж Сполучені Штати не можуть більше повернутися домів. Вони не можуть більше удавати, або принаймні не надовго, що ще далі існує лінія, яка відділяє проблеми Європи від проблем Америки».

Ці інтереси визначаються геополітичними обставинами. Приклад: дві світові війни й одна холодна, отже не потрібно нових доказів, що участь Америки тут конечна. На підставі минулого досвіду «Німеччину не можна неутралізувати без Європейської Спільноти, Росію не можна зрівноважити без НАТО, а знову ж Європейська Спільнота і НАТО не можуть витримати без потужності США [...] Це становище базується на інтересах, які знову ж встановлюють природу і масштаб зобов'язань Америки щодо НАТО й ЕС. А більш конкретно, як найбільш видне і легко розпізнавальне пов'язаними Штатами й Європою, НАТО залишається основним знаряддям, придатним для Сполучених Штатів для того, щоб:

- утримувати присутність США, а ця присутність може запобігти вибухові російського геополітичного реваншизму, не правдоподібного, але можливого;
- гарантувати безпеку колишніх країн Варшавського пакту не тому, що вони безсумнівно загрожено, а тому, що є ризик нестабільності, експортованої чи маніпульованої їхніми сусідами;
- зміцнити впевненість Німеччини так само, як інших держав Європи, у західній структурі, яка є більш надійною і напевно менша контрверсійною, ніж якась альтернатива;
- відстрашувати і, можливо, захищати від малих конфліктів у, а навіть і поза Європою, де існує сумісність західних інтересів, і де може бути збіг західних поглядів;
- бути готовими [...] реагувати на такі глобальні проблеми спільних турбот, як тероризм, природне середовище і розповсюдження зброї масового знищення»²².

Дві останні точки показують, як широкими Серфаті хоче бачити завдання нового НАТО, щоб підсилити аргумент інтересів Америки.

Доля Росії

Аналізуючи російські президентські вибори: «Однією проблемою, яка стала центральною для виборчої кампанії, була справа НАТО [...] Кандидати на президента Росії були одної думки у своєму становищі щодо поширення НАТО, яке сприймається як загроза для безпеки серцевини Росії, особливо якщо б ядерну зброю було розміщено в сусідніх країнах [...] Російський протест уже припізнав час поширення НАТО і примусив НАТО досліджувати можливість окремого безпечного партнерства як з Росією, так і з Україною, щоб пом'якшити деякі з їхніх турбот. Росія пробує також використовувати різниці всередині західного альянсу з приводу поширення НАТО [...] Взявши до уваги певну російську неутральність у цьому питанні, є можливим, що коли серйозно пічнеться поширення НАТО, Росія зареагує протизаходами. Хвилювання Росії з приводу виключення її з нової європейської безпечної системи розтягається на всі

²² Simon Serfaly. "America and Europe beyond Bosnia". "The Washington Quarterly", літо 1996, ст. 39-41.

партії». Це так пише Анджеля Стент, професор Джорджтаунського університету, і Лілія Шевцова, старший член Фондації Карнегі²³.

Знову ж Пітер Родман, директор програм національної безпеки при Центрі Ніксона за мир і свободу, дивиться на ролі Росії з американської точки зору. «На тих з нас, – каже він, – які виступають за швидке допущення центрально-європейських демократій до НАТО, лежить обов'язок показати, що це можна зробити без великого заколоту з росіянами і нової холодної війни в Європі. Цей есей пропонує стратегію, як це можна досягнути».

Це гарний початок, але запропонована ним стратегія ледве чи зможе заспокоїти росіян. Вказує на це його передумова, що заки почати говорити з росіянами про поширення, **«росіяни мусять припинити свою кампанію проти поширення НАТО»** (підкр. оригіналу). Вище подані спостереження Стентової і Шевцової показують, наскільки ця передумова є реальною. Дальші його пропозиції також не дуже примирливі. От вони: «По-перше, існують деякі обмеження, які НАТО може брати до уваги, якщо йдеться про мілітарне розміщення, з умовою, що ці обмеження будуть зрівноважені російською стороною.

По-друге, довголітній договір про відношення між НАТО і Росією є також законною темою для дискусії. Але мова про зміну природи НАТО є пасткою і фантазією. НАТО є забезпечена організація, а не суспільний клуб.

По-третє, яка-небудь розмова про мілітарну стриманість мусить мати як передумову прийняття Росією поширення НАТО. Як Росія підтримуватиме кампанію залякування – особливо як вона буде погрожувати розстрілом її закладників (тобто брутально трактуватиме балтійські республіки, Україну і другі, не допущені до НАТО у першій хвилі), тоді ми не будемо винні Росії жодних запевнень.

По-четверте, повищі складові частини підказують стратегію, як трактувати проблему «розстрілювання закладників». Москва потребує розуміти, що наколи вона погрожуватиме балтійцям, Україні чи другим, заслона спуститься: не будуть обмежені мілітарні розміщення НАТО, ядрові і звичайні; відношення із Заходом (включаючи й економічні) попливуть з водою; самоізоляція Росії буде повна. Країни, не допущені до НАТО у першій хвилі, не матимуть згідно з дефініцією найбільш поважних оборонних зобов'язань альянсу, але декларативна політика НАТО мусить поставити ясно перед росіянами, що їхнє застрашування цих держав буде розглядатися як намір дестабілізувати цілу Європу, і тому Захід буде реагувати відповідно».

А далі: «Росія мусить зрозуміти, що результати років 1989 і 1991 є вже неперворотні [...] Якщо ж Росія погодиться з цими результатами, то не буде будь-яких підстав для конфлікту великих потуг в Європі [...]. Довголітні відносини між Росією і Заходом можуть бути добрі і Росія може стати правдивим партнером. Все залежить від її внутрішньої еволюції і її зовнішньополітичної поведінки в Європі»²⁴.

²³ Angela Stent & Lilia Shevtsova. "Russia's election: no returning back". "Foreign Policy", літо, 1996, ст. 103-104.

²⁴ Peter W. Rodman. "NATO looks east". "National Review", 15.7.1996, ст. 37-38. Що така еволюція можлива, показує головнокомандуючий на Європу. «Мирний договір Дейтону, – каже він, – причинився до найважливішої мілітарної і політичної співпраці з Росією від закінчення II світової війни [...] Це тільки початок НАТО – російських відносин. Ця співпраця може стати тривалою

Генрі Кісінджер торкається знов же справи «страху» Росії і слушно зауважує: «Країна такого розміру не повинна терпіти на клястрофобію. А все таки підкрадливий експансіонізм був і є повторюваною темою російської історії». І так-то «у пошуках безпеки Росія витворювала і витворює небезпечність для її сусідів [...]». Майже параноїдне почуття небезпечності є тим менше відповідне у теперішньому світі, де Росія володіє 20.000 ядерної зброї, що робить атаку на неї майже неймовірною»²⁵.

Клінтон і Дол – «експансіоністи».

І президент Клінтон, і республіканський кандидат на президента Баб Дол, вживаючи термінології Карпентера, є обмеженими експансіоністами. Оба вони за поширенням НАТО на вишеградські країни. Різнить їх тільки питання, як скоро це має статися. Зasadничо майже всі визнавці обмеженого поширення критикують Клінтона за його нерішучість²⁶. Робив це Дол як був у Сенаті і як став офіційним кандидатом на президента.

Виглядає, що на цей стан почали звертати увагу і в Москві. Вказують на це дві вістки в пресі. Одна – про лист президента Єльцина до президента Клінтона²⁷, і друга – про статтю Сергея Рогова²⁸. І в листі, і в статті говориться про те, що Москва погодилася б на обмежене поширення, якщо б НАТО прийняло вису-

структурою партнерства на наступне століття». (George A. Joulwan. "When Ivan meets GI Joe; in Bosnia, they make peace not Cold war". "The Washington Post", 28. 4. 1996, ст. С 3).

²⁵ Henry A. Kissinger. "Beware: a threat abroad". "Newsweek", 17. 6. 1996, ст. 42-43. Фактично «страх» Росії – це тільки димова заслона для російського імперіялізму. Розкриває цю містифікацію Тед Карпентер. У наведеній раніше його праці є підрозділ п. н. «Толерування російської сфери впливів». Тут він каже: «Звичайно, було б бажано, щоб великі потуги ніколи не натискали чи залякували своїх менших сусідів». Але так не є. Росія є великою потугою, отже вона має право мати свою сферу впливів. І з перспективи США російська сфера впливів у Східній Європі не конче повинна представляти безпеченеву загрозу. Росія фактично таки користувалася значною кількістю впливу [...] у великій частині цього регіону у XIX і початку XX ст. без найменшого видимого шкідливого впливу на американські інтереси [...] Твердження ж Макса Кампелмана, що жадна велика потуга не має морального і політичного права визначати зовнішню політику, а тим більше внутрішні справи східноєвропейських демократій, є шляхетним викликанням ідеалістичних вартостей, але це є глибоко поза контактом із довго існуючою реальністю міжнародної політики» (ст. 57-58).

²⁶ Джан МакКейн вказує на причину вагання Клінтона. «Адміністрація вважає, – каже він, – що успіх російських реформаторів є кращою гарантією безпеки і миру в Європі, ніж поширення НАТО. Це правда. Але це не є в нашій силі запевнити успіх реформам у Росії. Тільки росіяни можуть це зробити. Ми можемо допомагати їхньому успіхові, але ми не можемо його запевнити. Але в нашій силі є розширення НАТО, щоб включити вишеградські держави і другі, якщо і коли ми вирішимо, що розширення гарантій безпеки для цих країн підвищить власну безпеку Америки». Далі ще його вартий увагий аргумент за поширення: «Критики питають: чи ми готові вмирати за Угорщину? На протязі довгого часу ми були готові вмирати за Люксембург тому, що ми розуміли, який то зв'язок існував між безпекою Люксембургу і безпекою решти Західної Європи, і, таким чином, між їхньою безпекою і нашою». (John McCain. "Imagery of purpose? The choice in November." "Foreign Policy", літо 1996, ст. 25).

²⁷ Jim Hoagland. "Fight for Baltics". "The Washington Post", 4.8.1996, ст. C7.

²⁸ Zbigniew Brzezinski. "Voice of reason from Moscow". Там же, 18.8.1996, ст. C7. А от немов відгук на це з Вашингтону: «Державний секретар Воррен Крістофер запропонував нині „формальну хартію“ співпраці з НАТО, націлену на запевнення, що поширення західного альянсу слідує року приведе до партнерства з Москвою, а не до конфронтації [...] Але не всі 16 членів НАТО є у такому поспіху, як США для поширення альянсу. Деяку будуть, правдоподібно, затурбовані заявою Крістофера, що формальні переговори про вступ нових членів повинні початися не пізніше як слідуємого літа» (Thomas W. Lippman. "U.S. offers Russia ties with NATO". "The Washington Post", 7.6.1996, ст. A1-A17).

нені Москвою передумови. І в листі, і в статті передумови засадничо ті, які подавалися на Заході, із доданням у листі вимоги, щоб НАТО зобов'язалося не приймати балтійців у члени, а в статті – щоб НАТО прирекло не переводити будь-яких маневрів у балтійських державах і в других республіках бувшого Советського Союзу.

У Москві правдоподібно припускають, що з Клінтоном і демократами легше говорити, ніж з Долом і республіканцями, наколи б Дол був обраний президентом. Настільки ж Москва зможе цю справу маніпулювати, залежить у великій мері від здоров'я Єльцина та до певної міри від ситуації в Чечні.

Але деякі учасники дискусії у США звертають увагу на дуже важливий факт, а саме на те, що прийняття нових членів до НАТО не спочиває в руках президента США. «Як дебати про вартості і наслідки поширення НАТО шаленіють, – каже Рознер, – значною мірою ігнорується питання: чи Конгрес і американський народ підтримає цей почин?» Таке ж бо поширення мусить бути ратифіковане двома третіми голосів Сенату²⁹.

Інший дискусіант ставить ще сильніше наголос на цей аспект проблеми. «Поширення НАТО, – каже він, – яке республіканці послідовно підтримують, є виразно однією альтернативою для збалансування російського ірредентизму чи новосовєтських амбіцій. Але це є альтернатива, яка лише тоді може розглядатися серйозно, коли її наслідки буде заздалегідь виразно виложено і вони будуть прийняті американським народом. Розширення гарантій статті 5-ої НАТО на чотири вишеградські країни [...] не є просто паперовою вправою, ані не може бути створене адміністративним декретом. «Знов же «основа для конгресової і ширшої публичної підтримки для поширення НАТО виглядає слабкою. Якщо цю базу не можна буде значно зміцнити, існуватиме небезпека, що яке-небудь поширення НАТО буде безвідповідальною облудою, себто системою безпеки, яка існуватиме тільки на папері як побожне бажання»³⁰.

Передвиборча кампанія є знаменитою нагодою, щоб цю базу значно зміцнити, та покищо ця кампанія концентрується на питаннях внутрішнього характеру, і виглядів немає на те, щоб справа поширення НАТО вийшла далеко поза однореченеві заяви.

Україна зробила дальший обережений крок, стараючись по асоційоване членство НАТО. Представник МЗС України Ігор Харченко на пресовій конференції в Києві у місяці червні заявив, що Україна надіслала свою пропозицію щодо асоційованого членства секретареві Альянсу і країнам-членам.

Далі, особливо важливим є виступ президента Леоніда Кучми на пленарних нарадах Ради Європи. Цей його виступ показує, що, користуючись образом колюмніста жур. «Європа», Україна рішилась всісти на повільний поїзд. Президент бо заявив, що Україна хоче стати асоційованим членом Європейської Спільноти, щоб відтак стати повним членом, що вона готова вже тепер пере-

²⁹ Jeremy D. Rosner. Цит. праця, ст.9.

³⁰ Jonathan Clarke. "Gone to the lake; Republicans and foreign policy". "The National Interest", літо 1996, ст. 39.

брати права і обов'язки, пов'язані зі статусом асоційованого члена ЗЕС, і що вона буде брати далі активну участь у програмі Партнерство заради миру НАТО³¹.

Є також познаки, що в Україні розуміють претворення «старого» НАТО у «нове». Секретар Ради Національної безпеки Володимир Горбулін казав у інтерв'ю для «Урядового кур'єра», що Україна і НАТО розуміють, що поняття безпеки включає не тільки воєнні наміри, але й економічні, політичні, науково-технічні, соціальні й екологічні. І Україна рада, що НАТО активно старається достосуватися до нових вимог часу.

Вибори ж у США 1996 р. не мають такого значення для України, як попередні. Тоді було ясно, що більша можливість на тверду політику супроти СРСР була в республіканського президента. Тепер, як це слушно підмітив Генрі Кісінджер, хоч це тільки «останнього року», але все таки «Україна почала одержувати увагу сумісну з її політичною і стратегічною важливістю» від адміністрації президента-демократа Біла Клінтона. Перебуваючи в Києві, заступник державного секретаря Строб Талбот заявив, що США задоволені із бажання України зблизитися до Європи, і будуть її в цьому піддержувати, та що президент Клінтон має стратегічну візію для об'єднаної Європи і Україна, як велика європейська держава, є абсолютно ключовою у цій візії.

Знову ж республіканський кандидат Боб Дол, вітаючи Україну в річницю її незалежності, заявив, що Україна належить до заходу з уваги на її історію, культуру і традиції, та що в Акті з 1996 р., який він вніс, а Сенат затвердив, реєструється підтримку американців для майбутнього членства України в НАТО. Але, як про це говорить американський об'єктивний спостерігач, який є проти Дола, але не захоплюється і Клінтоном, «завдання Дола більш скомпліковане. У той час, як Клінтон не має ефективної опозиції до його зовнішньої політики [...], республіканці є поділені по вкрай твердих лініях, а найпомітніше у справі торгівлі, іміграції та інтервенціонізму [...] Згідно із Тед Ґален Карпентером з Інституту Като, «нова націоналістична течія набрала впливу у середині республіканської партії [...]». Доки Дол заякорений при рефлексивному припущенні, що США мусять піддержувати глобальний порядок, він може стратити енергійну підтримку тих людей, які в 1994 р. створили блискучу перемогу республіканців»³².

Якщо б, отже, Дол був обраний президентом, його адміністрація навряд чи могла б зробити більше для України, ніж це робить тепер адміністрація Клінтона. Але і не менше. Позиція України в Європі і в програмі НАТО вже добре утверджена. Сама ж програма Партнерство заради миру є тепер настільки популярна, що навіть Швейцарія заявила охоту брати в ній участь, пояснюючи, що це зовсім не буде суперечити її невтральності (зовсім як Україна!), отже ізоляціоністи у республіканській партії не будуть у силі її зліквідувати. ■

³¹ Ярослав Гайвас. «Україна виходить на старт». «Свобода», 8. 8. 1996, ст. 2-3.

³² Eric Alterman. "All the world's... Clinton and Dole namely...", "The Nation", 15. 4. 1996, ст. 18.

Едіт БОГАЦЬКА

ПРО ВАЖЛИВІ НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПИТАННЯ

Удруге не ратифіковано договір з відкритого неба

(УЦІС) Договір з відкритого неба, підписаний 28 державами світу в 1992 році, став однією з перших міжнародних угод суверенної України. Це безстроковий договір, що встановлює так званий режим відкритого неба, за яким кожна держава-учасниця зобов'язана приймати та має право виконувати певну кількість спостережних польотів, при чому над тими країнами, які літають над нею. До сьогодні його не ратифікували тільки три держави – Україна, Росія і Білорусь.

Необхідність ратифікації Договору Україною зумовлюється не тільки його великим військово-політичним значенням для майбутнього Європи з точки зору створення дійового механізму контролю над озброєннями, але й важливістю для реалізації внутрішніх справ, а перш за все військових інтересів України. В умовах позабльового статусу, коли державна безпека досягається за рахунок лише власних сил, зробити це неможливо без інформації про збройні сили інших держав, а в першу чергу сусідніх. Спостережні польоти за Договором з відкритого неба є практично єдиною можливістю для України отримувати інформацію стратегічного характеру.

Вступивши до Ради Європи, Україна ще раз підкреслила своє прагнення стати впливовою державою, яка відіграватиме значну роль в збереженні політичної, економічної та військової стабільності в Європі і світі.

Договір не тільки відповідає українській військовій доктрині та інтересам національної безпеки, але й у разі набуття ним чинності мав би наблизити Україну до паритетних стосунків з іншими державами світу.

Оскільки договором передбачається спостереження за будь-якою точкою країни, це дає унікальну можливість отримувати інформацію не тільки про військову, але й промислову діяльність, природні ресурси та екологічну ситуацію в інших країнах.

Зрозуміло, що спостереженню підлягатиме і територія України, але якщо Росія, США, Франція та їхні партнери по НАТО за допомогою космічних супутників-розвідників мають можливість детально оглядати кожний метр української землі й отримувати будь-яку потрібну інформацію, то Україна такої можливості не має. Всі советські супутники залишилися в Росії. Якби Україна мала 8-9 супутників, ситуація була б зовсім інша.

Українські спостережні літаки, крім польотів за Договором, будуть широко використовуватися для екологічного контролю, повітряних фотознімків, зменшуючи таким чином витрати з національного бюджету. Нині розглядається питання про залучення їх до контролю за роз'єднанням конфліктуючих сторін у колишній Югославії. Це цілком відповідає українським національним інтересам – як військово-політичним, так і торговельно-економічним. Окрім того, не можна забувати, що мова йде про мир і спокій у сусідньому регіоні.

Нещодавно в Консультативній комісії з відкритого неба домовилися з представниками США і ФРН про можливість надання Україні технічної допомоги, яка дозволить заощадити великі кошти для придбання необхідного обладнання.

Набрання чинності Договору мало б зміцнити українські позиції в переговорах стосовно вироблення єдиного гармонізованого режиму контролю над озброєннями, одного з найважливіших компонентів майбутнього загального і всеохоплюючого плану безпеки Європи XXI століття, над яким працюють усі держави-члени ОБСЕ.

Після підписання договору в 1992 році в системі Міністерства оборони створено відповідні підрозділи, зокрема Десяту окрему авіаційну дивізію «Блакитна стежа», підготовлено летунські екіпажі, обладнано літаки спостереження, створено пункт обробки даних. На сьогодні виконано 12 польотів, у тому числі й над іншими країнами. Під час обговорення закону про ратифікацію цей факт викликав багато нарікань: мовляв, Верховна Рада договір не ратифікувала, а роботи йдуть! Але хто ж міг подумати, що найвищий законодавчий орган держави може стати на заваді цьому корисному в політичному, у військовому й економічному значенні договору? Зрозуміло, що не вся ВРУ, не всі її 417 народніх депутатів спричинилися до того, що угода не діє. Обговорення цього питання знову вже вкотре висвітлює незбагненне і водночас потворне явище – наявність у найвищих державних органах людей, які не визнають Україну за державу. Ці люди обстоюють інтереси Росії та виконують функції її п'ятої колонії. Саме тому так шалено атакували Договір з відкритого неба депутати-комуністи.

В результаті масованої атаки комуністів Договір з відкритого неба, один з найкращих договорів, підписаних Україною за останні 4 роки, виявився «підвішеним до неба» на невизначений термін.

Вшанування пам'яті Михайла Грушевського

У дні 27 вересня 1996 р. в приміщенні Національної опери України відбувся урочистий вечір, присвячений 130 річниці від дня народження Михайла Грушевського. У Президії Ювілейного засідання були Президент України Леонід Кучма, Голова Верховної Ради Олександр Мороз, Прем'єр-міністр Павло Лазаренко, інші політичні діячі та представники Національної академії наук. Офіційна частина вечора складалася з трьох виступів – віце-прем'єр-міністра з гуманітарної політики Івана Кураса, директора Інституту історії НАНУ Валерія Смоля та відомого громадського діяча, вченого-літературознавця Івана Дзюби. Його виступ, лаконічний і ґрунтовний, був присвячений висвітленню ролі Михайла Грушевського як творця української держави.

У своїй монументальній «Історії України-Руси» Грушевський написав для українського народу історію його буття і обґрунтував джерела української державності. Він довів, що прародіння її лежить у державі Володимира Великого. У 1918 році Грушевський писав: «Ми не нову державу будуємо – ми відбудовуємо державу Володимира Великого. Ми беремо через це його княжий знак тризуб за державний герб». Його основна заслуга полягає в тому, що він пов'язав

сучасність і сучасних українців, які були асимільовані і майже забули свою прекрасну історію, з великою Київською Руссю.

Михайло Грушевський не тільки обґрунтував у «Історії України-Руси» історичну закономірність відродження в ХХ сторіччі древньої української держави, але й у тяжкі часи випробувань особисто очолив український народ у його боротьбі за незалежність. Саме він на Софійському майдані проголосив Україну ні від кого незалежною самостійною державою. Він – перший Голова першого українського парламенту – Центральної Ради і перший Президент УНР. Починаючи від Богдана Хмельницького, творця Козацької держави, впродовж 270 річного існування українського народу Михайло Грушевський був єдиний, хто довів ідею творення держави до реалізації. Сучасники стверджували, що ніхто тоді не підходив більше для ролі національного вождя, ніж Грушевський. Ніхто навіть і рівнятися не міг з ним щодо загально визнаного авторитету, тої поваги, якою оточувало його все українське громадянство.

У своєму політичному заповіті «На порозі нової України» Грушевський написав: «Україна не може йти далі старими стежками – ні тими, якими її силоміць водив насильницький московський уряд, ні протоптаними слідами буржуазних держав Заходу. Перше урвалося, друге є також великою небезпекою. Тут важливо знайти себе і не збиватися на чужу дудку. Треба йти тією дорогою, яку вказують реальні обставини життя. Зістаньмося собою в нових формах нашого соціального життя. Ми можемо розвиватися нормально, зберігаючи нашу фізіономію. За нами сила вікових традицій, сила інстинкту національної самоохорони. Україна своє осягне».

Концертна частина ювілейного вечора носила тематичний характер – це були театралізовані фрагменти української історії, починаючи від трипільської доби і далі через Київську Русь, Литовське князівство до епохи Богдана Хмельницького. Шкода, що визвольні змагання українців на початку ХХ ст., на чолі яких стояв ювіляр, залишилися поза увагою організаторів відзначення. Глядачі, які того вечора вщерть заповнили залю і балькони Національної опери, вдячними оплесками висловлювали своє ставлення до того, що відбувалося на сцені.

Осінній призов до українського війська

Двічі на рік, навесні і восени, в Україні відбувається призов до лав ЗСУ* та інших військових формувань. Ось і цього року 1 жовтня почали працювати призовні комісії, а 15 листопада перші призовники прибули до частин призначення.

Цього року у військо має бути спрямовано 81 тис. 120 осіб, а безпосередньо в ЗСУ – 58 тис. Існує певна «ієрархія» призову: при попередньому відборі переваги надаються тим військовим формуванням, які мають серйозні вимоги до здоров'я, освіти тощо. Найперше це Національна гвардія і прикордонні війська.

Для фінансового забезпечення осіннього призову необхідно майже 4,6 млн. гр. А виділено покищо тільки півмільйона.

* Збройні Сили України.

На якісне укомплектування ЗСУ та інших військових формувань суттєвий вплив (на жаль, негативний) мають кілька факторів: зростання злочинності серед допризовної молоді; зниження загального освітнього рівня, погіршення показників придатності до військової служби за станом здоров'я тощо. Аналіза молодого поповнення, яке прибуває на комплектування збройних сил, свідчить: кількість громадян, які не мають середньої освіти, становить 30%, і цей показник має тенденцію постійно зростати. Для оцінки стану здоров'я існує інший показник – кількість хворіб на 1.000 людей. Нині він складає 1.075 захворювань, тобто більше, ніж одне захворювання на призовника (у 1991 р. було 841).

Для тих, хто належить до релігійних організацій, які забороняють брати до рук зброю, організовано альтернативну невійськову службу. Вирішення всіх питань, пов'язаних з нею, покладено на відповідні комісії Рад народніх депутатів. Сьогодні в Україні майже 2 тисячі молодих людей перебувають на альтернативній службі. Період у цьому має Волинська область (283 особи), Донецька і Чернівецька.

Нині більше, ніж раніше, надаються відстрочки від призову. Переважно їх отримують студенти вищих навчальних закладів. Проте Міністерство освіти запропонувало увести ще кілька відстрочок – тим, зокрема, хто вчиться в середніх навчальних закладах і навіть у ПТУ. Виходячи з державної точки зору, вважають у міністерстві, потрібно надати можливість молодій людині закінчити навчання, отримати спеціальність і лише після цього йти у військо. Але тут є кілька застережень і небезпек. Адже після закінчення навчання зовсім не всі молоді спеціалісти поспішають виконати свій конституційний обов'язок і відслужити в армії. З'являються інші пільги: народилася дитина – ще три роки відстрочки; поїхав працювати в сільську місцевість – відстрочка до 28 років; а там, дивись, лелека другу дитинку приніс – от хлопець і вийшов у запас. А сучасна ситуація вимагає, щоб армія була високопрофесійною і мобільною. І якщо збільшувати перелік відстрочок, досягти високого рівня буде неможливо. Тобто треба шукати «золоту середину».

Найкраще було б перейти на добровільну основу комплектування армії. Однак зробити це в Україні найближчим часом не вийде. Більш реальним є змішаний принцип комплектування, коли армія на 50% складається з тих, хто служить строкову службу, і тих, хто уклав контракт. Плянний перехід до комплектування на професійній основі входить у загальну систему будівництва ЗСУ. Але покищо укомплектованість за контрактом становить тільки 18% від штатної чисельності. Через брак коштів з червня 1996 року зарахування на військову службу за контрактом узагалі припинено, за винятком ВМС і... військових оркестр.

Говорити про українську професійну армію можна буде тільки після 2005 року, після виконання Програми будівництва і розбудови ЗСУ, яка почне діяти з 1997 року. Але її покищо не затвердив Президент України.

Про все це йшлося на «брифінгу» в Міністерстві оборони, де проблеми й очікувані здобутки цього річного осіннього призову висвітлив перед журналістами начальник Управління призову та комплектування Генерального штабу ЗСУ полковник Анатоль Кобась.

О. ЧЕШКОВ

(за матеріалами української та російської преси)

ПРОСУВАННЯ РОСІЙСЬКИХ БАНКІВ В УКРАЇНУ

(УЦІС) На 1 січня 1996 року в Росії було зареєстровано 2.252 комерційних банки (в Україні – 230). Серед них активи більше 1 млрд. дол. мають 25 російських і лише 3 українських; більше 100 млн. дол. – 150 банків Росії та близько 10 українських. Власний капітал банку «Імперіал», що входить у п'ятку найбільших у Росії, перевищує капітал усієї банківської системи України.

Загалом банківська система України складається з Національного Банку України, двох державних банків – Ексімбанку та Ощадбанку, трьох «старих» (у минулому – державних) комерційних банків – Промінвестбанку, АКБ «Україна» та Укрсоцбанку зі статутними фондами 47,3, 12,7 і 4,2 млн. екю відповідно, і «нових» комерційних банків, які, крім кількох найбільших, мають на один-два порядки менші капітали. На 1 січня 1995 року частка сумарних активів трьох «старих» і двох державних банків складала 61,4% активів усієї банківської системи. Такі співвідношення у розвитку банківських систем двох держав зумовлені кількома обставинами:

1. Росія привласнила собі всі активи імперії, її валютні запаси, в ній було зосереджено управління коштами компартії, в ній осідали прибутки від нафтогазового та мінерально-сировинного експорту;

2. Росія раніше розпочала й енергійніше проводила початковий етап економічної реформи, завдяки чому певній категорії підприємців (у тому числі колишнім номенклатурникам) вдалося сконцентрувати у своїх руках величезні гроші, «прихватувати» прибуткові галузі російської економіки і завдяки цьому швидко збільшити свої капітали;

3. Внаслідок того, що контролю зовнішньоекономічних зв'язків комуністичної імперії була в Москві, банки, що стали власниками чи співвласниками великих підприємств Росії, отримали можливість мати величезні прибутки від експортно-імпортних операцій не лише Росії, але й країн СНД, від напівлегального чи нелегального бізнесу, згодом – від запровадження демпінгових цін на світових ринках і завищених – на ринках СНД, і багатогодових бартерних операцій.

4. Діюче українське законодавство, зокрема «Закон про банки та банківську діяльність», деякі постанови уряду і Національного банку надто регламентують діяльність комерційних банків, суттєво обмежують можливості їх розвитку.

5. Численні напівкримінальні чи просто злочинні оборудки українських підприємців з їх російськими партнерами сприяли швидкому перекачуванню капіталу в Росію і переходу його у тіньовий сектор в Україні.

В європейських країнах відношення банківського капіталу до валового внутрішнього продукту перебуває в середньому в інтервалі 2-8% (у Голландії – 15%), тоді як в Україні на 1.1.1996 це відношення становило 0,3%. Українське законодавство, на жаль, не є сприятливим для зміцнення власного фінансового капіталу та для заохочення припливу капіталу з країн Заходу; існування численних факторів ризика також суттєво обмежує можливості і зацікавлення банків

розвинених країн у проведенні операцій в Україні. Світовий досвід показує, що в економіці індустріально розвинених країн до 25% капіталу належить чужоземним суб'єктам банківської діяльності. В Україні доля чужоземного капіталу в загальному обсязі капіталовкладень не перевищувала 0,2% на 1.1.1996. Тобто банківська система України перебуває у надто недорозвиненому стані і не здатна повноцінно здійснювати обслуговування виробництва. На підтвердження цього висновку можемо навести дані інформаційно-аналітичного центру Асоціації українських банків: за минулий рік середній приріст власних коштів був меншим річного рівня інфляції у 16% банків України, а в 40% банків нижче рівня інфляції був темп приросту активів; 22 банки закінчили 1995 р. з вистатками.

Слабкість банківської системи України сповна використовують російські банки, експансія яких в Україну стає все помітнішою.

Російський капітал у минулі роки проникав в Україну переважно нелегально: шляхом купівлі контрольних пакетів акцій через резидентів – своїх партнерів, або шляхом утворення нових банківських структур через підставних осіб. Схема купівлі контрольного пакету є дуже простою. На жаль, законів, які б чітко регулювали кредитні відносини, у нас немає. Банківські службовці не несуть відповідальності за видачу ризикованих чи не використовуваних за призначенням кредитів. Будь-який банк можна поставити на межу виживання, якщо взяти у нього великий кредит, який свідомо не буде повернуто. За цим розпочинається послідовність подій, за якою банк стає недієздатним. У цей момент з'являється «хтось», хто пропонує врятувати банк, внісши необхідні гроші (можливо, навіть з того ж неповернутого кредиту). І цей «хтось» стає власником банку. Причому ця схема ще й сама по собі є прибутковою, бо, наприклад, можна взяти кредит на 20 млн. дол., а щоб урятувати банк, досить і 10 млн. дол. Зауважимо, що протягом 1995 року у 80 українських банків змінився власник контрольного пакету акцій. Поза сумнівами, що частина з цих банків уже контролюється російським капіталом. Подібні спроби загарбання українських банків російськими фінансистами, за свідченнями українських банкірів, не припиняються.

Про деякі з українських банків відомо, що вони фактично контролюються російським капіталом уже від моменту утворення.

Наприклад, банк «ЮНЕКС» є дочірнім утворенням російського ОНЕКСІМ-банку; правління «Полікомбанку» (Чернігів) відкрито визнає участь російського капіталу в своєму статутному фонді. Щодо частини інших банків – є відомості, що вони тісно пов'язані з російськими, а їх правління проводять проросійську політику, хоча офіційно цього не визнають. Сюди належать «Приватбанк», «Перший Український Міжнародний Банк», ОЛбанк, «Аваль», «ВАбанк», «Перкомбанк»...

Проте навіть такі банки, які у даний час явно не пов'язані з Росією, не забезпечені від «російської загрози», що може насунутися у вигляді «п'ятої колони» – через низьку кваліфікацію, непрофесіоналізм, хабарництво та крадіжки власних працівників. Агенти російського капіталу (які досить часто виступають як високі посадові особи нашої держави) свідомо провокують банківських працівників на незаконні дії і таким чином домагаються хоча б часткової контролю російського капіталу над деякими банками чи банківськими філіями.

Але вже з кінця 1995 р., коли банківська політика стала більш ліберальною, закордонні (в тому числі російські) банки дістали можливість відкрити свої представництва в Україні. На даний момент, за словами колишнього заступника голови правління НБУ Віктора Кравця, в Україні офіційно функціонують 6 представництв російських банків (при чому з числа найбільших: «Російський кредит», «Тверуніверсалбанк», «Інкомбанк», «Імперіал», «Національний резервний банк»), та 12 українських банків з участю російського капіталу.

Варто зазначити і ту обставину, що банківську сферу України значною мірою заторкнули інтеграційні явища в рамках СНД, домінуючу роллю в яких відіграють, зрозуміло, знову ж таки російські банки. На цьому тлі можна виділити кілька процесів:

а) здійснення розрахунків між банками поімперських країн.

У цьому напрямку активно діють і російські, і українські банки. На сьогоднішній день основна частина валютних розрахунків між країнами СНД здійснюється через російські банки «Російський кредит», «Діялог-оптім» та український «Приватбанк». Національний резервний банк (НРБ) Росії є уповноваженим банком РАО «Газпром» у справі врегулювання заборгованості України за постачання газу. Банк має наміри брати участь загалом у схемах для врегулювання заборгованості за енергоносіями та державні кредити. За результатами 1995 р. прибуток НРБ становив 70 млрд. рос. руб. Банк входить у десятку найбільших банків Росії, його статутний капітал складає близько 50 млн. дол. Промінвестбанк має кореспондентські рахунки у 73 банках Росії, в т. ч. 116 у 31 банку Москви. Терміни проходження платежів Росією становлять до 2-3 днів по Москві і до 7-10 днів – регіонами Росії. Комп'ютерний центр Промінвестбанку працює над створенням єдиного розрахункового центру в рублях Росії. Створена в Україні система міжбанківських електронних платежів є надзвичайно привабливою для російських банків, оскільки забезпечує можливість значного скорочення часу проведення грошових сум (терміни проходження розрахунків становлять лише кілька годин). Українські банки «Аваль», «Вабанк», «Перкомбанк», «Перший Український Міжнародний Банк» та інші, які обслуговують товарообіг між країнами СНД, завдяки цій системі мають добрі прибутки. Тому російські банки, а в першу чергу ті, що активно діють у поімперському просторі, не припиняють спроб безпосередньо підключитися до системи електронних платежів. Покищо такі спроби активно заперечуються українською стороною. Але, зрозуміло, російський капітал уже зараз має можливість працювати в українській системі електронних платежів опосередковано – через контрольовані ним банки. У цьому, до речі, і полягає одна з причин експансії російських банків в Україну.

б) Утворення міждержавних банківських структур.

З 1990 року діє заснована енергійними молодими російськими і українськими (космополітично налаштованими) підприємцями фінансова структура «Діялог-оптім». З осені 1992 р. «Діялог-оптім» зробив основною частиною свого бізнесу організацію взаєморозрахунків між підприємствами України і Росії. Нині компанія має 80 регіональних представництв у всіх країнах СНД, а крім

* Національного Банку України.

суто банківської роботи, широко працює на товарних ринках. Зокрема дніпропетровський підрозділ «Діалог-оптім» займається постачанням металю, нафтопродуктів, деревини, продуктів харчування. В акціонерне товариство «Діалог-оптім» увійшли українські банки «Аваль», «Восток», «Український кредитний». Крім того, «Діалог-оптім» активно співпрацює з Ощадбанком, «Ажіо», «Перкомбанком», «Слов'янським» та іншими. В 1994 р. Промінвестбанк став засновником першого російсько-українського КБ «Кредитімпексбанк» у Москві. Тепер через цей банк проводиться 80% усіх рубльових розрахунків між Україною і Росією. Нині в банку відкрито понад 150 кореспондентських рахунків Росії, України, Білорусії, Казахстану, Киргизії.

в) Банки в міжнародних фінансово-промислових групах.

Хоча закон про ФПГ в Україні прийнятий лише нещодавно, багато українських підприємств давно задекларували свою участь у міжнародних (переважно російських або опосередковано пов'язаних з Росією) ФПГ. Свідомо чи ні, але розробники вклали до закону норму, згідно з якою до складу ФПГ може входити лише один український банк (за погодженням з російською стороною ним буде знову-таки Промінвестбанк). Враховуючи слабкість наших банків, це положення фактично означатиме, що спільні з Росією ФПГ обслуговуватимуться російським фінансовим капіталом. Очевидно, саме в цьому зацікавлена російська сторона. У той же час банк «Російський кредит» претендує на те, щоб стати представником інтересів українських підприємств у кількох міждержавних ФПГ, які будуть працювати в галузях машинобудування, хімії, лісової промисловості, чорної та кольорової металургії, харчової промисловості, нафтогазовому комплексі, побутовому секторі і торгівлі.

З Росією підписано міжурядову угоду про принципи створення 50 українсько-російських промислових груп, у тому числі «Укрнафта», «Міжнародні авіамотори», «Корпорація Антонов-Туполєв», транснаціональної алюмінієвої компанії, з виробництва зернозбиральної техніки, з виготовлення труб великого діаметру, з виробництва титану і титанового прокату (все це пріоритетні і в перспективі найприбутковіші напрямки української економіки; створення спільних ФПГ є прямими втратами прибутків держави – О. Ч.)

Створювана українсько-білоруська ФПГ «Формаш» з виробництва хемічного волокна з боку названих країн включає лише промислові підприємства; а з боку Росії до неї входитимуть і підприємства, і банківський капітал («Російський кредит»).

Вже згадуваний «Полікомбанк» входить до складу контрольованої Росією ФПГ «Слов'янський папір» разом з цілим рядом українських підприємств.

Привабливість України для російського капіталу пов'язана з кількома обставинами: об'єктивними (економічними) і суб'єктивними (політичними).

Перше і найголовніше – Україна лишається найбільшим торговим партнером Росії, і обслуговування цього товарообігу приносить зараз і приносить ще тривалий час досить великий зиск. Зростання обсягів платежів російських контрагентів на українському ринку викликає у них природну потребу зменшити ризик проведення фінансових операцій. І найпростішим підходом для розв'язання цієї проблеми є бажання російських підприємців взяти під контроль ті українські банки, через які йдуть їх основні розрахунки. До того ж фінансова

стабілізація на макроекономічному рівні, а також деяка лібералізація зовнішньо-економічної політики України в останній час створюють сприятливі умови для просування російських капіталів в Україну. В «тіньовій» економіці зв'язки між фінансистами і підприємцями України та Росії є ще міцнішими, більш переплетеними системою взаємних обов'язків, спільних гешефтів, тож ця обставина, можливо, має ще більше значення, ніж міждержавна торгівля.

В Україні існує ряд підприємств-гігантів, що на всьому поімперському просторі є монополістами у своїх галузях. Такі підприємства виглядають ласими шматками для фінансових структур, оскільки за нормальної роботи гарантують високі сталі прибутки за рахунок експорту. Тому зрозумілі прагнення банківського капіталу стати співвласниками цих підприємств у процесі їх приватизації.

Як уже зазначалося, система міжбанківських електронних платежів, створена в Україні, забезпечує можливості для швидкого проходження розрахунків, і тому становить великий інтерес для російських фінансових структур, які працюють на географічно величезному поімперському просторі.

Потужну активізуючу роль для посилення припливу російського капіталу в Україну відіграли вибори в Росії. Враховуючи можливість перемоги Зюганова і не маючи певности щодо продовження економічної політики теперішнього уряду, російські фінансові кола розпочали широке переведення своїх капіталів в Україну. За перший квартал 1996 року лише офіційний російський капітал в Україні збільшився на 67%. За цей же час частка американського долара на валютних рахунках українських підприємств зменшилася на 10% і тепер складає 62% від загального обсягу. Доля ж російського рубля зросла майже удвічі й становить зараз 9% від загальної кількості грошей на валютних рахунках.

Не варто скидати з рахунку і можливість політичного замовлення для російських банків у плані експансії в Україну з боку російського уряду, імперські амбіції якого простягаються, як відомо, досить далеко. Тому не можна виключати надалі й таку перспективу, що наявність великих російських грошей в Україні стане ще одним фактором економічного тиску – поруч із залежністю від енергоносіїв, і цим сильніше прив'яже Україну до Росії. А участь російських банків у приватизації українських підприємств фактично співпадає зі стратегічним завданням, яке прагне вирішити зараз «Газпром» – отримати у власність українські підприємства як плату за «газові борги».

Нарешті, слід врахувати і свідомо чи підсвідомо наявне особисте бажання багатьох «діючих осіб» російських фінансових інституцій, що є українцями за походженням, чи мають родичів або друзів в Україні, чи якимось інакше особисто пов'язані з Україною, працювати на українському ринку.

На жаль, державна політика підтримки українського комерційного капіталу ще не є ефективною. Державні чинники не дуже переймаються наступом російських фінансових кіл. Вже згадуваний заступник голови правління НБУ В. Кравець вважає: «Україна вкрай потребує притоку чужоземного капіталу. Ми повинні пускати чужоземні банки на наш ринок, щоб було створене здорове конкурентне середовище». Подібні думки висловлює і голова комісії з питань фінансів та банківської діяльності Верховної Ради В. Суслов: «Присутність чужоземних банків повинна бути вільною. Потрібні також податкові пільги. Що стосується експансії російських банків, то завадити тим, хто хоче працювати,

неможливо. Ефект у „стримувачів“ буде один – переміщення легального бізнесу в неофіційний, нелегальний, а то й кримінальний. Варто прислухатися до пропозиції віце-президента „Тверуніверсалбанк“ С. Васільєва: визначити квоту участі російського банківського капіталу в Україні по відношенню до сукупного статутного капіталу українських комерційних банків і навпаки».

Українські фінансові кола не дають однозначної оцінки експансії російських капіталів (що є цілком зрозумілим, бо значна частина осіб, які до них належать, є заангажованою чи має свідомо проросійську орієнтацію). Характерною тут є позиція, висловлена заступником голови правління «Укрінбанку» О. Новіковим: «Чому ми лякаємося російського капіталу і не боїмося німецького чи американського? Ця проблема є надуманою. Хто вам сказав, що російський капітал так уже рветься в Україну? На мою думку, присутність російського капіталу в Україні не має досить помітного й об'ємного характеру. Покищо до нас ідуть не російські банки, а не дуже чисті російські гроші».

Але варто прислухатися до думки голови правління банку «АЖІО» С. Аржевітіна: «Я не проти взаємодії чи навіть переплетення українського і російського капіталів. Але одна справа – така співпраця, а зовсім інша, коли, наприклад, говорять: „У вас статутний капітал мільйон доларів. Я завтра вношу таку суму і забираю ваш банк“. Повинен бути пріоритет чомусь національному, а потім уже – інтернаціональне. Покищо російський капітал в Україні більше прагне створювати монобанки, які контролювалися б вузьким колом осіб».

Тож відсутність чіткої позиції з боку українського уряду – це є саме та позиція, яка потрібна російській стороні для продовження повзучої експансії капіталів в Україну.

З незаперечних фактів – слабкості банківської системи України, потреби значних капіталовкладень в українську економіку – впливає нагальна потреба зміцнити її банківський капітал. Але чи піде на користь Україні капітал російський? Адже метою проникнення російського капіталу в Україну в першу чергу є одержання зиску від напівлегальних махінацій, які так поширені в усьому імперському просторі, тобто – скажемо прямо – продовження її пограбування.

Звичайно, російський капітал (який, до речі, не є лише російським, бо помітна частка його фактично належить Україні) може працювати в нашій державі, але працювати цивілізовано. Скажімо, кредитування українських підприємств російськими банками не повинно давати підстав для можливого політичного тиску. Скажімо, має бути законодавчо заборонене чи принаймні обмежене право на придбання української власності та на участь у приватизації підприємств, особливо великих. Служба Безпеки України повинна слідкувати за тим, щоб дочірні структури російських банків чи підставні особи не мали змоги привласнювати наші національні багатства. І поки цього нема, ми не маємо підстав уважати, що існують гарантії економічної незалежності України. Наприклад, суто гіпотетично можна розглянути ситуацію, коли якийсь великий російський банк, що активно працює в Україні, буде націоналізований російським урядом (а причин для цього знайдеться досить – згадаймо хоча б скандал з МММ). Якщо цей банк в Україні є власником нерухомого майна – воно автоматично стане власністю Москви. Протидіяти цьому наша держава не зможе.

На жаль, гальмується надходження західних інвестицій, які б урівноважили ситуацію, внесли б у неї елемент конкурентности. На жаль, не повертається в Україну валюта, що осіла (або крутиться) на закордонних рахунках підприємств і приватних осіб. На жаль, не денонсовано т. зв. «нульовий варіант», який позбавив Україну належної їй частки активів за кордоном. На ці три «на жаль» належало б звернути увагу найперше, бо і поява значних західних кредитів, і збільшення власних валютних запасів здатні послабити тиск російських банків. А введення обмежень на їх діяльність в Україні має забезпечити цивілізований рівень фінансово-кредитних стосунків з російськими банками. ■

СТАТУС МЕНШИН

(УЦІС) 28 листопада відбулося в Києві засідання «круглого столу» представників етнічних меншин в Україні, на якому зокрема був обговорений законопроект Кабінету міністрів України «Про реабілітацію та забезпечення прав осіб з числа національних меншин, що були депортовані з території України». Представники меншин загалом були незадоволені цим проектом закону. Так, Надир Бекіров вимагав для кримських татар статусу «народу», Ілья Левітас для жидів – статусу «корінної нації», а Людвіга Нежинська вважав, що для поляків, які живуть на території України, повинен застосовуватися термін «денационалізація». «Круглий стіл» засвідчив, що представники ВР України готові йти на досить значні поступки для задоволення подібних вимог.

Однак безмежне толерування етнічних меншин одночасно є зазіханням на права корінної української нації, що в майбутньому може призвести до серйозних непорозумінь. Пильної уваги вимагає передусім застосовувана термінологія. До національних меншин правомірно віднести лише кримських татар, оскільки вони, як етнічна група, ніде, крім Криму, не мають власної етнічної території. Всі інші, зокрема болгари, вірмени, греки, караїми, німці, румуни, угорці, які були зараховані парламентом України до національних меншин, її мають. Тому вони є не національними, а етнічними меншинами.

Уважати жидів в Україні корінною нацією є нонсенсом. Досі вони чомусь не визнані корінними в Європі та Америці.

Відповідно російська етнічна меншина не може мати стільки прав, скільки репресовані меншини, оскільки вона належить до імперської нації, на якій лежить вина за всі злочини, які відбувалися на землях, що входили до складу російської імперії. Домінуючий культурно-політичний статус-кво росіян в Україні є недопустимим. Так само Українська держава не несе відповідальності за політику німецького нацизму щодо жидів. Не слід також забувати про те, що практично всі етнічні меншини за часів імперій не брали участі в боротьбі українців за власну державу, а навпаки, намагалися пристосуватися до вимог окупаційної влади, виступаючи тим самим проти українців. (С. К.-т.)

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня, 1996 року

(Правопис оригіналу задержаний)

(Закінчення, 2)

Стаття 86. Народний депутат України має право на сесії Верховної Ради України звернутися із запитом до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності.

Керівники органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій зобов'язані повідомити народного депутата України про результати розгляду його запиту.

Стаття 87. Верховна Рада України за пропозицією не менш як однієї третини народних депутатів України від її конституційного складу може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінетові Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України.

Стаття 88. Верховна Рада України обирає зі свого складу Голову Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України та відкликає їх.

Голова Верховної Ради України:

- 1) веде засідання Верховної Ради України;
- 2) організовує підготовку питань до розгляду на засіданнях Верховної Ради України;
- 3) підписує акти, прийняті Верховною Радою України;
- 4) представляє Верховну Раду України у зносинах з іншими органами державної влади України та органами влади інших держав;
- 5) організовує роботу апарату Верховної Ради України.

Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому законом про регламент Верховної Ради України.

Стаття 89. Верховна Рада України затверджує перелік комітетів Верховної Ради України, обирає голів цих комітетів.

Комітети Верховної Ради України здійснюють законопроектну роботу, готують і попередньо розглядають питання, віднесені до повноважень Верховної Ради України.

Верховна Рада України у межах своїх повноважень може створювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань.

Верховна Рада України для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, створює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувала не менш як одна третина від конституційного складу Верховної Ради України.

Висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для слідства і суду.

Організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України, її тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій встановлюються законом.

Стаття 90. Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Президент України може достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Повноваження Верховної Ради України, що обрана на позачергових виборах, проведених після дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України попереднього скликання, не можуть бути припинені протягом одного року з дня її обрання.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені в останні шість місяців строку повноважень Президента України.

Стаття 91. Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу, крім випадків, передбачених цією Конституцією.

Стаття 92. Виключно законами України визначаються:

1) права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина;

2) громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства;

3) права корінних народів і національних меншин;

4) порядок застосування мов;

5) засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, освоєння космічного простору, організації та експлуатації енергосистем, транспорту і зв'язку;

6) основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки;

7) правовий режим власності;

8) правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання;

9) засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи;

10) засади регулювання демографічних та міграційних процесів;

11) засади утворення і діяльності політичних партій, інших об'єднань громадян, засобів масової інформації;

12) організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організації державної статистики та інформатики;

13) територіальний устрій України;

14) судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи, організація і діяльність прокуратури, органів дізнання і слідства, нотаріату, органів і установ виконання покарань; основи організації та діяльності адвокатури;

15) засади місцевого самоврядування;

16) статус столиці України; спеціальний статус інших міст;

17) основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку;

18) правовий режим державного кордону;

19) правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації;

20) організація і порядок проведення виборів і референдумів;

21) організація і порядок діяльності Верховної Ради України, статус народних депутатів України;

22) засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них.

Виключно законами України встановлюються:

1) Державний бюджет України і бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи;

2) порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав; порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України;

3) одиниці ваги, міри і часу; порядок встановлення державних стандартів;

4) порядок використання і захисту державних символів;

5) державні нагороди;

6) військові звання, дипломатичні ранги та інші спеціальні звання;

7) державні свята;

8) порядок утворення і функціонування вільних та інших спеціальних зон, що мають економічний чи міграційний режим, відмінний від загального.

Законом України оголошується амністія.

Стаття 93. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України, Кабінету Міністрів України і Національному банку України.

Законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово.

Стаття 94. Закон підписує Голова Верховної Ради України і невідкладно направляє його Президентові України.

Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду.

У разі якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений.

Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів.

Закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування.

Стаття 95. Бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами.

Виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків.

Держава прагне до збалансованості бюджету України.

Регулярні звіти про доходи і видатки Державного бюджету України мають бути оприлюднені.

Стаття 96. Державний бюджет України затверджується щорічно Верховною Радою України на період з 1 січня по 31 грудня, а за особливих обставин – на інший період.

Кабінет Міністрів України не пізніше 15 вересня кожного року подає до Верховної Ради України проект закону про Державний бюджет України на наступний рік. Разом із проектом закону подається доповідь про хід виконання Державного бюджету України поточного року.

Стаття 97. Кабінет Міністрів України відповідно до закону подає до Верховної Ради України звіт про виконання Державного бюджету України.

Поданий звіт має бути оприлюднений.

Стаття 98. Контроль за використанням коштів Державного бюджету України від імені Верховної Ради України здійснює Рахункова палата.

Стаття 99. грошовою одиницею України є гривня.

Забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави – Національного банку України.

Стаття 100. Рада Національного банку України розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням.

Правовий статус Ради Національного банку України визначається законом.

Стаття 101. Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

РОЗДІЛ V Президент України

Стаття 102. Президент України є главою держави і виступає від її імені.

Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Стаття 103. Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед виборів років та володіє державною мовою.

Одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд.

Президент України не може мати іншого представницького мандата, обіймати посаду в органах державної влади або в об'єднаннях громадян, а також займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю чи входити до складу керівного органу або наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку.

Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Президента України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень.

Порядок проведення виборів Президента України встановлюється законом.

Стаття 104. Новообраний Президент України вступає на пост не пізніше ніж через тридцять днів після офіційного оголошення результатів виборів, з моменту складення присяги народові на урочистому засіданні Верховної Ради України.

Приведення Президента України до присяги здійснює Голова Конституційного Суду України.

Президент України складає таку присягу:

«Я, (ім'я та прізвище), волею народу обраний Президентом України, заступаючи на цей високий пост, урочисто присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми справами боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу, обстоювати права і свободи громадян, додержуватися Конституції України і законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників, підносити авторитет України у світі».

Президент України, обраний на позачергових виборах, складає присягу у п'ятиденний строк після офіційного оголошення результатів виборів.

Стаття 105. Президент України користується правом недоторканності на час виконання повноважень.

За посягання на честь і гідність Президента України винні особи притягаються до відповідальності на підставі закону.

Звання Президента України охороняється законом і зберігається за ним довічно, якщо тільки Президент України не був усунений з поста в порядку імпичменту.

Стаття 106. Президент України:

1) забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави;

2) звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

3) представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України;

4) приймає рішення про визнання іноземних держав;

5) призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав;

6) призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України відповідно до статті 156 цієї Конституції, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

7) призначає позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені цією Конституцією;

8) припиняє повноваження Верховної Ради України, якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися;

9) призначає за згодою Верховної Ради України Прем'єр-міністра України; припиняє повноваження Прем'єр-міністра України та приймає рішення про його відставку;

10) призначає за поданням Прем'єр-міністра України членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади, а також голів місцевих державних адміністрацій та припиняє їхні повноваження на цих посадах;

11) призначає за згодою Верховної Ради України на посаду Генерального прокурора України та звільняє його з посади;

12) призначає половину складу Ради Національного банку України;

13) призначає половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

14) призначає на посади та звільняє з посад за згодою Верховної Ради України Голову Антимонопольного комітету України, Голову Фонду державного майна України, Голову Державного комітету телебачення і радіомовлення України;

15) утворює, реорганізовує та ліквідовує за поданням Прем'єр-міністра України міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;

16) скасовує акти Кабінету Міністрів України та акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

17) є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави;

18) очолює Раду національної безпеки і оборони України;

19) вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та приймає рішення про використання Збройних Сил України у разі збройної агресії проти України;

20) приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України;

21) приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України;

22) призначає третину складу Конституційного Суду України;

23) утворює суди у визначеному законом порядку;

24) присвоює вищі військові звання, вищі дипломатичні ранги та інші вищі спеціальні звання і класні чини;

25) нагороджує державними нагородами; встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними;

26) приймає рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні;

27) здійснює помилювання;

28) створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби;

29) підписує закони, прийняті Верховною Радою України;

30) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів із наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України;

31) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України.

Президент України не може передавати свої повноваження іншим особам або органам.

Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України.

Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 3, 4, 5, 8, 10, 14, 15, 17, 18, 21, 22, 23, 24 цієї статті, скріплюються підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання.

Стаття 107. Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України.

Рада національної безпеки і оборони України координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони.

Головою Ради національної безпеки і оборони України є Президент України.

Персональний склад Ради національної безпеки і оборони України формує Президент України.

До складу Ради національної безпеки і оборони України за посадою входять Прем'єр-міністр України, Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України, Міністр внутрішніх справ України, Міністр закордонних справ України.

У засіданнях Ради національної безпеки і оборони України може брати участь Голова Верховної Ради України.

Рішення Ради національної безпеки і оборони України вводяться в дію указами Президента України.

Компетенція та функції Ради національної безпеки і оборони України визначаються законом.

Стаття 108. Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України.

Повноваження Президента України припиняються достроково у разі:

- 1) відставки;
- 2) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 3) усунення з поста в порядку імпічменту;
- 4) смерті.

Стаття 109. Відставка Президента України набуває чинності з моменту проголошення ним особисто заяви про відставку на засіданні Верховної Ради України.

Стаття 110. Немоżliвість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я має бути встановлена на засіданні Верховної Ради України і підтверджена рішенням, прийнятим більшістю від її конституційного складу на підставі письмового подання Верховного Суду України – за зверненням Верховної Ради України, і медичного висновку.

Стаття 111. Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпічменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину.

Питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту ініціюється більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Для проведення розслідування Верховна Рада України створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, до складу якої включаються спеціальний прокурор і спеціальні слідчі.

Висновки і пропозиції тимчасової слідчої комісії розглядаються на засіданні Верховної Ради України.

За наявності підстав Верховна Рада України не менш як двома третинами від її конституційного складу приймає рішення про звинувачення Президента України.

Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту приймається Верховною Радою України не менш як трьома четвертими від її конституційного складу після перевірки справи Конституційним Судом України і отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент та отримання висновку Верховного Суду України про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину.

Стаття 112. У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконання обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Прем'єр-міністра України. Прем'єр-міністр України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 22, 25, 27 статті 106 Конституції України.

РОЗДІЛ VI

Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади

Стаття 113. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України та підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених у статтях 85, 87 Конституції України. Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, актами Президента України.

Стаття 114. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, три віце-прем'єр-міністри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Президентом України за згодою більше ніж половини від конституційного складу Верховної Ради України.

Персональний склад Кабінету Міністрів України призначається Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України.

Прем'єр-міністр України входить із поданням до Президента України про утворення, реорганізацію та ліквідацію міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, в межах коштів, передбачених Державним бюджетом України на утримання цих органів.

Стаття 115. Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраним Президентом України.

Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Президентові України про свою відставку.

Відставка Прем'єр-міністра України має наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України.

Прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінетові Міністрів України має наслідком відставку Кабінету Міністрів України.

Кабінет Міністрів України, відставку якого прийнято Президентом України, за його дорученням продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України, але не довше ніж шістьдесят днів.

Прем'єр-міністр України зобов'язаний подати Президентові України заяву про відставку Кабінету Міністрів України за рішенням Президента України чи у зв'язку з прийняттям Верховною Радою України резолюції недовіри.

Стаття 116. Кабінет Міністрів України:

1) забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України;

2) вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина;

3) забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;

4) розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України;

5) забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності; здійснює управління об'єктами державної власності відповідно до закону;

6) розробляє проект закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подає Верховній Раді України звіт про його виконання;

7) здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю;

8) організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи;

9) спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади;

10) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України, актами Президента України.

Стаття 117. Кабінет Міністрів України в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання.

Акти Кабінету Міністрів України підписує Прем'єр-міністр України.

Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади підлягають реєстрації в порядку, встановленому законом.

Стаття 118. Виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації.

Особливості здійснення виконавчої влади у містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

Склад місцевих державних адміністрацій формують голови місцевих державних адміністрацій.

Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України.

Голови місцевих державних адміністрацій при здійсненні своїх повноважень відповідальні перед Президентом України і Кабінетом Міністрів України, підзвітні та підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня.

Місцеві державні адміністрації підзвітні і підконтрольні радам у частині повноважень, делегованих їм відповідними районними чи обласними радами.

Місцеві державні адміністрації підзвітні і підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня.

Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути відповідно до закону скасовані Президентом України, або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня.

Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Президент України приймає рішення і дає обгрунтовану відповідь.

Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, Президент України приймає рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації.

Стаття 119. Місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують:

- 1) виконання Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади;
- 2) законність і правопорядок; додержання прав і свобод громадян;
- 3) виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку;
- 4) підготовку та виконання відповідних обласних і районних бюджетів;
- 5) звіт про виконання відповідних бюджетів та програм;
- 6) взаємодію з органами місцевого самоврядування;
- 7) реалізацію інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень.

Стаття 120. Члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою, крім викладацької, наукової та творчої у позаробочий час, входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку.

Організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади визначаються Конституцією і законами України.

РОЗДІЛ VII Прокуратура

Стаття 121. Прокуратура України становить єдину систему, на яку покладаються:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Стаття 122. Прокуратуру України очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду за згодою Верховної Ради України та звільняється з посади Президентом України. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади.

Строк повноважень Генерального прокурора України – п'ять років.

Стаття 123. Організація і порядок діяльності органів прокуратури України визначаються законом.

РОЗДІЛ VIII Правосуддя

Стаття 124. Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних.

Судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України.

Стаття 125. Система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності і спеціалізації.

Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України.

Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди.

Відповідно до закону діють апеляційні та місцеві суди.

Створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

Стаття 126. Незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією і законами України.

Вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється.

Суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом.

Судді обіймають посади безстроково, крім суддів Конституційного Суду України та суддів, які призначаються на посаду судді вперше.

Суддя звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі:

- 1) закінчення строку, на який його обрано чи призначено;
- 2) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;
- 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 4) порушення суддею вимог щодо несумісності;
- 5) порушення суддею присяги;
- 6) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 7) припинення його громадянства;
- 8) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим;
- 9) подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням.

Повноваження судді припиняються у разі його смерті.

Держава забезпечує особисту безпеку суддів та їхніх сімей.

Стаття 127. Правосуддя здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні.

Професійні судді не можуть належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої.

На посаду судді може бути рекомендований кваліфікаційною комісією суддів громадянин України, не молодший двадцяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи у галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як десять років та володіє державною мовою.

Суддями спеціалізованих судів можуть бути особи, які мають фахову підготовку з питань юрисдикції цих судів. Ці судді відправляють правосуддя лише у складі колегій суддів.

Додаткові вимоги до окремих категорій суддів щодо стажу, віку та їх професійного рівня встановлюються законом.

Захист професійних інтересів суддів здійснюється в порядку, встановленому законом.

Стаття 128. Перше призначення на посаду професійного судді строком на п'ять років здійснюється Президентом України. Всі інші судді, крім суддів Конституційного Суду України, обираються Верховною Радою України безстроково, в порядку, встановленому законом.

Голова Верховного Суду України обирається на посаду та звільняється з посади шляхом таємного голосування Пленумом Верховного Суду України в порядку, встановленому законом.

Стаття 129. Судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону.

Судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних.

Основними засадами судочинства є:

- 1) законність;
- 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 3) забезпечення доведеності вини;
- 4) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;
- 5) підтримання державного обвинувачення в суді прокурором;
- 6) забезпечення обвинуваченому права на захист;
- 7) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 8) забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом;
- 9) обов'язковість рішень суду.

Законом можуть бути визначені також інші засади судочинства в судах окремих судових юрисдикцій.

За неповагу до суду і судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності.

Стаття 130. Держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів.

Для вирішення питань внутрішньої діяльності судів діє суддівське самоврядування.

Стаття 131. В Україні діє Вища рада юстиції, до відання якої належить:

1) внесення подання про призначення суддів на посади або про звільнення їх з посад;

2) прийняття рішення стосовно порушення суддями і прокурорами вимог щодо несумісності;

3) здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів Верховного Суду України і суддів вищих спеціалізованих судів та розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів апеляційних та місцевих судів, а також прокурорів.

Вища рада юстиції складається з двадцяти членів. Верховна Рада України, Президент України, з'їзд суддів України, з'їзд адвокатів України, з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ призначають до Вищої ради юстиції по три члени, а всеукраїнська конференція працівників прокуратури – двох членів Вищої ради юстиції.

До складу Вищої ради юстиції входять за посадою Голова Верховного Суду України, Міністр юстиції України, Генеральний прокурор України.

РОЗДІЛ IX

Територіальний устрій України

Стаття 132. Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості соціально-економічного розвитку

регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Стаття 133. Систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

До складу України входять: Автономна Республіка Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області, міста Київ та Севастополь.

Міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, який визначається законами України.

РОЗДІЛ X

Автономна Республіка Крим

Стаття 134. Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання.

Стаття 135. Автономна Республіка Крим має Конституцію Автономної Республіки Крим, яку приймає Верховна Рада Автономної Республіки Крим та затверджує Верховна Рада України не менш як половиною від конституційного складу Верховної Ради України.

Нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим та рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим не можуть суперечити Конституції і законам України та приймаються відповідно до Конституції України, законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України та на їх виконання.

Стаття 136. Представницьким органом Автономної Республіки Крим є Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим у межах своїх повноважень приймає рішення та постанови, які є обов'язковими до виконання в Автономній Республіці Крим.

Урядом Автономної Республіки Крим є Рада міністрів Автономної Республіки Крим. Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим призначається на посаду та звільняється з посади Верховною Радою Автономної Республіки Крим за погодженням із Президентом України.

Повноваження, порядок формування і діяльності Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим визначаються Конституцією України та законами України, нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим з питань, віднесених до її компетенції.

Правосуддя в Автономній Республіці Крим здійснюється судами, що належать до єдиної системи судів України.

Стаття 137. Автономна Республіка Крим здійснює нормативне регулювання з питань:

- 1) сільського господарства і лісів;
- 2) меліорації і кар'єрів;
- 3) громадських робіт, ремесел та промислів; благодійництва;
- 4) містобудування і житлового господарства;
- 5) туризму, готельної справи, ярмарків;
- 6) музеїв, бібліотек, театрів, інших закладів культури, історико-культурних заповідників;
- 7) транспорту загального користування, автошляхів, водопроводів;
- 8) мисливства, рибальства;
- 9) санітарної і лікарняної служб.

З мотивів невідповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України Президент України може зупинити дію цих нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності.

Стаття 138. До відання Автономної Республіки Крим належить:

- 1) призначення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, затвердження складу виборчої комісії Автономної Республіки Крим;
- 2) організація та проведення місцевих референдумів;
- 3) управління майном, що належить Автономній Республіці Крим;
- 4) розроблення, затвердження та виконання бюджету Автономної Республіки Крим на основі єдиної податкової і бюджетної політики України;
- 5) розроблення, затвердження та реалізація програм Автономної Республіки Крим з питань соціально-економічного та культурного розвитку, раціонального природокористування, охорони довкілля – відповідно до загальнодержавних програм;
- 6) визнання статусу місцевостей як курортів; встановлення зон санітарної охорони курортів;
- 7) участь у забезпеченні прав і свобод громадян, національної злагоди, сприяння охороні правопорядку та громадської безпеки;
- 8) забезпечення функціонування і розвитку державної та національних мов і культур в Автономній Республіці Крим; охорона і використання пам'яток історії;
- 9) участь у розробленні та реалізації державних програм повернення депортованих народів;
- 10) ініціювання введення надзвичайного стану та встановлення зон надзвичайної екологічної ситуації в Автономній Республіці Крим або в окремих її місцевостях.

Законами України Автономній Республіці Крим можуть бути делеговані також інші повноваження.

Стаття 139. В Автономній Республіці Крим діє Представництво Президента України, статус якого визначається законом України.

РОЗДІЛ XI

Місцеве самоврядування

Стаття 140. Місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох

сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Особливості здійснення місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи.

Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради.

Питання організації управління районами в містах належить до компетенції міських рад.

Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна.

Стаття 141. До складу сільської, селищної, міської ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на чотири роки.

Територіальні громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування обирають строком на чотири роки відповідно сільського, селищного та міського голову, який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях.

Статус голів, депутатів і виконавчих органів ради та їхні повноваження, порядок утворення, реорганізації, ліквідації визначаються законом.

Голова районної та голова обласної ради обираються відповідною радою і очолюють виконавчий апарат ради.

Стаття 142. Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби.

Держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування. Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються державою.

Стаття 143. Територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реор-

ганізуюють та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції.

Обласні та районні ради затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їх виконання; затверджують районні і обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними громадами або для виконання спільних проєктів та з коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів для реалізації спільних соціально-економічних і культурних програм, та контролюють їх виконання; вирішують інші питання, віднесені законом до їхньої компетенції.

Органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності.

Органи місцевого самоврядування з питань здійснення ними повноважень органів виконавчої влади підконтрольні відповідним органам виконавчої влади.

Стаття 144. Органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території.

Рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняються у встановленому законом порядку з одночасним зверненням до суду.

Стаття 145. Права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку.

Стаття 146. Інші питання організації місцевого самоврядування, формування, діяльності та відповідальності органів місцевого самоврядування визначаються законом.

РОЗДІЛ XII

Конституційний суд України

Стаття 147. Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні.

Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

Стаття 148. Конституційний Суд України складається з вісімнадцяти суддів Конституційного Суду України.

Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України.

Суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж роботи за фахом не менш як десять років, проживає в Україні протягом останніх двадцяти років та володіє державною мовою.

Суддя Конституційного Суду України призначається на дев'ять років без права бути призначеним на повторний строк.

Голова Конституційного Суду України обирається на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України зі складу суддів Конституційного Суду України шляхом таємного голосування лише на один трирічний строк.

Стаття 149. На суддів Конституційного Суду України поширюються гарантії незалежності та недоторканності, підстави щодо звільнення з посади, передбачені статтею 126 цієї Конституції, та вимоги щодо несумісності, визначені в частині другій статті 127 цієї Конституції.

Стаття 150. До повноважень Конституційного Суду України належить:

1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність):

законів та інших правових актів Верховної Ради України;
актів Президента України;
актів Кабінету Міністрів України;
правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Ці питання розглядаються за зверненнями: Президента України; не менш як сорока п'яти народних депутатів України; Верховного Суду України; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) офіційне тлумачення Конституції України та законів України;

З питань, передбачених цією статтею, Конституційний Суд України ухвалює рішення, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені.

Стаття 151. Конституційний Суд України за зверненням Президента України або Кабінету Міністрів України дає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

За зверненням Верховної Ради України Конституційний Суд України дає висновок щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

Стаття 152. Закони та інші правові акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремих частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності.

Закони, інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність.

Матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується державою у встановленому законом порядку.

Стаття 153. Порядок організації і діяльності Конституційного Суду України, процедура розгляду ним справ визначаються законом.

РОЗДІЛ XIII

Внесення змін до Конституції України

Стаття 154. Законопроект про внесення змін до Конституції України може бути поданий до Верховної Ради України Президентом України або не менш як третиною народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Стаття 155. Законопроект про внесення змін до Конституції України, крім розділу «Загальні засади», розділу «Вибори. Референдум» і розділу «Внесення змін до Конституції України», попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважається прийнятим, якщо на наступній черговій сесії Верховної Ради України за нього проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України.

Стаття 156. Законопроект про внесення змін до розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу XIII «Внесення змін до Конституції України» подається до Верховної Ради України Президентом України або не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України і, за умови його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України.

Повторне подання законопроекту про внесення змін до розділів I, III і XIII цієї Конституції з одного й того самого питання можливе лише до Верховної Ради України наступного скликання.

Стаття 157. Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України.

Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Стаття 158. Законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України, і закон не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту.

Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України.

Стаття 159. Законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 цієї Конституції.

РОЗДІЛ XIV

Прикінцеві положення

Стаття 160. Конституція України набуває чинності з дня її прийняття.

Стаття 161. День прийняття Конституції України є державним святом – Днем Конституції України.

РОЗДІЛ XV Перехідні положення

1. Закони та інші нормативні акти, прийняті до набуття чинності цією Конституцією, є чинними у частині, що не суперечить Конституції України.

2. Верховна Рада України після прийняття Конституції України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією. Чергові вибори до Верховної Ради України проводяться у березні 1998 року.

3. Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю жовтня 1999 року.

4. Президент України протягом трьох років після набуття чинності Конституцією України має право видавати схвалені Кабінетом Міністрів України і скріплені підписом Прем'єр-міністра України укази з економічних питань, не врегульованих законами, з одночасним поданням відповідного законопроекту до Верховної Ради України в порядку, встановленому статтею 93 цієї Конституції.

Такий указ Президента України вступає в дію, якщо протягом тридцяти календарних днів з дня подання законопроекту (за винятком днів міжсесійного періоду) Верховна Рада України не прийме закон або не відхилить поданий законопроект більшістю від її конституційного складу, і діє до набрання чинності законом, прийнятим Верховною Радою України з цих питань.

5. Кабінет Міністрів України формується відповідно до цієї Конституції протягом трьох місяців після набуття нею чинності.

6. Конституційний Суд України формується відповідно до цієї Конституції протягом трьох місяців після набуття нею чинності. До створення Конституційного Суду України тлумачення законів здійснює Верховна Рада України.

7. Голови місцевих державних адміністрацій після набуття чинності цією Конституцією набувають статусу голів місцевих державних адміністрацій згідно зі статтею 118 цієї Конституції, а після обрання голів відповідних рад складають повноваження голів цих рад.

8. Сільські, селищні, міські ради та голови цих рад після набуття чинності Конституцією України здійснюють визначені нею повноваження до обрання нового складу цих рад у березні 1998 року.

Районні та обласні ради, обрані до набуття чинності цією Конституцією, здійснюють визначені нею повноваження до сформування нового складу цих рад відповідно до Конституції України.

Районні в містах ради та голови цих рад після набуття чинності цією Конституцією здійснюють свої повноваження відповідно до закону.

9. Прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію нагляду за додержанням і застосуванням законів та функцію попереднього слідства – до введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів, та до сформування системи досудового слідства і введення в дію законів, що регулюють її функціонування.

10. До прийняття законів, що визначають особливості здійснення виконавчої влади в містах Києві та Севастополі відповідно до статті 118 цієї Конституції, виконавчу владу в цих містах здійснюють відповідні державні адміністрації.

11. Частина перша статті 99 цієї Конституції вводиться в дію після введення національної грошової одиниці – гривні.

12. Верховний Суд України і Вищий арбітражний суд України здійснюють свої повноваження відповідно до чинного законодавства України до сформування системи судів загальної юрисдикції в Україні відповідно до статті 125 цієї Конституції, але не довше ніж п'ять років.

Судді всіх судів в Україні, обрані чи призначені до дня набуття чинності цією Конституцією, продовжують здійснювати свої повноваження згідно з чинним законодавством до закінчення строку, на який вони обрані чи призначені.

Судді, повноваження яких закінчилися в день набуття чинності цією Конституцією, продовжують здійснювати свої повноваження протягом одного року.

13. Протягом п'яти років після набуття чинності цією Конституцією зберігається існуючий порядок арешту, тримання під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, а також порядок проведення огляду та обшуку житла або іншого володіння особи.

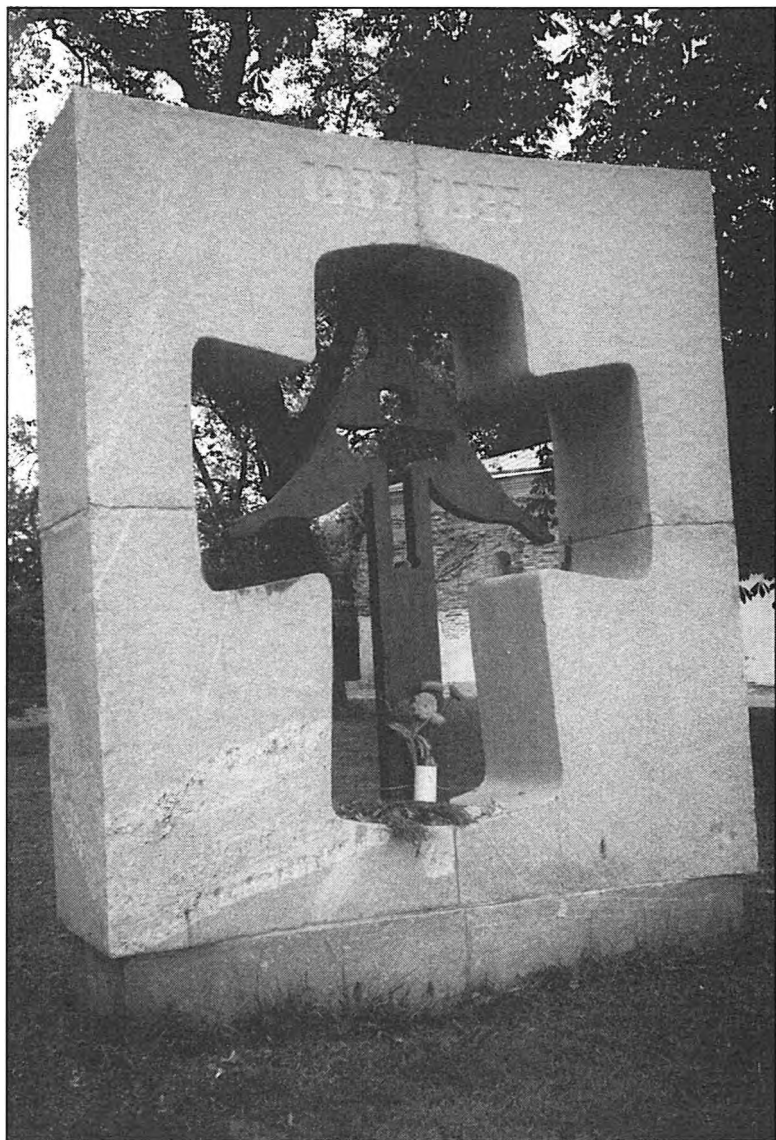
14. Використання існуючих військових баз на території України для тимчасового перебування іноземних військових формувань можливе на умовах оренди в порядку, визначеному міжнародними договорами України, ратифікованими Верховною Радою України.

Кінець

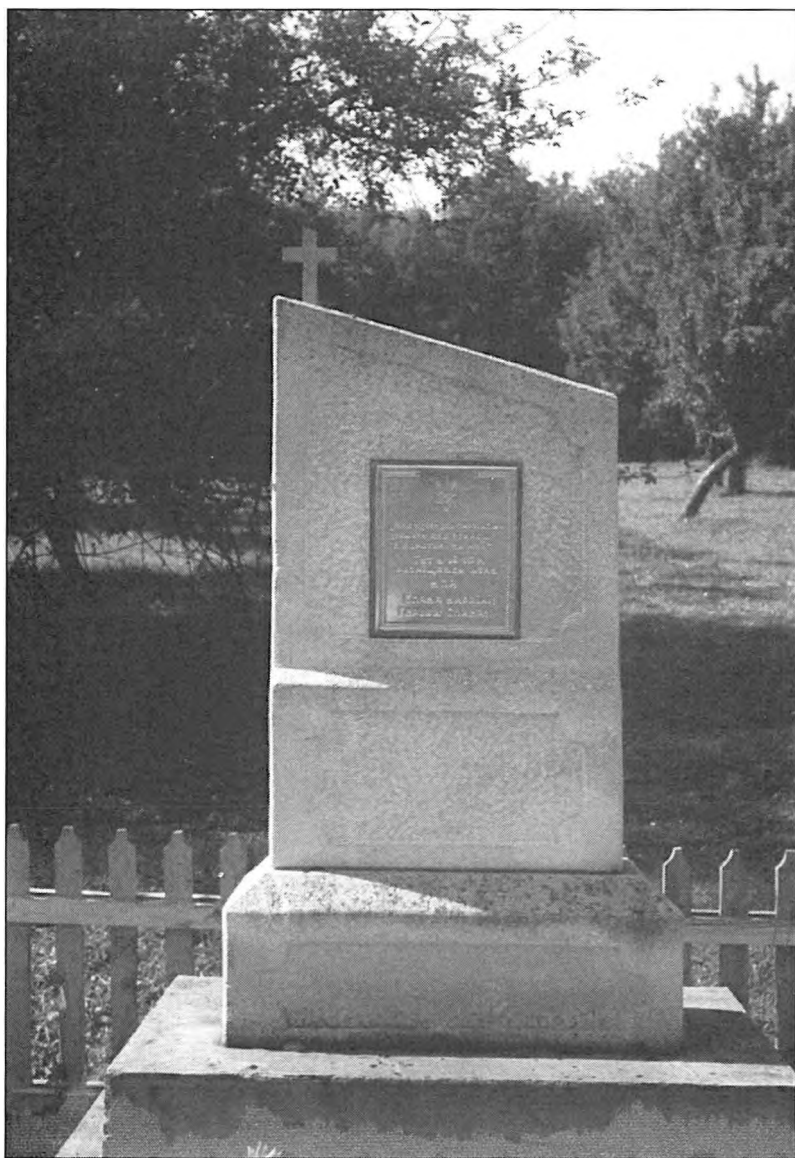

«Нація – це вічна й у своїй внутрішній сутності постійна спільність кровно та психологічно споріднених людей, яка отримує в непорушну спадкоємність як *Визначеність* і *Даність суверенітет, державність, незмінність національного «Я»*. Незалежність і суверенний державний механізм – її найвищі, нетлінні цінності».

Степан Говерля: «*Грані Культури*», ст. 159.

*Пам'ятник Голодомору 1932-33
Михайлівська площа, Київ
Архітектор – Руслан Кухаренко*

*«Тут в 1945 р. розміщувався штаб УПА»
Пропам'ятна таблиця
с. Бишки, прис. Целяхів, Тернопільська обл.*

*Література, мистецтво**Андрій ЛЕГІТ**З перекладів англійських, ірландських і шотландських
поетів-класиків**Персі Біш ШЕЛЛІ***МАНДРІВНИКИ СВІТУ**

Скажи нам, зіронько ясна,
Куди мандруєш ти одна?
Чому звела у прірву ночі
Свої янтарні мрійні очі?

Скажи нам, місяцю блідий,
Чому скитатися завжди
В пустелі неба ти повинний,
Спокій шукаючи хвилинний?

О вітре, вічний пілігрим,
Скажи, для чого ти, як дим,
Кудись плывеш, кудись стремишся,
Чиєю тугою сповився?

Я ласк твоїх страшусь, як слід з-під вій,
А ти мене не бійся, друже мій, –
В моїй душі така гірка печаль,
Що уразить тебе, то був би жаль.

Мене лякає звук і подих твій, –
А ти мене не бійся, друже мій, –
Повір мені, тебе не погублю,
Як світлу мрію, я тебе люблю.

ЗАВТРА

Де завтрашній день? Де ти, привид бажаний?
В багатстві, нужді, серед смутку й утіх

Даремно ждемо ми усмішок твоїх,
Допоки проходим життя шлях туманний.

Ти всюди від нас утікаєш, як тінь,
Ми завжди стрічаєм в печалі
Лиш те, що від нього тривожно втікали
Теперішні дні.

Джон МАЙНСФІЛЬД

МОРСЬКА ПРОПАСНИЦЯ

І знов мене тягне в море,
Де небо й вода скрізь одна,
Потрібний мені тільки корабель
І в небі зоря ясна,
І співи вітрів,
і штурвалу ривки,
і трепоти білих вітрил,
І жданий світанок в імлі,
і серця й душі порив.
І знов мене тягне в море,
і кожний морський прибій
мутних валів,
як древній спів,
дух захоплює мій.
Потрібний тільки вітряний день,
у сивих хмарках небосхил,
І бризки летючі,
І піни клубки,
І помах чайних крил.
І знов мене тягне в море,
Мандрівним життям там жить,
Котре знає і чайка морська,
і риба, і велетень-кит.
Потрібні міцні, гострі жарти мені
приятелів із корабля,
і всюди гойдання ліжка мого,
де сплю після вахти я.

Джозеф Руд'ярд КІПЛІНГ

БАЖАННЯ

На далеку Амазонку,
де бажаю я побути,
судна «Дон» і «Магдалина»
скорохідні йдуть у путь,
Судна «Дон» і «Магдалина»
По морях у млі пливуть
Із Ліверпуля гавані
завжди у четверги,
ці судна йдуть у плавання
На дальні береги.
Пливуть вони в Бразілію,
Бразілію,
І хочу я в Бразілію
на дальні береги.
Вам ніколи не побачить
в наших пуцах і лісах
довгохвостих ягуарів,
броненосних черепах.
А в соняшній Бразілії
І у сучасні дні
Скрізь незчисленна сила є
І звірів, й плазунів.
Чи ж бути у Бразілії,
Бразілії,
Бразілії?
Чи ж бачити Бразілію
до старости мені?

Томас МУР

З ІРЛЯНДСЬКИХ МЕЛОДІЙ

І.

Не в пишну землю, сяючу вогнями.
(Хай поспішають юнаки туди)
В мій бідний сад з поблідлими квітками
Прийди, мій друже, ми старі діди.
Покличем тіні дорогі, що впали,

Розмову тиху з ними поведем,
І за минуле піднесем бокали,
Відбудем тризну за величний день.
Вшануєм там старечою сльозою
Нездійснені надії та думки,
І мирт крислатий нам над сивиною
Зів'ялі склонить у журбі листки.
Як у краю, пустельнім і немилім,
Лиш часом лаври віттям зашумлять,
Так хай привіт наш продзвенить могилам,
В яких борці забуті тихо сплять.

2.

Я бачив, як човна малого уранці
На березі моря гойдали вали,
І знову прийшов я – туман колихався,
Був човен на ріні, вали утекли.
Я також був гойданий щастя валами,
Мов човен, котрого побачив здаля.
Вали відкотились. З шумними думками
Лишився самотній на березі я.
Навіщо втішаєте тим, надаремно,
Що слава останні всолоджує дні?
Віддайте пориви священні, буремні!
Віддайте ви юности сльози мені.

Роберт БЕРНС

ПОВЕРНЕННЯ СОЛДАТА

Затихнув грізний грім війни,
І мир настав у світі,
На попелищі сіл і нив
Шукали житла діти.
Я йшов додому, в край, де зріс,
Лишивши табір братський,
За спиною у ранці ніс
Увесь мій скарб солдатський.
Вертався з легким багажем,
Щасливий і свободний,
Не обтяжав я грабежем
Ніде рюкзак похідний.

Я крокував у ранній час,
Задумавшись про милу,
Про синій погляд, що не раз
Був у півтімі світилом.
От річка серед рогози
І млин на ній в тумані,
Тут в тіні жовтої лози
Я присягався Гані.
От я зійшов на схил горбка,
Що з юних літ знайомий, –
Дивлюсь – вона сумна, струнка
З дверей виходить дому.
Змахнувши краплі сліз із вій
І, змінюючи голос,
Згадав запитання я їй,
Яке забулось скоро.
Пізніш сказав: «Цей ясний день,
А ти в стократ ясніша,
Та й найщасливіший з людей,
Тобі хто наймиліший.
Хоч всі кишені є пусті,
І ранець мій порожній,
Прошу мене взять на постій,
Солдат я подорожній.
На мить було її лице
Журбою оповите.
«Мій милий також був стрільцем,
Він ранений, чи вбитий?..
Він повернувся, та по нім
Ношу я спомин свято»,
Лиш встиг рукою я змести
З лица шар пилу сірий,
Вона спитала: «То це ти?»
Пізніш гукнула: «Віллі!»
– «Це дійсно так, моя любов,
Ти нагорода неба,
Що чесно проливав я кров,
І кращої не треба».

Наука, дослід

Людмила КОНОТОП,
Доцент, канд. філос. наук НКУ ім. Т. Шевченка,
доктор філософії, УВУ

ПРОБЛЕМА ЖИТТЯ ТА СМЕРТИ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ

(Мітологічні та середньовічні інтерпретації)

(Закінчення, 12)

*Розділ VI. Проблема людського життя
в контексті духовного відродження України*

Сучасні стрімкі політичні і національнотворчі процеси в Україні, розширення та зміцнення її зовнішньодержавних функцій сприяють зростанню міждержавного авторитету нашої молодой держави. Хоча і поволі, але впевнено ми входимо в європейське та світове співтовариство. Водночас такі процеси породжують багато невідкладних проблем, а однією із них – проблема відродження української духовності. Йдеться, таким чином, про виявлення, з одного боку, особливостей менталітету українського народу, про розуміння національних витоків української культури, а з іншого – загальноєвропейських джерел, що живили нашу культуру впродовж багатьох століть.

Вирішення проблем відродження української духовності в контексті європейських культуротворчих процесів спричиняються до виявлення менталітету українського народу. Саме через призму поняття «ментальність», як відтворення цілісної національної духовності, уможлиблюється концептуальний підхід до аналізу його структурних елементів.

Проблеми життя та смерті людини, їх розуміння, на нашу думку, найбільш яскраво висвітлюють особливості тієї чи іншої національної культури. Саме тому ми й звернулися до мітологічних та середньовічних інтерпретацій цих проблем. Такий підхід надає можливість, з одного боку, відродити культурні традиції українського народу, а з другого – показати взаємодію зміслів та цінностей української культури зі зміслами та цінностями західноєвропейської культури. Йдеться не про використання цінностей західноєвропейської культури, а про взаємодію української та західноєвропейської культури. Ми не можемо погодитися з тим, що українській культурі не вистачало інтелектуального оформлення, що призводило її до «геніяльного примітиву» (М. Шлемкевич). Українська культура визначається саме антропологічною проблематикою, антропоцентричністю усієї духовної традиції. Ми підкреслили, що й особливості діяльності українського народу та прийняття християнства остаточно сформували екзистенціальність та кардіацентричність української філософії та української культури.

Сучасні процеси в Україні й вимагають більш поглибленого дослідження особливостей української духовності, проблеми людини та її життя.

Ми розглянули особливості вирішення проблем життя та смерті в українській філософії, процес зародження цих найважливіших понять будь-якої філософської концепції, понять, які існували та будуть існувати і турбувати людство. Велика таємниця людського життя на протязі розвитку людства вирішувалась по-різному, але завжди вона зберігала свою головну суть – жити і бути. Відмінність полягає саме в пошуках відповіді на питання: як жити і бути? Як повинна ставитися людина до себе самої, до інших людей, до Світу? Чи повинна вона все своє життя шукати «місця під сонцем» (найулюбленіший вираз «радянської духовності»)?

Для того, щоб зрозуміти причини знищення справжнього людського життя в Україні, потрібно хоча б у загальних рисах описати ту свідомість, яка була пануючою в тоталітарній державі, ту свідомість, яку можна назвати «свідомістю узурпаторів» і яку хотіли нав'язати українському народові.

Справедливою є думка О. Єфименка про те, що «якщо природа для українця була ніжною й улюбленою матір'ю, то історія виявилася для нього суворою мачухою чи тією злою чакункою, яка прийшла на христини останньою і своїм згубним словом знищила всю силу благодійних дарів, якими був ошасливлений новонароджений»¹.

При дослідженні ментальності українського народу, особливостей інтерпретації проблем життя і смерті в українській духовній традиції, ми керувалися концепцією тотальної історії, яка була започаткована М. Блоком та Л. Февром («Аннали», 1929) та продовжена в наукових розвідках видатного французького вченого Ж. ле Гоффа². Концепція *тотальної історії* – це не тільки те, що інші традиції людської думки називають культурою або цивілізацією, вона вивчає також і матеріальну культуру – технічні досягнення, економіку, повсякденне життя, в рівній мірі вона вивчає також інтелектуальну та художню культуру, не встановлюючи поміж ними ніякої ієрархії. Особливо концепція тотальної історії уникає понять «базису» та «надбудови», які деформують розуміння історичних структур та їх взаємодію.

Історія – це взаємодія двох взаємно зумовлених і суперечливих складових – інерційної та змінної. Перша: успадкування новими поколіннями, які входять у життя і обставин власного існування, створеного попередниками: це забезпечує продовження і розвиток успадкованого; друга: перетворюючо-пізнавальна, складова, вона забезпечує іншим генераціям трансформацію успадкованого і передачу цієї спадщини в зміненому вигляді. Контакт людських поколінь, уподібнення наступних до попередніх і становлення на цьому ґрунті нової генерації є можливим лише за посередництвом знака, що несе певний зміст і виступає як привід для спілкування. Отже культуру можна розглядати перш за все як наявні форми соціальності. За думкою М. Блока, тотальна історія повинна спиратися на соціальну історію, яка і є справжнім змістом історії. Форми соціальності

* В оригіналі – «місце...», прим. Редакції.

¹ О. Єфименко. «Історія України та її народу». Київ, 1992, ст. 16.

² Див. детальніше: Ж. Ле Гофф. «Цивілізація середньовікового Запада». М., 1992 – ст. 373.

проявляються в конкретному матеріальному та духовому вигляді. Матеріальне – не лише речовинне, але те, що існує об'єктивно. Тому, на нашу думку, не можна розділити матеріальне та духове в культурі.

Людина включена до культури через різні механізми. Мова – це один із невіддільних елементів всезагальної системи. Тому ми й звернулись у цій праці до виняткового значення мови у формуванні та становленні людини і її життя. Мова як скарбниця народного життя фіксує не тільки розвиток спільноти, але й найтонші нюанси *конкретного життя* людини, яка взаємодіє із сучасними та минулими генераціями і включена до різних форм спілкування. Мова – це те, з чого починається самоусвідомлення людини, самоусвідомлення нації. Завдяки мові людина оволодіває національним досвідом минулих генерацій у його внутрішньому значенні. Тому виходить, що які б інші «цінності» не нав'язували людині чи спільноті, які є самодостатніми у своєму національному розвитку, то ці зовнішні «цінності» не входять до людської душі, бо людське серце зберігає все те, що було створене попередніми генераціями і що існує та завжди буде існувати в історичній пам'яті народу.

Особливість нашої ситуації полягає в тому, що свідомість покомуністичної особистості деформована марксистсько-соціалістичним світоглядом, який, як це обґрунтовує, зокрема М. Гайдеггер, не є гуманістичним, тому що розглядає сутність людини узагальнено і відірвано від Життя.

Свідомість залежить від світогляду, але, на нашу думку, їх не варто ототожнювати. Це те світобачення, яке склалося на протязі багатьох років з уявлень про Світ, про своє місце в ньому, про людину взагалі, про мету її життя. Уявлення складалося, безперечно, з болю та страждань, стилю та радощів, що їх відчувала людина в боротьбі за існування, з переживань за долю своїх близьких, рідних, друзів, сусідів, за долю Батьківщини. Цей перелік можна продовжати, але суть полягає не тільки в тих явищах, що викликали радість та журбу, суть полягає в боротьбі зі змислами буття, що знаходились поза життям людини, яка за весь час свого життя зосереджувалась на тому, щоб у якийсь спосіб привлаштувати буття до себе, одержати в цьому перемогу та знайти своє «місце під сонцем». Це була жажлива боротьба людини з самою собою, зі своєю совістю, з Богом, з образом Бога в собі. Головним було «мати» та вміти одержувати насолоду від того, що ти маєш. Бути – означало «мати» в мові такого світобачення. І якщо Г. Марсель уважав, що *головним є для людини бути серед речей, а не мати їх*, то в Україні на протязі багатьох років першим завданням було саме мати певні речі. Це було присвоєння або «узурпація Світу». Ми маємо на увазі не тільки суто матеріальне присвоєння Світу, а його духовну узурпацію. Це ідея духовна, метафізична тому, що вона формує свідомість людини, яка змагається зі Світом та його Творцем; тому що вона хоче змінити встановлений Богом порядок Буття. Всі політичні, економічні проблеми, як і проблеми побудови справжньої держави, демократичного суспільства, яскравого та дійсного індивідуального життя мають своїм джерелом саме цю ідею.

Святе Письмо усвідомило Світ як ціле, як творення, яке було створене за законами Єдності, Істини, Добра, Краси. Святе Письмо не тільки розкриває

сутність Світу, але й вказує на норми поведінки і певні правила, якими повинна керуватися у своєму житті кожна людина, вказує і норми покарання за порушення цих правил. Людині заборонено присвоювання Світу. Людина може зберігати мир, збільшувати благо в Світі, оберігати Світ від зла. «Господня земля і те, що наповнює її» (Пс., 23, 1). Земля та мир надані взаємно. Це великий подарунок, який необхідно повернути.

Узурпація може торкатися не тільки матеріальних цінностей, як ми це підкреслювали вище, але й духових. Відбувається присвоєння культурних ідеалів, ідеалів віри, точніше, їх зовнішніх, а не внутрішніх проявів. Зрозумілим є те, що в такому присвоєнні важливими постають не так самі ідеали і їх внутрішній зміст, а тільки цілі, заради яких використовуються ідеали. Свідомість такого типу вбиває, знищує не тільки Світ, вона знищує і самих вбивць. Що може бути необхідним для відродження Світу, для відродження справжнього людського життя? За одну добу не можливо змінити зміст людської свідомості, хвороба й тепер має певні ознаки мімікрії, до якої постійно звертається свідомість узурпаторів світу. Все, що існувало в зовнішньому та внутрішньому просторі України, не зникне навіть коли зникнемо ми. Це буде існувати як досвід людства, що зустрілося і зіткнулося з диявольською п'ятою, яка пронизує людське серце і людську душу.

Крім каяття, необхідним для відродження є осмислення того, що сталося. Осмислення є початком зцілення. Але йдеться не тільки про осмислення тих подій, які відбувалися в Україні в період «королівства кривих дзеркал», але йдеться про осмислення змісту української культури в цілому, про повернення до джерел духовості українського народу.

Створення сьогодні національної української філософії – це повернення філософії її справжньої мети, її головної проблеми – людини та її життя тому, що філософія з'явилася і розвивалася як та форма свідомості, що була спрямована на індивідуальне осмислення буття, тобто саме особистість стоїть в центрі її способу розміркування.

Саме тому ми й звернулися до змісту таких понять, як людське життя, смерть людини, їх інтерпретації в період Київської Русі-України. Прийняття християнства в цей період надало стародавній культурі особливої духовної забарвленості, яку пізніше розвивали найкращі мислителі українського народу. І не тільки мислителі, а розвивав це весь народ, а тому духовість розповсюджувалася не тільки «по вертикалі», але й «по горизонталі» (І. Мірчук). Це був розвиток свідомості та самосвідомості народу, його самотності, психологічної та політичної самостійності. Людське життя не може бути справжнім, дійсним, нормальним без національної культури. В умовах т. зв. «радянського народу» та його «культури» воно перетворилося, як знаємо, на існування.

Духовні традиції нації не можна знищити, тому тепер однією з головних потреб і є повернення до першоджерел цих духовних цінностей. Це той великий духовний зміст, який існує в стародавніх мірах, який існує у стародавніх пам'ятках української культури, у висловах народної мудрості, історії та культури українського народу.

Початок цих величнних духовних традицій, на нашу думку, знаходиться саме в культурі періоду прийняття християнства. Християнство – це не концепція, не вчення, не система та не будь-який вид знань. Християнство вище від усіх наукових і моральних концепцій, воно містить у собі змісли Світу та людини, причини їх буття, смерті та долі після смерті.

Але замість величньої постаті Христа з'явилися ідоли, заради яких відбулась духовна зрада. В Євангелії від Матея розповідається про три спокуси, які витримав Христос після хрещення. Він пройшов шлях людського життя в ім'я любови до людини, заради всіх людей на землі. Христос все прийняв з покловою, з любов'ю, в той же час диявол змагається з Ним, хоче перемогти Його. Саме тут знаходяться дві сутності, два буття, протилежних і непримирених. Диявол знущається, кожне його слово – брехня. Нам відомо про боротьбу Істини та брехні. Ми повинні зробити свій Вибір.

У розмові між Христом та дияволом відкривається можливість поступитися принципами. Нам відкриваються два ставлення до Світу. Можливість присвоєння, узурпації Світу та можливість відмовитися від цієї узурпації.

«Ні. Я не буду міняти порядок сотворення Буття», – говорив Христос. «Хліб залишиться хлібом, каміння – камінням. І не тільки хлібом буде жити людина, а словом Бога. У Світі буде стільки хліба, скільки необхідно для того, щоб людина жила цим Словом, щоб вона не була мертвою у своєму житті».

Друга спокуса Христа – коли диявол пропонує Йому кинутися з висоти храму для того, щоб перевірити обіцянку Бога, тобто жити не вірою у слово Бога, а розпочати гру. Це – загибель для душі, тому що диявол хоче тим самим принизити Бога. Диявол – це ангел, який занепав. Він хоче стати володарем Світу для того, щоб розділити цю владу з людиною, яка підкориться йому. Третя спокуса має такий зміст: поклонися мені, а за це одержиш всі царства світу та славу їх. Ця третя спокуса закінчує пропозиції диявола та є виразом людських прагнень: влада та слава. Перша спокуса пропонувала збільшити те, чим живе тіло, друга – принизити слово Бога, тобто те, чим живе людське серце. Третя пропозиція – це пропозиція обміну дійсної, справжньої віри в Бога, того, чим живе людський дух, за покору дияволу. Саме тут міститься начеб-то вся ієрархія людського буття від плоті до Духа, що повинна бути скривджена, знищена.

Ці три спокуси – це три напрямки, три «ні». Це – центральна ідея людського життя.

Євангеліє дарує нам духовну картину Світу. Мета протистояння Богові – це змінити Божий порядок Буття, змінити його волею людини, яка дійшла до згоди з дияволом для того, щоб змінити Світ; для того, щоб знищити в цьому Світі себе та інших людей. Зупинити це знищення Світу можна тільки таким чином, як це зробив Христос, коли Він переміг ці спокуси в пустелі.

Він зберіг душу, а душа варта всього Світу не тільки тому, що вона має вічну цінність, є безсмертною, але й тому, що душі праведників зберігають, охороняють цей Світ від знищення. Для збереження Світу необхідним є не об'єднання узурпаторів, а єдність праведників. Христос заповідав своїм учням єдність. Єдність, віра – як спасіння справжнього змісту Світу, справжнього значення

людського життя. Тільки через владу Бога, владу Любви є можливою ця єдність. Жити для того, щоб знищувати життя – це нісенітниця. Розвинута, духовна людина ніколи не погодиться навіть з думкою про знищення – чого б воно не торкалося – рослини, тварини і, тим більше, людини. Г. Сковорода та П. Юркевич наголошували на тому, що наколи людина є духовною, то вона турбується про весь Світ, про все існуюче в Світі. Знищення – це зруйнування великої Гармонії Світу, порушення його змислу та змислу людського життя. Тому не випадковим є те, що українська культура шанувала та шанує жінку, матір, ту, яка дарує життя. І тут звучить думка про те, що життя – це вища категорія. Люди вірно кажуть: виростив дітей, побачив онуків, тепер можна й спокійно вмирати, тому що бачив оновлене життя. Життя людини не закінчується з її смертю, воно продовжується, є вічним. І хоча Ф. Ніцше вважав це положення метафізичною втіхою, стверджуючи, що ця метафізична втіха відпускає трагедію, але й він потайки запевняв нас у тому, що мінливе життя не можна знищити.

Як і два тисячоліття тому актуально звучать слова Христа: «не хлібом єдиним живе людина». Його заклик побудувати перш за все храм у своїй душі. «Шукайте спочатку царство і ви його отримаєте» – говорить Христос. І далі: «Царство Боже всередині нас». Духовно розвинута людина може піднятися над тими важкими умовами, в яких перебуває і в значно меншій мірі бути залежною від них.

В Нагорній проповіді, в якій зібрана квінтесенція християнської мудрости, піднімається проблема добра і зла. Причому вирішується вона на, так би мовити, космічному пляні. Зло, страждання, як те, що є неприємним для людини, все ж таки необхідне для еволюції, для становлення людини. І той, хто пішов по шляху духовного становлення не повинен лякатися і не повинен уникати труднощів, а за допомогою любови до ближнього перемогли зло і перетворити його на благо.

«Прагнучи знайти тебе, мого Бога, я прагну знайти блаженне життя. Я буду прагнути до тебе для того, щоб жила моя душа» (Августин). Це – вираз цінности людського життя, вираз цінности людської душі. І коли навіть одна людина віддає своє життя для того, щоб жили інші люди – це зусилля для того, щоб опинитися в царстві вічності. Євангеліє стверджує, що Бог – це не Бог мертвих, а Бог живих. Коли буря наздогнала Христа та апостолів на волі і ті злякались за своє життя, Христос сказав: «Маловірні!» Він не казав, що непотрібно лякатися тоді, коли Він поруч, але тим самим казав їм про те, що вони сумнівались у своїй безпеці в той час, коли Він був поруч.

До якого ступеня безмежною є влада цієї категорії, краще за все показує та система, яка хотіла уникнути її: поглиблена аналіза ідеї Нірвани не дає голого небуття, поза нею відчувається якесь буття – спокійне, вічне, хоча ми й не можемо охопити його у своїх думках.

Ми звернулись до староіндійської, староегипетської, старогрецької філософій тому, що цілком погоджуємося з думкою К. Ясперса про те, що «історія китайської та індійської філософії не є для нас предметом, у якому без будь-якої необхідности повторюється те, що є в нас, або дійсністю, яка дозволяє вивчати нам цікаві соціологічні закономірності; в цій філософії ми знаходимо дещо таке, що безпосередньо стосується нас самих, що відкриває перед нами можливості

людини, які ми не здійснили, і примушує нас мати зв'язок зі справжніми джерелами іншої людської сутності, до якої ми не належимо – і все-таки потенційно належимо. І в цьому слід бачити необхідні риси самої історичної екзистенції»³.

У вченнях про реінкарнацію (метемпсихоз) життя уважалось вічним. Після смерті тіла, душа завдяки своїй гідності та поведінці в цьому Світі, знову опинялась в іншому тілі. Старогрецьке ставлення до Життя та Буття розкриває енергію життя, про велике прагнення розгорнути силу людини, про радість творення, про захоплення буттям. Звідси стають зрозумілими традиційні уявлення стародавніх греків про життєві та захоплюючі постаті їх богів, які були поетичними свідками їх любови до розквіту життя. В античній філософії поняття буття завжди поєднувалось з тонким ароматом цінності. Парменід, який глибоко осмислив цю рису старогрецької ментальності, виразив її в чіткій формі, стверджуючи, що небуття не має. Елеати та Геракліт, Анаксагор та Платон, – всі вони цінували та визнавали зміни, але мінливе, неспокійне вважали нижчим. Навіть Геракліт поставив над усіма змінами, які безумовно вище, вічний, незмінний закон. Арістотель бачив весь змісл і загальну мету всього Світу в розкритті всієї можливої повноти буття, яка завершується традиційним ідеалом. В цьому відношенні дуже характерною є думка Арістотеля, яку він висловив у «Етиці», думка про те, що батьки дають своїм дітям не тільки життя та їжу, але й освіту, тим самим батьки не тільки дарують життя, але й підтримують це життя та підвищують здібності до життя.

В цьому ж напрямку веде нас ідея про тотожність дійсності та досконалості. Коли вершина досконалості вже досягнена, там, навіть у Б. Спінози, відкривається одне – Вічне Буття. Як не захоплювався І. Кант ідеєю морального закону, він стверджував, що не було ще жодної душі, яка могла б винести думку про те, що зі смертю все приходить до завершення, до кінця. Кожна людська душа, на його думку, має надію на майбутнє, хоча це майбутнє має інші умови та форми. Звичайно, що в цьому випадку на думку спливає велична постать категоричного імперативу (І. Кант), але, на наш погляд, це означає вимогу виправданого життя, тобто підвищеного життя. Фіхте теж наголошує на повноті одухотвореного буття, на інтенсивному житті людини тому, що саме в живій та цінній повноті духовного розквіту буття вона досягає своєї вершини. Якби ми не розуміли зміст поняття «бути» в концепції Фіхте, але він підкреслював те, що немає нічого, що мало б таку безумовну цінність і значення як життя. Все інше, на його думку, набуває зміслу та цінності настільки, наскільки це знаходиться у зв'язку з життям. Життя в ідеї і є нескінченно наростаючим буттям, процес, якому він надавав божественне значення. Таким чином і в нього всеперемагаюча категорія життя.

В тому ж напрямку, але ще в більш прозорій формі ця риса виявляється в концепції О. Конта. Він уважав, що коли ми переходимо межі досвіду, то починаємо «олюднення» Світу і тим самим створюємо ілюзії та програємо своє щастя. Якщо «позитивно» ставитися до Світу та «позитивно» будувати життя, тобто спираючись на «природознавство» та «інтелігенцію», тоді будь-яка праця має

³ К. Ясперс. «Смысл и назначение истории». М., 1991, ст. 91.

своє значення, все йде до спільної скарбниці Буття та Життя. Прослідковуючи за Контом цю лінію наростаючої єдності природи, суспільства, умов життя людини, коли людство все вище і вище підноситься у своєму бутті, ми бачимо, що просте життя було початком, повнота життя буде його завершенням.

Цю тенденцію дуже яскраво висвітлив Г. Спенсер у головному законі світової еволюції: напочатку було дуже мало життя, тому що все було однорідним, але в подальшому розвитку, завдяки законам інтеграції та диференціації (конвергенції та дивергенції), життя починає розгортатися все ширше та глибше, постає повнішим, різноманітним, воно не тільки йде по шляху поглиблення загального розвитку, але й проявляє свою індивідуальну повноту життя. Таким чином виникає все більше наростаюче внутрішнє та зовнішнє розширення життя. Як загальновідомо, в своїх педагогічних статтях Г. Спенсер розкривав зміст життя як вищої категорії і уважав створення життєздатності найважливішою метою виховання та саме життєздатністю він визначав як шляхи, так і зміст освіти.

Що стосується української культури, то ми бачили, що вона надає великий позитивний зміст людському життю, розуміючи його як розкриття зміслів людини, як становлення її духовости. Українська культура ніколи не робила спроби підкорити собі Світ, привласнити його. Одним з великих досягнень і великим надбанням староукраїнської культури, української культури взагалі, є ставлення до Світу як до гармонійного, істинного, красивого, доброго творіння, тому важливим завданням для людини на протязі всього її життя є необхідність зрозуміти Світ у його власному змісті, пізнати таємницю Світу. Бог створив Світ, Його любов простягається на весь Світ і на людське життя. Метою людського життя є пізнання Світу в його власному зміслі та пізнання свого власного зміслу. Крім того, кожна людина повинна допомогти іншій людині в її становленні, а це передбачає розуміння однією людиною другої людини в її власному зміслі. Людина своїм серцем вибирає зі Світу найважливіше та найцінніше для неї (П. Юркевич), для її духового становлення, для її життя. Серце – це прояв конкретної духовної істоти, людини-персони. Тому, в українській культурі кожна людина – це індивідуальність, кожне людське життя – це унікальна, неповторна подія в Світі, яка привносить у Світ свою, тільки їй належачу духовість. Моральність – це не закон (К. – Т. Ставровецький, Г. Сковорода, П. Юркевич, І. Франко, Л. Українка, Т. Шевченко, М. Гоголь), а те, що витікає з людського серця. Якщо людина розуміє і Світ, і себе, і інших людей серцем, вона ніколи, навіть у своїх думках, не може мати наміру зруйнувати Світ, або зруйнувати чуже життя. Життя, яке здійснюється згідно з голосом свого серця – це життя, яке не можна відокремити від ідеї Добра. Зрозуміти іншу людину, Світ в українській ментальності означає виправдовувати, тобто віднести до певних цінностей, до певної мети. Мету Світу українська культура бачить як шлях до Гармонії між Світом і людиною, між людьми. Всі ці ознаки характеризують українську культуру як культуру внутрішнього типу; культуру, що виникає на ґрунті чіткого розрізнення доброго та злого в Світі та в людському житті, культуру, яка на протязі багатьох років свого становлення керувалася думкою про моральність людини.

Змисл людського життя розкривається в українській культурі, починаючи ще з доби Київської Русі-України як єдність дійсності та моральних цінностей. Змисл людського життя полягає в осягненні цієї єдності. Чим більше значення має сама моральність, тим вища ця єдність і тим більше глибоким виявляється змисл.

Поняття змислу можна визначити як вираз характеру відносин між тим явищем, яке нас приваблює («людина вибирає серцем» – П. Юркевич) і власним змістом людини.

Саме людина, а не тільки свідомість відноситься до Світу як його частина, яка включена до Буття і яка в той же час взаємодіє з ним як суб'єкт, як конкретна людина, як особистість. Саме через людину свідомість входить у Світ, Буття, саме через неї Світ, Буття є осмисленими та свідомими. Ставлення людини до Світу – це не тільки діяльність, але й «здивування перед Природою, Світом» (Т. Шевченко), це те, що в цій праці ми називаємо «незацікавленим спогляданням».

Змисл може бути універсальним, але носієм змислу завжди є конкретна людина і він, звичайно, буде мати суто індивідуальний характер. При цьому не можна визначити в окремому людському житті якого-небудь одного змислу, який би панував на протязі всього людського життя. Людина як цілісність постійно змінює свої змисли, вибираючи їх серцем, своїм серцем вона змінює і зміст свого життя. Безумовно, що цей змисл виявляє себе в діяльності людини і в її ставленні до Світу. Єдність людини і Світу – це одна із умов позитивного розгортання змісту самого Світу та людського життя, ця єдність народжує натхнення виправданого життя. Але ця єдність є тільки однією із умов справжнього життя. Життя людини – це постійний рух, постійна динаміка, постійний пошук. Але ніколи діяльність заради діяльності не була і не могла бути дійсним змістом людського життя. Діяльність завжди містить у собі повноту моральності, етичні цінності. Саме ці цінності людина стверджує на протязі всього свого життя – те, що є особисто визнаним, те, що є цінним для неї. Загальнолюдські цінності мають свій особливий вираз в менталітеті кожного народу, конкретна реалізація цих національних цінностей відбувається на *рівні індивідуального людського життя*.

Проблема змислу є завжди проблемою особи. У розвитку світової філософії ми маємо можливість побачити оптимістичні і песимістичні концепції людського життя. Не сама дійсність є песимістичною або оптимістичною, а стверджений або відхилений змисл Світу та життя вирішує долю тієї чи іншої філософської концепції в бік тієї чи іншої забарвленості. В тих концепціях, які розглядають в більшій мірі не життя людини, а вічний Світ, там існує завдання, яке виростає не безпосередньо, а переноситься з людини на річ і на весь світ. Там, де можливо розкрити змисл вічного світу, він може бути розкритий тільки як змисл засобів тому, що його в кінці-кінців можна розкрити тільки у співвіднесеності з людиною. Самодостатній змисл є можливим тільки для людини – це її головне питання.

Таким чином виникає вимога свободи. Для того, щоб розшукати не відносний, а самодостатній змисл, необхідна свобода, – це містить у собі вже саме розуміння людини. Тільки завдяки їй людина звільняється від влади речей. Для того, щоб затвердити змисл, необхідно розуміти людину як діяльного свободного

суб'єкта, який відрізняє добро від зла. Свобода – це те, коли людина починає своє *становлення від себе та через себе саму*, через те, що людина вільно визнала цінним і тим, що дає їй змисл. Те, що дає змисл, повинно бути внутрішньоприсутнім, іманентним. Ця внутрішня присутність – це не тільки ідея І. Канта, це висновок усієї філософії античності. Про цю внутрішню присутність писав Арістотель, який стверджував ідею про те, що змисл і щастя виникають тільки на ґрунті діяльності, яка спрямована не тільки на реалізації зовнішньої мети, а й на реалізацію внутрішньої мети. Про це писав і Б. Спіноза, який стверджував свободу як діяльність, яка виходить з самої натури, природи. Весь зміст, уся сутність змислу та свободи свідчить про те, що царство Боже не може нам надати можливості позитивного вирішення проблеми змислу, якщо це царство Боже не знаходиться всередині людини, якщо людина не чує саму себе, свого власного голосу, бо тоді вона не почує й іншу людину, не почує і Світ.

Змисл повинен задовольняти не тільки думки людини, але і її волю, почуття і віру. Змисл повинен поєднувати людину та Світ, людину та інших людей. У подібному розумінні вирішує своє завдання П. Юркевич, який стверджував, що змисл є «об'єктивно істинним», є «об'єктивним благом». Таким чином, виникає ще одна вимога, яка пронизує весь зміст української філософії – коли людина потрібна тільки самій собі, коли вона цікавиться тільки своїм змислом, своїм життям, тоді перед нею виникає безодня. Ідеться про необхідність загальної персоналізації, яку стверджував Г. Сковорода: допоможи іншим стати такими, якими вони є, тобто допоможи іншим людям розгорнути їх власний змисл, зрозумій інших людей, їх життя у їх власному сенсі. Ця глибина та ширина зв'язків між людиною та людиною, людиною та Світом підвищують повноту змислу, розкриваючи єдність всього Світу, всього існуючого (П. Юркевич).

Проблема людського життя не може бути вирішена позитивно поза вирішенням іншої проблеми – зв'язку індивідуального змислу життя з універсальним (Г. Сковорода, П. Юркевич). Це почуття зв'язку людини з усім Світом існувало у філософській концепції Платона, який настільки пов'язує індивідуальний змисл з універсальним, що від людини нічого вже не залишається, вона повністю розчиняється. Ця риса виникає і в концепції М. Кузанського, який бачив головний зміст людського життя у піднесенні кінцевого духа до нескінченного і розглядав філософське пізнання як входження до нескінченного. На цьому шляху знаходився і Д. Бруно.

Що стосується Гете, то в нього людина не розчиняється в нескінченій природі-субстанції. Він визнає за людиною певну самостійність – будь таким, яким ти є. Життя він розуміє не тільки як присвоєння Світу та як приєднання до нього, але і як відокремлення «Я» від Світу. Позитивний змисл має місце не тільки там, де є призначення, хоча б і високе, але й там у тому випадку, коли це призначення вільно визнається особою, коли зберігається самоцінність людини (Г. Сковорода, П. Юркевич), коли людина має можливість вийти за свої межі, тобто за межі власних змислів, піднятися над собою та над ситуацією. На думку К. Ясперса, «людина – це не просто істота, яка керується тільки інстинктами, *це істота, яка мов би виходить за свої межі* (курсив наш. – Л. К.), її сутність не вичерпується

тим, що може служити предметом фізіологічного, психологічного або соціологічного дослідження. Вона, людина, є частка всеобіймаючого, що й робить її самою собою»⁴.

П. Юркевич розглядає не тільки значення становлення конкретної людини, але й звертається до мети та сенсу існування людства як такого, до сукупної духовної діяльності людства. Саме цей інтерес спонукає П. Юркевича до аналізу поняття «вселюдська свідомість». Він наполягає на важливості емоційних, «інстинктовних» нахилів, потягу до вищого і святого у свідомості людини і в духовному житті спільноти. Філософ звертається до пошуку закономірностей розвитку і збагачення індивідуальної та «вселюдської свідомості», вищим шаблоном якої стає християнська філософія.

Зміст людського життя має універсальне значення, але конкретизується, виявляється він тільки в індивідуальному бутті людини в Світі. Універсальний змісл не може поглинути індивідуальний тому, що в такому випадку людина перетворюється в засіб, у матеріял; вона втрачає будь-який змісл, втрачає свою цілісність.

Питання про відношення людини і Світу до Бога, – стверджує П. Юркевич, виникають з необхідністю як духовна задача людства, вираз його споконвічного потягу до самопізнання та світопізнання. До того, як усвідомити ці питання та відповісти на них, людина вирішує їх у своїй душі, згідно з прагненням свого серця. Серце людини – основа її духового та душевного життя, осереддя її моральности. Тема серця, його значення у людському житті досліджувалась Г. Сковородою, П. Кулішем, Т. Шевченком, О. Новітським, Б. Вишеславцевим, Л. Українкою, М. Коцюбинським та багатьма іншими представниками української культури та філософії. Важливим є те, що українська філософія розглядає духовність як усвідомлене переживання людиною своєї сопричетности до Абсолюту, до того, хто знаходиться понад людиною; усвідомлення людиною самої себе як індивідуальности, відчуття себе як суб'єкту Космосу; переживання себе суб'єктом Універсуму, переживання людиною його ціннісно-зміслової насичености. З якості тілесно-духовної індивідуальности людина співіснує з Універсумом вільно, а тому відповідально визначає своє ставлення до Світу, здійснює систему своїх духовних зміслів у відношенні до нього, вносить до Світу своє розуміння Істини, Добра та Краси.

Духовність і є «внутрішньою людиною», серцем людини, яке спрямовує її творчий саморозвиток. Людина проходить цей шлях у своєму житті – шлях через і крізь себе до іншої людини, до Світу. У творчості і духовності людина створює світ духовних цінностей – світ духовної культури. Культура – це буття «внутрішньої людини», космос духовної культури – це ті цінності, які віками створювала та створює національна культура, її дух, завдяки якому національна культура самовизначається та самоусвідомлюється.

Те, що українська культура весь час, на протязі всього часу свого існування, звертається до внутрішньої людини, не є, на нашу думку, випадковим. Це той

⁴ Там же, ст. 227.

грунт, який закладається ще в часи культури Київської Руси-України, грунт, який створює спрямованість до розглядання в людині її найголовнішого, сутнішого, того, що робить її людиною – духа та душі. Вони не мають місця у фізичному просторі, їх простір – мета – фізичний, тобто саме душевне та духовне. Душа як якість суб'єктивної монади «утворюється» духом, з трансцендентальної павутинки духа створюється унікальне, неповторне мереживо людської душі. Людина не розподіляється на дух та душу, на душу та тіло. Душа – це не те, що є в людині. Людина і є душа. Душа є тією у собі нескінченною формою, в якій і живе людина. Дух – це коріння, з якого виростає душа, між ними – трансцендентно-іманентні відносини. Заглиблюючись у свій досвід, досвід власної душі, ми знаходимо, розуміємо і відчуваємо свою причетність до Вищої Духовності – до Істини, Добра та Краси. Душевне життя, власна суб'єктивність – це не тільки внутрішній стан самої людини, але й те, що пов'язує мене з іншими людьми, з Богом, Світом, Універсумом. Цілісність людини і є єдиним можливим шляхом до її свободи, до здійснення людини як Людини в її суто моральному змислі.

Як підкреслює О. Зибачинський-Орлан, «єдність особня, душі та духа тобто ціліснення суб'єкта, свідомості і волі – це образ нової людини, свободаря. Це людина свободи, резонатор усіх сутностей і вагомостей, безкочечне прямування до симетричного досконалення. Вона розвиває розуміння всеохопного ідеалу, що призводить до інтегрального мислення. Вона має апостольську віру, що здатна до всецілої відданості. Вона вчиться давати собі раду з фантомами минувшини, трансфігуруючи їх незавершеності у вимоги сучасності. Вона виносить на своїй плечах нову добу свободи, розвиваючи багатосторонності ренесансу і реформації. Вона наснажується перезвучними ритмами буття і життя, якими оперує універсальний ум. Вона втішається їх шириною та глибиною, що побуджують і скріплюють вільну волю, без якої нема свободи. Радість і волю розвиває людина свободи, – не саме задовілля змислів, що безвічні, ані не маловажність самозвеличування, що безплідне, – а тривалу багатострунну радість ставання і тужаву переможну волю світодіяти, що є кліматом якіснення»⁵.

Змисл має свої певні ступені та, безперечно, змисл примітивної людини відрізняється від змислу людини, яка відчуває натхнення від музики Вагнера, Бетговена, Бортнянського, яка «охоплює своїм серцем все» (Г. Сковорода). Таким чином, ми розуміємо розвиток індивідуальності не тільки «по горизонталі», але й «по вертикалі» становлення людини.

Індивідуальне життя людини та універсальний зв'язок ставлять проблему космічної відповідальності та космічного призначення людини (М. Вернадський). Людина постає відповідальною за весь Світ згідно з мірою своєї особи, людина є глибоко зацікавленою в тому, що відбувається в Світі та яким буде його подальший розвиток. В цьому глибока думка вчення про мікрокосм та макрокосм, – про людину, яка переживає в собі долю Світу та в долі Світу бачить свою долю (Г. Сковорода, П. Юркевич). Людина живе не тільки в сучасності,

⁵ О. Зибачинський-Орлан. «Думки про світ». Ст. 106.

що підтримується минулим, людина живе також майбутнім, постійно забігаючи вперед, намагаючись зазирнути в майбутнє.

Життя розуміється як діяльне життя, але не тільки в межах індивідуальної зацікавленості людини, а в розкритті змислу свого народу, всього людства (П. Юркевич).

В історії філософії вказівка на індивідуальний змисл у багатьох випадках закінчувалась Великим Ніщо. Апологети землі та неба, закінчуючи свої вчення, знов ставили питання: а що далі для людини? Навіть Царство Боже (В. Соловйов, М. Федоров) закінчувалось нічим, (царством смерти та порожнечі). Від досконалості люди знищуються (В. Розанов), їм потрібні пошуки, прагнення, бажання. Негативно впливає на людей те, що вони одержують все, чого вони прагнуть (Геракліт). Тихе, спокійне життя – це не дійсне, не справжнє життя людини. Фіхте підкреслює, що в людині багато можна відібрати, не принижуючи при тому її гідності та змислу, але не можна відібрати можливості вдосконалення, тобто дальшої діяльності. Життя повинно мати свій ідеал (П. Юркевич), у будь-якому іншому випадку воно перетворюється на «дурну нескінченність» (Гегель). Саме тому українська філософія і проголошує значення доброї нескінченності для ствердження позитивного змислу, можливість людини в досягненні ідеалу. Це означає, що абсолютна форма або принцип поєднуються з індивідуальним змістом і тоді ідеал як форма, принцип є нескінченним, а в своєму мінливому змісті він є в межах можливого, в межах того, що може охопити й охоплює людина (Г. Сковорода, П. Юркевич).

Ідея майбутнього, яке має нескінченні можливості, безумовно приваблює людину. Тому не випадковим є ствердження значення надії і віри в людському житті (Г. Сковорода, П. Юркевич, І. Франко, Л. Українка), надії, яка найбільш приваблива тому, що досягнуте – це статичність людського життя, для якого та його змислу потрібна динаміка, постійний рух; та діяльність, яка здійснюється у Світі та повинна мати моральний характер. Змисл завжди належить людині, а вона й тільки вона має можливість морального ставлення до Світу.

Людина у своєму житті відкриває нове життя – це постійний пошук нового. Дійсність не існує і не може існувати в застиглому вигляді (П. Юркевич), вона постійно підвищується, набуває нового змісту. В українській філософії це підвищення розуміється як піднесення конкретної, живої дійсності, її живого змісту до того, що дає змисл, який, у свою чергу, поєднує форму та зміст, поєднує моральну та природну привабливість всього існуючого.

Все життя людини, всі її зусилля повинні бути забарвлені Надією, надією не тільки звернутою до самої себе, в Свої сили, але і надією, вірою в Істину, Красу, Добро всього Світу. Там, де є Бог, трагедія має тільки часовий та частковий характер, загибель у цьому випадку не є кінцем всього (У. Джемс). Ця потреба у вічному моральному порядку Світу є однією з глибоких потреб нашого серця (Г. Сковорода, П. Юркевич).

Крім того, це почуття задоволення, яке виникає в людині від власного життя. Життя, як ми підкреслювали вище, – це осмислене буття. «Натура», природа людської душі, серце людини постійно потребує не тільки ствердження, але й

підвищення почуття: Життя-Буття. Істина, Краса, Добро, Віра, Надія, Любов знаходяться у зв'язку з цим відчуттям життя, – це ствердження Ідеї Буття. Чим вище розвинута культура, чим вищий рівень її моральності, тим складнішим та глибшим є це ствердження, тим сильніше воно спрямоване на розкриття та ствердження всієї повноти Життя, його величного духовного зміслу.

Життя надає людині не тільки насолоду, задоволення, але вимагає від людини реалізації її подібності до Бога. В цьому зв'язку слушною є думка Р. Зварича, який підкреслює героїчність людського життя. Він пише: «... ніхто не є більшим «самолюбом», як той, хто шляхом героїки життя намагається ушляхетнити себе, досягнути божественности, вічності. Якщо жити по-героїчному означає ушляхетнити найбожественніші елементи людської духовности, то героїка життя хіба тільки може бути тотожна з самовизначенням, самоздійсненням, як людини створеної на Божу подобу, завершенням найбожественніших елементів людської душі, всаджених там Творцем, героїчним шляхом самого Бого-Чоловіка»⁶.

Реалізація героїчного життя потребує перш за все становлення людини, яке не можна розуміти тільки як розвиток розумових здібностей, а розвиток кожної, конкретної людини як персони, як цілісності. Це становлення може відбутися і відбувається тільки на ґрунті розвинених почуттів людини. Що робить людину – людиною? Що робить її життя відмінним від життя інших живих істот? Почуття. Тільки людина може кохати, бажати, мріяти, відчувати... Це суто людські прояви, вони завжди знаходяться у ставленні людини до себе самої, до іншої людини, до Бога... Це суто людські прояви ставлення людини до всього Світу, це і є моральність людини.

Становлення людини як людини, як моральної істоти починається з її ставлення до себе самої, до інших людей, до Бога, до Світу. Моральність є онтологією Буття, вона є специфічною, унікальним способом існування людини, суттєвою характеристикою людини та її життя.

Людина переживає себе саму як індивідуальність, переживає своє життя, вона відчуває іншу людину як цілісність, яка має свій власний зміст.

МОРАЛЬНЕ ставлення однієї людини до іншої – це ставлення з почуттям любови. Саме любов розуміється в українській філософії як спосіб ствердження буття людини. Любов є ствердженням людини в її суто людському існуванні, в її житті. Навпаки, зненависть – це невизнання, повне або часткове перекреслення буття людини, перекреслення ідеї її життя, моральне вбивство людини. Любов є ствердженням життя іншої людини, виявленням її сутности, любов – це радість від усвідомлення того, що існує інша людина, що я маю можливість спілкуватися з нею.

Любов – це момент, коли люди наближаються до надприродного, любов – це момент, коли людина знаходиться в процесі самопізнання, самоусвідомлення.

Як підкреслює Р. Зварич, «людина любить іншу людину, бо бачить у ній ту благородну красу, яка саме походить із нутра, з глибинних, внутрішніх чеснот. Тому-то, безчесна людина не може стати справжнім любителем. Як любитель,

⁶ Р. Зварич. «Або-або», про кольори в політиці. Нью-Йорк, 1990, ст. 41-42.

так і кохана – обоє стають один одному уосібленням найвищих, божественних вартостей. І тому брехун, злодій, чи той товстий чаклун, хто краде молоді душі – всі вони не спроможні на справжню, чисту любов, бо якби пізнали Добро в іншій людині, то напевно так збридилися б собою, що мусили б втікати від себе на віки, як той лютий Каїн, син Адама й Еви, який убив свого доброго брата – Авеля. Натомість справжній великий любитель тяготіє не лише до своєї коханої, до істоти своєї любови, *але також до самого себе* (курсив наш. – Л. К.), бо мусить пізнати ті самі чесноти в собі, які він бачить у своїй коханій, *щоби потрапити в самовіддану любов*⁸.

Поруч з любов'ю до інших людей в кожній людині живе любов до всього живого, любов до Природи, до Світу. Тому і змісл та призначення людського життя можна визначити як необхідність бути джерелом світла та тепла для інших людей, бути свідомістю Універсуму та совістю свого народу. На наш погляд, це і є справжня моральність людини, яка може та вміє співпереживати, відчувати, а не тільки розуміти іншу людину, Природу, Світ. Це вищий рівень взаємодії, коли одна людина сприймає страждання іншої людини як свої власні страждання, коли відчуває страждання своєї Батьківщини, свого народу як свої. Весь Світ знаходиться в людській душі. Світ – це мій народ, я відчуваю душу іншої людини, а коли принижують її, то принижують і мене, коли інша людина соромиться якогось свого вчинку, мені теж соромно за неї, а коли вона радіє, я теж радію. Через це ставлення до іншої людини, людина і постає Людиною. Тому найважливішою ознакою людського життя є спілкування. По характері спілкування можна зрозуміти і сутність людини, її життя, і сутність спільноти. Якщо людина керується у своєму житті тільки принципом «я – тобі, ти – мені», тоді і мови не може бути про справжню моральність. Ми вже підкреслювали «розквіт» духової узурпації в колишньому Союзі, в якому свідомо розповсюджувався цей принцип як єдиний можливий принцип взаємодії людей у спільноті; принцип, що намагався нівелювати людину, її сутність і її національний дух. Тому тепер, коли саме життя в Україні вимагає справжнього, демократичного і гуманного суспільства, справжнього народовладдя, необхідно відродити духові традиції українського народу і його справжню моральність, відродити людське ставлення однієї людини до іншої, відродити велику повагу до Природи, Світу, повагу до Істини, Добра та Краси, до ЖИТТЯ.

ВИСНОВКИ

В ході дослідження нами були висунуті та обґрунтовані положення та висновки, що мають наукову новизну:

Аналіза глибинних зв'язків різних культур і їх взаємодії дала змогу сформулювати концепцію особливостей становлення ментальності українського народу і її суттєвих рис, які зароджувалися ще в період мітологічної свідомості, а набули характерних, яскравих духовних ознак в культурі доби Київської Русі-України у зв'язку з прийняттям християнства.

⁸ Там же, ст. 41.

Відкриті механізми функціонування етнічної традиції як «джерельної сили» для сучасного духовного відродження України розглядають та досліджують такі проблеми:

- проблема людини у світогляді стародавніх слов'ян, становлення людини як моральної істоти;

- проблема космосу в системі мітології та фолкльору;

- проблема язичництва в системі духовної культури;

- *досліджується специфіка формування загальносвітоглядних понять староукраїнської культури.*

- Проаналізовані особливості філософської думки в культурі доби Київської Русі-України, її етична спрямованість, що досліджується в дисертації через розкриття змісту понять «життя» та «смерть» як понять, що дозволяють розкрити глибинний зміст національної культури і зрозуміти самосвідомість українського народу, його ставлення до Бога і Світу.

- Розкривається теза про центральне положення людини у Світі в староукраїнській культурі, а також у її дальшому розвитку (Г. Сковорода, п. Юркевич); досліджується розуміння людини як цілісності, як персони в староукраїнській та українській культурі; уосіблений розвиток людини як єдина можливість розвитку всієї спільноти.

- Доведена наявність загальнолюдських цінностей, які мають своєрідний, національний вираз у культурі українського народу і які в національній формі мають свій прояв на рівні індивідуального, унікального людського життя; доводиться, що немає абстрактних культур, немає абстрактних філософій, немає абстрактної людини. Національне розглядається в дисертації як ознака культури.

- Доведено, що самосвідомість українського народу рухалась від естетизації Світу до естетизації духовості, що простежується не тільки на рівнях мітологічної свідомості та культури доби Київської Русі-України, але і про що свідчить весь подальший розвиток української культури та української філософії.

- Українська філософія та культура досліджуються на тлі західноєвропейської культури та філософії, доводяться зв'язки староукраїнської культури з багатьма іншими культурами світу, що краще розкриває національний зміст староукраїнської культури, її оригінальність та своєрідність, що найбільш виразно простежується на розумінні проблеми людини, її життя та смерті.

- Доведено, що на процес формування саме етичної спрямованості філософської думки Київської Русі-України впливали: фолкльор і попередня духовна культура, особливості діяльності українського народу; твори античних, візантійських і болгарських авторів, патристика.

- Зміст понять «життя» та «смерть» розкривається у зв'язку з уявленнями про Бога і Всесвіт у культурі доби Київської Русі-України та у зв'язку з розумінням понять «мудрість», «віра», «надія», «любов», «краса», «істина».

- Культура та філософія доби Київської Русі-України розглядаються в дисертації як духовний ґрунт для дальшого розвитку української філософії та культури, як ґрунт для побудови демократичної держави і як ґрунт для відродження духових традицій українського народу та його всебічного розвитку.

НАПРЯМИ ПОДАЛЬШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ:

– Більш ґрунтовно дослідити проблему становлення українського етносу у зв'язку зі становленням моральності людини та спільноти.

– Дослідити більш детально значення гагіографічної літератури, її філософський зміст та особливості її функціонування в культурі Київської Русі-України:

– Дослідити проблеми духовної культури українського народу в період розвитку гуманістичних ідей (XVI – початок XVII ст.): філософська концепція І. Вишенського, колізія морального та естетичного в полемістів, роля Острозької академії в розвитку гуманістичної культури в Україні, особливості гуманістичних ідей у братських школах;

– дослідити та розкрити особливості розуміння змісту понять «життя» та «смерть» – у творах філософів Києво-Могилянської академії, з особливою увагою на філософській концепції Ф. Прокоповича;

– Більш ґрунтовно дослідити розуміння проблеми людини у філософських концепціях Г. Сковороди та П. Юркевича, особливості тлумачення проблеми життя і смерті людини. При цьому звернути особливу увагу на вплив філософської концепції П. Юркевича на філософське вчення його учня – В. Соловйова, що є необхідним для диференціації української та російської ментальності. Наукові дослідження з цього питання має філософська українська діаспорна думка (І. Мірчук, В. Янів, М. Шлемкевич, О. Кульчицький та ін., наукові розвідки, що мають важливе значення для вивчення цього питання). Важливим завданням сучасності є «розведення» української та російської культури, української та російської філософії; відродження національних традицій української філософії для її дальшого розвитку.

Кінець.

До тієї докторської дисертації, яку ми закінчуємо друкувати в нашому журналі, доходить ще 9 сторінок «Вторинних джерел». Список цих «вторинних джерел» треба додати до опублікованого під час випуску тієї важливої праці книжкою.

Редакція «Визвольного Шляху»

«Добре робить Наукове Товариство ім. Шевченка, що видає англійською мовою „Історію України-Русь“ Грушевського, бо таким способом найкраще боронить наші старі назви Русь, русин, руський, що їх московська наука приписує собі, утотожуючи Русь з Росією, русинів – з русскими і російським народом, а тим самим привласнює собі нашу історію і культуру періоду Київської Русі».

Богдан Стебельський: «Ідеї і творчість», ст. 31.

Христина **ВАСИЛЬКЕВИЧ-БІЛЕЦЬКА**,
Кандидат психологічних наук
Львівського держ. університету ім. І. Франка

ПСИХОЛОГІЯ ЕТНОГЕНЕЗИ І ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

«Інтелігенція дуже завинила перед рідним народом своїм конформізмом, пристосовництвом, пасивністю. Їй чи не найбільше слід пам'ятати оті слова: "...якщо світ поганий, а ти хочеш змінити його, – починай з себе..."»

М. Гнаткевич, «Слово до колег»

Дослідження психологічних особливостей українців у тоталітарний період переживали стан відкритої зневаги, а здебільшого заборони. Ідеологічні догми про «злиття націй в нову історичну спільність – советський народ» були ворожими українському народові. Відбувалося свідоме руйнування нації, а російська колонізація України спричинила припинення досліджень з етнопсихології. Ще у 1920-30 роках проводилися дослідження з особливостей формування етнічної самосвідомості, специфічного світобачення українського народу, форм розвитку глибокої духовості, багатих і своєрідних почуттів, які у своїй сукупності становлять український менталітет.

Вчені звертали увагу на емоційно-чуттєвий аспект нашого менталітету, але не вдавалися до вивчення своєрідних особливостей етнічних груп. Немає сумніву, що українці відрізняються високою чутливістю, емоційністю, однак при аналізі таких етнічних груп, як бойки, гуцули, покутяни, виділяємо в них високий розвиток раціонального та вольового компонентів психіки. Ці етноси виявляють непоборний потяг до волі, нетерпимість до тоталітаризму та будь-якого примусу. Важливими ознаками психології гірських, прикарпатських жителів є сміливий, волелюбний характер, повага до інших людей, почуття власної гідності.

Етнопсихологія дозволяє виділити в менталітеті українців такі риси, як високу повагу до працьовитих людей, дбайливість, працьовитість. Маючи таку настанову, представники етнічних груп в Україні негативно ставляться до гендлярства, різко критикують шахрайство, крадіжки, лихварство, набуття власності злочинним способом та інше. Варто відзначити, що сьогодні, у важкий для України період, коли спекуляцію і гендлярство називають «бізнесом», люди праці дивляться на це явище як на тимчасове, не вартє людської гідності, вимушене. Основними чинниками, що сприяють розладові сім'ї, злидням та бідунням, є марнотрапство, господарська недбайливість, пияцтво. В Західній Україні бідність вважають лівніством. Працездатна людина бідною не має бути.

Після краху пропагандистських мітів про «нову історичну спільноту» перед багатьма громадянами України гостро постала проблема етнічної ідентифікації. Особливо на тлі економічної кризи помітно ускладнюється політична ситуація. Тому для консолідації українського суспільства потрібна обґрунтована національна політика, а вона у свою чергу *вимагає* обґрунтованих уявлень про ці етнічні процеси, що відбуваються в Україні протягом останніх десятиліть.

Для вивчення української ментальності можна використати дві етнопсихологічні методи: пошук психологічних відмінностей кожного етносу та визначення стійкості етнічної свідомості і самосвідомості (так званої етнічної ідентифікації).

В першому випадку – вивчення соціально-психічних феноменів, які виділяють дану етнічну спільність, способів мовлення, світосприймання, соціальна перцепція, властивості мислення. В такому підході здійснюється порівняльна аналіза психіки двох етносів, але ми тут зауважимо, що немає такої риси характеру, яка властива психіці тільки одного етносу. Вони немов «розмиті» серед подібних якостей інших етносів.

У другому випадку виникає важливе питання, наскільки представник етносу усвідомлює себе українцем, поважає себе, своїх рідних, краян. Показником цієї феноменальності є ставлення до матеріальних і духових цінностей країни, бажання їх примножувати і зберігати, широко пропагувати у виховній роботі, щоб навчалися діти і молодь бути українцями.

Досить випукло виглядає значення мови спілкування в сім'ї. Ті, хто вдома розмовляє українською мовою, уважають найважливішою етнодиференціюючою ознакою мову, традиційну культуру, обряди, особливості поведінки (психологія, зовнішній вигляд та інші відмінності менш значущі). Ті, хто використовує в сімейному спілкуванні обидві мови (напр., українську і російську), вище оцінюють роль етнічної культури та психології (мова вже менш важлива). І, накінець, ті, хто розмовляє вдома російською мовою, ще більше значення надають етнопсихології і «національному характерові» (але не виділяють особливості поведінки!?).

Отже, чим вужча реальна практика використання національної мови, тим нижче оцінюється етнодиференціююча роль самої мови і поведінки. Іншими словами, чим більше збережена в повсякденному житті національна мова, тим вище оцінюється її етнодиференціююча роль, а також роль етнічних особливостей невербальної поведінки.

Ці дані примушують нас прийти до висновку, що звичайна етнічна свідомість досить виразно розділяє етноспецифічні моделі поведінки і «глибинні» етнопсихологічні особливості (риса характеру і т. п.). При цьому поведінку (поруч з мовою спілкування, здоровим глуздом) відносять до зовнішніх етнічних властивостей, втрата яких ще не веде до кінцевої втрати етнічної ідентичності, основи якої кореняться глибше. Це судження, як бачимо, ґрунтується на особистому досвіді мігрантів першого і другого покоління, яким відомо, як швидко під впливом способу життя і стилю спілкування у великому місті засвоюються інтернаціональні стереотипи поведінки.

В інавгураційній промові Л. Кучми є два в юридичному пляні не беззастережні твердження. Перше стосується заяви, що країна є державою багатонаціональною. Це не зовсім точне визначення, бо багатонаціональними вважаються держави, де корінне населення представлене кількома етнічними групами. В Україні такими є лише українці та кримські татари, а всі інші з'явилися тут внаслідок міграційних процесів. Друге твердження є ще суперечливішим. Якщо навіть допустити, що Україна є багатонаціональною державою, то звідси зовсім не випливає, що лише мова російської нації має набути офіційний статус.

Психологія етногенезу розкрита в працях з історії культури українського народу, соціально-психологічних дослідженнях Г. Ващенка, М. Грушевського,

О. Кульчицького, В. Липинського, Г. Сковороди, Д. Чижевського, В. Яніва та ін., де напрошується висновок, що для менталітету українського народу і його психічного складу властиві 4 системотворчі ознаки: – *інтровертивність* вищих психічних функцій у сприйнятті навколишньої дійсності, що виявляється у зосередженості особи на фактах і проблемах внутрішнього, особисто-індивідуального світу; – *кордоцентричність*, яка проявляється в сентименталізмі, чутливості, любові до природи, емпатії, культуротворчості, яскравій обрядовості, в пісенному фолклорі, естетизмі народного життя; – *анархічний індивідуалізм*, прояви якого бачимо в різних формах партикулярного прагнення до особистої свободи, без належного стремління до державности, де бракує ясних цілей, достатньої стійкості, організації, витривалості, дисципліни; – *перевага чуттєвого, емоційного над інтелектом та волею*, переваги до морального буття як до інтелектуального по відношенню до екзистенційного значення.

З такою характеристикою українського менталітету можна погоджуватися чи не погоджуватися, особливо коли йдеться про менталітет українця в сучасних історичних умовах.

Сучасна психологія опинилась у ситуації, як у період свого народження в ранзі науки, коли багато її проблем розробляють у суміжних, а подекуди зовсім далеких від неї науках. Ряд учених – О. Братко-Кутинський, О. Киричук, С. Максименко, М. Козій, М. Чепа, Л. Чепа, О. Губко та інші – пояснюють такий стан невизначеністю предмету психології: існуючі визначення вузькі, односторонні, а найчастіше відверто спекулятивні. Останнє не повинно дивувати, бо погляди на місце і роль людини у світі, що стоять за тими визначеннями, такі ж вузькі, односторонні та спекулятивні, на них виразно відбита печать страху і відсутність бажання задуматися над провіденційним сенсом людського існування. Якщо уважати, що для психолога людина є передусім «сукупність суспільних взаємин» чи вінцем біологічної еволюції, чи машиною для задоволення фізіологічних чи суспільних потреб, а не істотою, створеною за образом і подобою Творця, то і розуміння людської природи, людської душі таким психологом буде мати всі хиби матеріалістичних, прагматичних, позитивістських чи інших світоглядних систем. З рішень цих проблем виникає потреба в новій науковій дисципліні – ментальній психології. В ній переосмислений предмет психології, її принципи та завдання, вивчення процесів свідомості, станів, поведінки і т. д. як феноменів неструктурованої психічної реальності, повернення до засвоєння останніх через ментальність, осмислення сутності душі людини, ментальності у всій повноті її змісту. Ментальна психологія поверне вивчення психологічних феноменів на новий методологічний і теоретичний рівень та інструментарій. Вона повинна стати базовою наукою для загальної психології, передувати їй, стати більш загальною, ніж є. Постає завдання історичного обґрунтування і закономірностей нової ментальної психології як напрямку сучасної всесвітньої та української історії. Їх доля на порозі третього тисячоліття від народження Христа, яку вони уособлюють разом з власним місцеположенням, дає досить приблизне уявлення про своє обличчя з усіма недоліками та принадами; небагато побачиш крізь викривлені люстра недоброзичливих сусідів. Процес самоусвідомлення як окремого українця, так і нації загалом може прискорити розвиток ментальної психології: тільки визначенням умов власного існування своїми діями станемо

суб'єктами історичного поступу, навчимося прогнозувати власні дії та бездіяльність, їх результати і зможемо оцінити себе, побачити себе в контексті цивілізації та контекст цивілізації в собі.

Опрацювання літературних джерел (Ю. Бромлей, І. Кон, В. Липинський, Г. Лебон, І. Мірчук, Д. Чижевський, В. Янів та ін.) дає змогу виділити ряд методолого-теоретичних положень, яких, на нашу думку, варто дотримуватися, розробляючи проблему етногенези чи ментальної психології українського народу на сучасному етапі його історії. Виходячи з них, можна позначити концептуальну канву розгляду цієї проблеми, а саме:

- українці як етнос протягом століть характеризуються відносно стабільними рисами психічного складу (ментальності), вони мають досить розгалужену субетнічну структуру, що засвідчує про життєздатність етнічної системи;
- природний перебіг етногенези в Україні було порушено внаслідок її колоніального та напівколоніального становища;
- однією з найголовніших дій, спрямованих на зруйнування етнічної системи, є штучне підсилення міграційних процесів, що поєднувалися з відповідною ідеологічною обробкою як місцевого населення, так і мігрантів. Міграційні процеси мали глобальні етнопсихологічні наслідки, але не зовсім ті, яких очікували їх ініціатори. Так, ємпіричні дані, що стверджують, як вихідці з Росії втрачають первісну етнічність швидше, ніж корінний етнос (праці В. Огірчука, Л. Шкляра).

Наплив мігрантів давав сприятливі умови для поширення в українському етносі російськомовності. Водночас простежується, так би мовити, зворотня тенденція трансформації російської мови, по суті, її українізація, або за Г. Лебоном, пристосування до потреб корінного етносу, його ментальності; на ґрунті масової російськомовності українців, при збереженні ними свого менталітету, вже у XIX столітті почала складатися поруч з україномовною російськомовна українська культура; етнічна система, що існувала в Україні серед місцевого населення, була помітно модифікована міжетнічними контактами мігрантів, однак не змогла змінити загального напрямку її розвитку. Мігранти, переїжджаючи в Україну, опинялися в її етнічному середовищі, яке завжди відзначалося дуже високою концентрацією, перемішувалися з українцями на популяційному рівні, постійно піддавалися потужному впливові їхнього «етнічного поля». Таким чином, об'єктивно забезпечувалося розширене відтворення в тих чи інших видозмінах специфічно української ментальності; на сході та півдні України почалося формування нових субетнічних груп українського народу – переважно російськомовних, але наділених рисами, в основному, українського менталітету, що були наслідками міграційних процесів.

Тут важливо вказати на етнічні псевдоменшини в Україні. Прояв людської свідомості, як приналежність даної національної чи етнічної спільноти, перетворюється в об'єкт політичної спекуляції (праці Я. Дашкевича). Наявність у межах одного народу окремих етнічних, субетнічних, субетнолінгвістичних, регіональних груп загально визнається наукою. Український народ також має такі групи у своєму складі, але спроби виділяти й утворювати такі псевдоменшини, як підкарпатські русини, новороси-одесити, кримський народ – це вже ділянка етнополітики. Характерним для таких псевдоменшин або етнічних утворень є відсутність достатніх внутрішніх духових сил (національної ідеї), які зникають з

хвилиною зміни політичних обставин чи політичної кон'юнктури. Практично в усіх випадках утворення псевдоменшин ведеться завзята пропаганда про необхідність їхнього захисту від українських насильств, переслідувань, дискримінації. «Конкретні прояви всіх цих злочинів, як ведеться, не називаються (через дуже просту причину – їх немає), а обивателя залякують примусовою українізацією». Дотепер Україна знає лише примусове російщення (на 1988-89 навчальний рік не лишилося жодної української школи в Донецьку, Чернігові, Харкові, Луганську, Одесі, Миколаєві та інших великих містах!). На 1995 рік у Луганській області мали відкрити 67 шкіл з українською мовою навчання – не відкрито жодної, у ряді міст України кількість шкіл та класів з українською мовою навчання пішла донизу, обіжник А. Погрібного «Про стан впровадження україномовного навчання у вищих навчальних закладах України» нова влада зігнорувала. Це стало вище в освітніх закладах. Наслідки всюди відчуваються. Такий спосіб «захисту» псевдоменшин, утворюваних з політичною метою саме для того, щоб дискримінувати українців, – вказує Я. Дашкевич, – ще один штрих до характеристики примітивних засобів, які застосовуються. Цитую: «Цікаво, що одні й ті самі сили пропагують, з одного боку, тезу про низький рівень української національної свідомості – з іншого твердять про нечувану агресивність українських переслідувань, що, зрозуміло, пояснюється шовіністичним рівнем українського націоналізму, який був би неможливим при низькому ступені національної свідомості...».

Як етнополітичний висновок, треба сказати, що самі етнічні псевдоменшини загрози цілісності української нації не становлять, *але політичні сили, які ведуть гру при допомозі фіктивних етнічних утворень, політичною загрозою Україні, без сумніву, є. З ними необхідно боротися «з усією суворістю існуючих, але бездіяльних законів».*

Процес формування в Україні нових субетносів в умовах советської дійсності не міг адекватно завершитись на рівні етнічної свідомості. Як зумисно дезорієнтована щодо можливих критеріїв етнічного самовизначення, вона перебувала і почасти залишається в аморфному, латентному стані. Представники нових субетнічних груп, як свідчать дані опитування, вже перейнялися усвідомленням своєї етнічної однорідності, проте ще не зовсім усвідомлюють належність до українського народу в цілому.

Для вивчення української ментальності велику цінність мають етнопсихологічні дослідження взаємин (ставлення) представників однієї етнічної групи до інших етносів, народностей і націй. Для цього використовуються різноманітні методи у формі природного і лабораторного експериментів (визначення співвідношення поведінки і вербальних установок, створення «вільних портретів», співставлення рольових позицій, різні шкали соціальної адаптації та ін.).

Нація неможлива без національної свідомості людей, їх самоототожнення з культурою свого етносу. Національну свідомість найлегше вивчати, досліджувати на етнічному рівні. В життєдіяльності етносу матеріалізується національний ідеал, національний характер.

Національне і державне відродження України передбачає гармонію міжнаціональних стосунків, попередження міжетнічних конфліктів, подібних до тих, які розгорілися на Кавказі, в Югославії та в інших регіонах планети. Справа ця не легка, якщо зважити на те, що як зовнішня, так і внутрішня реакції намагаються розіграти національну карту в своїх підступних задумах, посіяти ворожнечу між

етносами України. До того ж, в історичному минулому стосунки між окремими народами (українцями, поляками, росіянами, жидами та ін.) часом були обтяжені кривдами, чварами і протистоянням. Тому психологічні дослідження між-етнічних симпатій і антипатій є справою вельми актуальною і важливою.

Дослідження проводилися в 1990-94 роках з учнями 5-11 класів середньої школи села Гнідин Бориспільського району Київської області, середньої школи ч. 6 м. Костопіль Рівненської області, та в 1994-95 роках в с. Круkenичі Мостиського району Львівської області, середньої школи ч. 75 в 9-11 класах м. Львова, студентів 1-3 курсів Львівського державного університету ім. І. Франка. Усього в дослідженні взяли участь 1589 школярів і студентів. Для обробки матеріалів використано методу рангування. Молоді пропонувалося виразити у 100 бальній шкалі рівень їх симпатій до представників 10 народів світу. На основі індивідуальних оцінок вираховувався середній бал цих симпатій до кожного з названих 40 етносів. Фіксувалися також найнижча і найвища оцінки, які одержали ці нації. Методика розроблена О. Губком. Відзначалися деякі цифрові відмінності у регіонах у порядку розміщення етносів. Розглянемо одержані нами експериментальні дані.

Середній бал симпатій до українців становив 96,7%, середнє коливання найнижчих і найвищих балів становило відповідно 59,4 і 100%; до японців відповідно – 80,3 і 23,8 – 100%; канадців – 79,9 і 19,6 – 100%; американців – 69,3 і 29,6 – 100%; англійців – 69,1 і 23,7 – 100%; вірмен – 67,8 і 20,3 – 99,8%; французів – 66,3 і 11,9 – 98,7%; китайців – 65,1 і 10,6 – 98,6%; естонців – 60,8 і 7,8 – 98,8%; латишів – 59,9 і 8,7 – 93,8%; грузинів – 59,1 і 11,3 – 97,1%; болгар – 59,1 і 6,9 – 96,3%; індійців – 59,1 і 12,3 – 96,1%; литовців – 53,9 і 11,8 – 98,1%; італійців – 58,9 і 11,9 – 97,6%; еспанців – 53,4 і 12,9 – 97,1%; чехів і словаків – 51,9 і 4,8 – 98,3%; німців – 51,1 і 4,1 – 98,1%; афганців – 50,1 і 3,8 – 97,1%; молдаванів – 49,7 і 4,1 – 96,9%; румунів – 49,1 і 8,3 – 96,3%; негрів – 47,3 і 6,8 – 96,1%; киргизів – 46,4 і 6,9 – 95,9%; узбеків – 46,3 і 6,3 – 95,8%; угорців – 46,1 і 8,3 – 91,9%; таджиків – 45,8 і 6,7 – 91,3%; циган – 45,1 і 5,1 – 89,9%; турків – 43,1 і 5,1 – 90,1%; поляків – 43,8 і 6,1 – 88,9%; арабів – 43,6 і 5,8 – 93,8%; жидів – 40,5 і 2,5 – 89,1%; росіян – 39,1 і 3,9 – 87,9%; кубинців – 40,4 і 3,8 – 90,6%; югославів – 38,8 і 2,8 – 87,7%; азербайджанців – 36,9 і 4,8 – 81,9%; татарів – 36,6 і 4,3 – 82,3%.

Статистичні дані та результати опитування показали, що найбільші симпатії, природньо, були віддані своєму народові. Українці отримали найвищу оцінку 96,7%. Навіть найнижчий бал становив більше 60% – набагато більший, ніж в інших етносів. Наступні місця від другого до п'ятого були віддані не слов'янам, а японцям, канадцям, американцям та англійцям. Це привертає увагу, бо це великі і відомі народи, але в цьому явищі більше відзначилася фетишизація нашої молоддю чинника добробуту і технізація життя та побуту. Деякі старшокласники навіть поставили своєму народові нижчий бал, ніж японцям. Молодь також вивела в кінцевому підсумку українців на перше місце завдяки середнім, а не старшим класам чи студентам. Таке становище не може не тривожити. Наше патріотичне виховання не на рівні. Є й справедливі закиди до своїх земляків – їх політична квалієть у виборюванні державної самостійности. На 35 місці росіяни – результат не тільки нашого сумного минулого, але й складних стосунків сьогодення. В загальному наші школярі і студентська молодь виявляють високий

рівень національної толерантності і прихильності до інших народів, що повністю відповідає традиціям і менталітетові українського народу.

Іншим суттєвим чинником є родинні зв'язки. Це стосується не тільки національних меншин, особливо Сходу та Півдня – близько трьох мільйонів українців живуть і працюють у різних країнах СНД. Переважна більшість людей є громадянами цих держав. Всі вони мають родичів в Україні і підтримують з ними зв'язки різної інтенсивності. Якщо до цього додати родинні зв'язки національних меншин нашої держави, то щонайменше кожен четвертий її житель має родичів за межами України. Саме тут спрацьовує «чуття єдиної родини» як об'єктивний чинник, з яким неможливо не рахуватися психологам і політикам. Перебуваючи довгий час у складі імперської держави, колишні республіки набули певних загальних рис, створили єдину інфраструктуру. Зберігаються донині уніфіковані зразки документів, паспорти, свідоцтва, дипломи та інше, єдине інформаційне поле, (наприклад, книжковий ринок переповнений російськомовними виданнями, радіомовлення і телебачення – російськомовними програмами, коли ледве клигають майже всі українські газети і журнали), маємо тотальний занепад української культури і таку ж тотальну експансію в Україну російської культури.

Отже, цілком очевидно, що в сучасній Україні етнічна проблема лежить не стільки у сфері міжнаціональних взаємин, скільки у площині етнічної ідентифікації особистості і взаємодії субетнічних груп – «старих» і «нових», тих, які сформувалися у минулі віки, і тих, які формуються сьогодні. Тим часом національна політика Української держави, розпочата ще в часи УНР, традиційно абсолютизує значення міжнаціональних взаємин як таких і замало враховує нові етнопсихологічні реалії, особливості й потреби українського народу як етносу, що розвивається. Вона перебуває на стадії відродження і розвитку української ментальності.

Україна сьогодні об'єктивно зацікавлена в тому, щоб допомогти своїм громадянам в етнічній самоідентифікації та усунути всі фактори, які цьому заважають. А це, у свою чергу, вимагає певної зміни пріоритетів у національній політиці.

Корисними тут стануть такі зміни, які не деформують український менталітет і не відчужують від культурного розвитку світу. Важливо, щоб розбудова нації, її традицій, побуту йшла у напрямку культурної тріяди: *розбудови єдиної християнської Церкви; розвитку національного мистецтва; створення сучасної національної психології (ментальної психології)**.

Це необхідно для нації, яка розвиває свої психологічні можливості і серйозно задумується над своїм буттям і буттям світу. Кожна нація єдина, коли має спільні цінності, а вони, незалежно від епохи, найповніше відтворюються релігією через національну Церкву. Всі європейські нації сформувалися навколо своїх Церков. Україна має відтворити ту єдину християнську Церкву, яка стане чинником об'єднання всіх східних і західних українців через Український міжконфесійний Собор. Цей Собор об'єднав би ту частину церковної еліти України, яка над усе ставить єдність українського народу і християнської віри.

* Підкреслення в цьому місці і в інших – Редакції.

Треба водночас підкреслити, що еліта нації успішно буде розвивати культуру лише у сприятливому середовищі, тобто при докорінній зміні системи середньої, спеціальної та вищої освіти, яка сьогодні вкрай технократизована, а це деформує національну ментальність. Потрібна рішуча гуманітаризація середньої освіти, тобто не лише збільшення годин гуманітарних предметів, але й поліпшення якості їх викладання.

Духова культура – це творчість духових учителів, бо для її засвоєння необхідно звертатися до почуттів, виникає потреба у підтримці педагогів, які здатні викликати реальну зацікавленість культурою. Читання курсу історії української культури має бути органічно включене у курс історії світової культури. Ми є не тільки нацією, знедоленою історією, але й великою європейською нацією, культура якої сягає Європи та всього світу в минулому, тепер і в далекому майбутньому.

І все ж не вони, вчені, поведуть людину отим шляхом зростання, не вони вкажуть їй той правильний напрям. Бо, як висловився один автор, «...наука веде молоду людину до половини шляху, частину його ще проходить мистецтво, частину – філософія, і останній відрізок шляху – релігія».

Основна використана література

1. І. Климишин. «Наука і релігія: протистояння чи взаємодоповнення?» Івано-Франківськ, 1991.
2. «Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості». (Тези доповідей та матеріали Міжнародної конференції) І част. Луцьк, 1994.
3. Я. Дашкевич. «Про етнічні псевдомонішини в Україні»; «Українські проблеми» – 4/5, 1994, ст. 116-122 і «Визвольний Шлях» ч. 7/96.
4. А. Русначенко. «Російська мова – офіційна?! Що далі?» – «Літературна Україна», 8.9.1994, ст. 4.
5. А. Погрібний. «Про стан впровадження україномовного навчання у вищих навчальних закладах України». «Обіжник», 1994.
6. Й. Баглай. «Замах на українську мову – замах на незалежність України». Ч. 29, 23.7.1995, ст. 3. «Шлях Перемоги», тижневик.

Про Автора

Христина Василькевич-Білецька – кандидат психологічних наук у Львівському університеті ім. Івана Франка. Протягом 26 років викладає психологію – працює з молоддю. Спеціальність – «Вікова дитяча та педагогічна психологія». Єдиний спеціаліст у Львівській області з цього фаху.

Два роки працювала в Оздоровчому центрі та університеті соціоніки в Ризі, Латвія, де викладала гуманістичну психологію. Двічі була кандидатом до Верховної Ради в 1994 році.

Брала участь у 14 Науковій Конференції, присвяченій українській проблематиці, яка відбулася від 26 червня по 1 липня 1996 року в Іллінойському університеті в Урбана. Тема доповіді: «Психологія етногенезу і проблема сучасної національної політики в Україні».

■

Володимир ЖИЛА

РЕЗУЛЬТАТ СТОЛІТНЬОГО ЗУСИЛЛЯ

*«100-ліття – Літопис українців в Квебеку», опр. Галина Змієнко-Сенишин:
Українська друкарня оо. Василян, 1991. 240 сторінок. Онтаріо, Канада.*

Перед нами синя книжка у твердій обкладинці великого формату (8 1/2 x 11), в якій зібрано історичні факти про організацію і розвиток церковного, громадського та культурно-освітнього життя українців у Квебеку. В книжці використано літописну форму розповіді на підставі джерельних матеріалів. Жанр книжки – змодернізований вид історико-мемуарної прози, якому притаманні розташовані в хронологічному порядку короткі замітки, а також ширший оповідний матеріал про значніші події.

Цю форму розповіді вибрано, щоб включити якнайбільше матеріалу з організаційних архівів, з ювілейних книжок і періодичних видань та подати його в короткій формі без будь-яких інтерпретацій чи зауважень. Завдання це, як пише голова редакційної колегії книжки Олександр Бега, було продиктоване турботою уникнути непорозумінь, що, мовляв, когось не згадано чи написано про нього замало.

Книга охоплює організаційне життя українців Монреалю, Ляшину, Вал д'Ору, Руан Норанди (північно-західний Квебек). Включено тут також окремий розділ про Комітет Українців Канади – Конгрес Українців Канади, та про його відділ у Монреалі.

Рецензована книжка починається привітанням Генерального губернатора Канади Рамона Гнатишина. Тут же і його герб. Далі вміщено коротке слово голови монреальського відділу КУК Ярослава Кульби, «Звернення до читача» Олександра Беги та «Слово від автора» Галини Змієнко-Сенишин.

Видання присвячено 100-літтю поселення українців у Квебеку, і воно появилось трьома мовами: французькою, англійською та українською. Українське видання охоплює цілість праці, а чужомовні дещо коротші й підготовлені для тих, хто цікавиться українцями та їх способом життя. Чужомовні видання передано до бібліотек університетів і середніх шкіл.

Український побут у Квебеку та взагалі в Канаді починається 1891 роком, коли двоє українців, Василь Єлиняк та Іван Пилипів, «вступили на благословенну Канадську землю» (в той час перші емігранти прибували через Монреаль). Це був щасливий початок, який швидко набрав масового характеру, бо до Канади почали переселятися цілі родини, групи односельчан тощо. Так розпочалася «еміграційна гарячка» українського селянства, що незабаром спричинила формування церковних громад, культурно-освітніх організацій, згодом їх крайових надбудов, а в 1940 році – центральної всеканадської української репрезентації – Комітету Українців Канади, що зараз зветься Конгресом Українців Канади.

За час столітнього побуту українців у Квебеку створено близько 80 установ, парафій і різних організацій: національно-громадських, ветеранських, жіночих, молодіжних, студентських, лікарських, добродійних, культурно-освітніх, наукових, технічних, шкільних, забезпечених, кредитно-кооперативних. Деякі з них існували недовго, а інші, переборовши трудні початки, діють і сьогодні. Деякі установи, наприклад, Франко-Українське Товариство Дружби Квебеку, Товариство Українських Філателістів і Нумізматиків, Укра-

їнський Золотий Клюб «Тризуб», Читацький Гурток, Дитячий Театр «Веселка», є чисто квебекськими українськими, інші – це філії загальноканадських українських організацій.

Одною з перших українських установ у Квебеку було Забезпеченеве Товариство «Самопоміч», яке засновано ще 1903 року. Його засновниками були Павло Поремський, Микита Бучковський, Кость Станімір, Іван Теленько і Микола Тимір. До речі, це Товариство допомагало не тільки забезпеченням чоловікам, але і їх вдовам та сиротам.

Переломовою подією в житті української католицької громади в Монреалі був приїзд до цього міста на Світовий Католицький Євхаристійний Конгрес митрополита Андрея Шептицького у вересні 1910 року. Це дуже вплинуло на організацію розпорошеної громади та до підготовки ґрунту до заснування в цьому місті першої української греко-католицької парафії св. Архистратига Михаїла, яку засновано 1911 року, коли до Монреалу прибув парох о. д-р Кирило Єрмій.

Українська православна громада почала організовуватися в Монреалі навколо Православного Братства, що заіснувало тут за ініціативою д-ра Юрія Драгана 9 березня 1925 року. А 22 серпня 1926 року о. Володимир Слюзар, перший настоятель православної Свято-Софіївської парафії, відправив уже Богослуження.

Обидві Церкви звернули пильну увагу на виховання молоді, молодіжного dorostu, на організацію хорових колективів молоді, чоловіків і жінок та на їхні організації у формі братств, сестрицтв тощо. Навколо церков стали створюватися школи, формувалися хори та інші організації, що ревно служили своїй Церкві та громаді.

А тут прийшла Перша світова війна, яка спричинила велике безробіття серед наших людей і привела до пониження рівня їхнього життя. На ворожі доноси наших людей стали інтернувати як австро-угорських громадян. Наприклад, з самого Монреалу вивезено до спеціальних таборів у Спирит Лейк у Квебеку близько 60 українських родин, а близько 1.500 чоловіків ув'язнено як військовополонених у таборах у тому ж Спирит Лейк, в Капускейсінг та Поттавана (Онтаріо). Переживання цих людей були дуже важкі, але це не зламало їхнього духа, ані не підірвало віри, що в Канаді, коли не вони, то їхні діти такі збудують собі майбутнє.

В 1917 році відбулося урочисте відкриття і посвячення власної церкви св. Архистратига Михаїла. Велику допомогу принесла тоді греко-католицькій парафії «Просвіта», яку зорганізовано в Монреалі наприкінці 1913 року. Вона допомогла нашому народові вирватися з темноти та піднятися до рівня інших народів.

На початку 1920 років почали прибувати до Канади колишні вояки української армії. У своїй більшості вони їхали на захід, але дехто залишався в Монреалі. Тут вони продовжували роботу серед свого народу, але в змінених обставинах, не розриваючи, однак, ланки українського визвольного руху. Вони зорганізували цілий ряд нових організацій, як Українська Стрілецька Громада, Українське Національне Об'єднання, Молодь Українського Національного Об'єднання тощо. В Квебеку ці організації мали лише свої відділи, їхні центральні знаходилися в інших містах Канади.

В 1931 році при громаді св. Софії засновано Товариство Українців Самостійників, ідеї якого жевріли в громаді вже багато років. Завдання цього Товариства були ідейно-морального та координаційного характеру. Їхні координаційні зацікавлення виявилися дуже корисними, коли прийшов час організувати КУК.

Третя хвиля української еміграції до Канади, що з'явилася в країні наприкінці 1940 років, організувала Лігу Визволення України, що взяла собі за мету об'єднати українців Канади для спільної боротьби за визволення України та для відновлення її державності. В Монреалі відділ Ліги створено в лютому 1950 року. Тут зорганізовано також відділ Співки Української Молоді, метою якої було розгортання виховної праці, що базувалася на християнських і патріотичних засадах: «Бог і Україна!», «Честь України готов боронити!».

1950 року в Монреалі організовано Союз Українських Жертв Російсько-Комуністичного Терору (СУЖЕРО) при парафії св. Покрови. Членство Союзу – це емігранти зі східних областей України, політично і релігійно переслідувані московсько-комуністичним режимом. Завданням їх було поборювати комунізм і московський імперіалізм і в цей спосіб допомагати українському народові в його визволенні. З рамени Головної Управи СУЖЕРО в Торонті видано англійською мовою два томи дуже цінної «Білої Книги про Чорні Діла Кремля».

1937 року в Монреалі засновано Станицю Союзу Колишніх Українських Вояків Армії УНР. Члени Станиці, крім своїх організаційних завдань, багато працювали також для церковних і громадських потреб.

Український відділ Королівського Канадського Легіону засновано в Монреалі 30 березня 1946 року. Відділ приділяв пильну увагу здібній українській молоді, відзначаючи їх трофеями Івана Мазепи та Григорія Орлика разом з грошовими стипендіями. Королівський Канадський Легіон нагороджував також і своїх членів за віддану працю на громадському полі.

1952 року в Монреалі засновано Станицю Братства Колишніх Вояків 1 Української Дивізії. Члени її жертвенно включилися в громадську працю і брали участь у різних організаціях, хорах та установах. Багато членів перебрало провід у громадських організаціях. Цього ж року в Монреалі засновано також станицю Братства Українських Січових Стрільців з дев'ятьма членами. В 1991 році залишався при житті всього один член цієї станиці. На жаль, у книжці не названо його прізвища.

1953 року організовано монреальський Відділ Братства Колишніх Вояків УПА. Важливою сторінкою праці цього Відділу була постійна допомогова акція інвалідам УПА, їхнім родинам на рідних землях та в інших країнах світу.

Старша генерація українських поселенців у Монреалі, проявляючи високі патріотично-державницькі почуття, ще в 1958 році організувала спочатку Товариство Сприяння УНРаді, яке згодом перейменовано на Об'єднання Прихильників Державного Центру УНР в екзилі. Метою Об'єднання було ширити і скріплювати ідею української державності, поширювати релігійну толерантність і нести моральну та матеріальну допомогу Державному Центрові УНР в екзилі, а також дбати про добре ім'я українців у світі.

Як у кожному більшому місті Канади з численним українським населенням, так і в Монреалі зорганізовано в 1950 році Об'єднання Канадсько-Українських Професіоналістів. 1976 року Об'єднання переформовано з метою повести програму праці на високому рівні. Об'єднання розробляло цікаві проекти. Бувало, що запрошували відомих доповідачів, навіть контroversійних, щоб викликати більше зацікавлення українською справою.

У 1962 році постав у Монреалі Відділ Українського Лікарського Товариства. Першим його головою було обрано д-ра Павла Тарашука. 1968 року монреальський відділ зорганізував успішний науковий з'їзд українських лікарів Північної Америки. Тут варто відзначити, що ще в 1952 році було створено в Монреалі Відділ Українського Технічного Товариства з метою гуртувати українців інженерів.

Протягом років у Монреалі заіснувало також чимало культурно-освітніх товариств. Перше серед них – Товариство «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, яке вже 1916 року придбало для своїх членів прапор «Просвіти», що був, до речі, першим українським організаційним прапором і вважався символом стремління і сторожем збереження найдорожчих скарбів традиції, культури та поширення освіти. 1924 року відродилося Культурно-освітнє Товариство ім. Михайла Драгоманова, яке вже існувало в Монреалі від 1908 року до вибуху Першої світової війни.

Український Монреаль має також цілий ряд наукових і університетських організацій, як Відділ Наукового Товариства ім. Тараса Шевченка (засновано 1949 р.), Відділ Укра-

їністики при Монреальському університеті (проіснував від 1949 до 1963 р.), Товариство Прихильників Українського Вільного Університету (засновано 1970 року; це Товариство зуміло зібрати на потреби УВУ понад 11 тисяч доларів), Українознавство в Університеті МакГіл (засновано 1973 р.), Товариство Плекання Рідної Мови (Відділ засновано 1976 р.), Українська Могилянсько-Мазепинська Академія (Відділ засновано 1978 р.).

Доказом великого зацікавлення освітою дітей і доросту є ціла мережа рідних шкіл: Рідна Школа при Соборі св. Софії (засновано 1926 р.), а в 1970 роках її перейменовано на Рідну Школу ім. митрополита Іларіона, Рідна Школа Парафії Успення Божої Матері (засновано 1950 р.), Рідна Школа ім. Тараса Шевченка при осередку СУМ. До 1959 року при кожній українській організації була Рідна Школа, яка керувалася вказівками своєї Централі та користувалася своїми підручниками у навчанні. В 1959 році з доручення Комітету Українців Канади створено Рідношкільну Комісію, завданням якої було впорядкувати рідношкільні справи на терені Монреалю й околиці (напр., в 1960 році було в Монреалі 12 різних шкіл). З 1981 року почала діяти в Монреалі Українська Шкільна Рада Квебеку (ця назва була технічного характеру, її вживали у звітах для влади).

Не можна тут поминути й Спортивного Товариства «Україна». Спортивні зацікавлення українських поселенців, до речі, датуються 1937-1939 роками, коли Комітет «Молодої Просвіти» розгорнув серйозну спортивну діяльність. 1945 року українська команда з баскетболу стала чемпіоном Монреалю, а вже в 1949 році на статутівій базі організовано Спортивне Товариство «Україна». «Найбільшого успіху С. Т. „Україна“ досягнуло, – згадується у книжці, в незабутньому 1957 році, коли українські змагуни під проводом тренера і капітана Зенона Снилика здобули мистецтво Квебеку, а після виграшу з Галіфаксом 8:2 і Віндзором 2:0 стали чемпіоном Східньої Канади. У фінальних змаганнях з фіналістом Заходу „Нортшор Юнайтед Ф. К.“ з Ванкуверу українська дружина перемогла з вислідом 2:1 і тим самим стала всеканадським чемпіоном футболу, здобуваючи національну чашу Канади – трофей Домінії та чашу Карлінга. Цей успіх знайшов широкий відгомін на сторінках канадської преси і приніс добру славу для українського народу». Таким чином Товариство «Україна» протягом 42 років не тільки добре проявило себе у змаганнях, здобуваючи своїми успіхами популярність і славу серед канадців для України, але також зберегло велику кількість молоді при українській громаді, виховуючи її добрими і повноцінними членами нашої спільноти.

Великих успіхів добилися наші монреальці також в акції підтримки публікації «Енциклопедії Українознавства», зібравши до кінця 1989 року (до випуску останнього 10 тому словникової частини) 144,046 доларів.

Дуже багато зробило також українське жіноцтво Монреалю під час «Експо 67», організувавши «Український тиждень», що відбувався від 24 до 29 липня 1967 року. Програма його складалася з виставки експонатів українського мистецтва, з показу історичного і народного одягу. Протягом цього тижня виступали тут українські ансамблі з різних місцевостей Канади. Українські танці приманювали глядачів, а співочі колективи захоплювали їх своєю мелодійністю. Успіх цього тижня був усесторонній: моральний і матеріальний. У 1968 році на території «Експо 67» відбулася виставка «Людина і її світ». Українська громада була тут добре представлена, зорганізувавши успішний український мистецький тиждень. Головою цієї імпрези, як і попередньої під час «Експо 67», була Галина Мельник.

Дуже цікаво опрацьована широка стаття про Комітет Українців Канади (тепер Конгрес Українців Канади), зокрема про організацію і працю монреальського Відділу, який очолює добрий і принциповий організатор і його довголітній голова Ярослав Кульба.

Книга в цілому гарно ілюстрована цікавими світлинами. Великою цінністю у ній є тристорінкова велика фотографія Злучених хорів Монтреалю під керуванням проф. О. Кошиця з 1943 року. Книжка надрукована на доброму папері.

У книжці багато нового, досі невідомого, з організованого життя українців у Квебеку. Короткі висновки в окремих матеріялах про установи, парафії та організації, які, на жаль, не всюди з'являються, спрямовують увагу читачів на найголовніші проблеми української поселенської спільноти, що намагалася не тільки зберегти свою національну субстанцію, але також добитися матеріяльних, суспільних і культурних здобутків.

Високо оцінюючи книжку «100-ліття: Літопис українців у Квебеку» не можна сказати, що в ній усе бездоганне. Не зовсім задовільняє манера літописної розповіді. У книзі є забагато повторень, бо майже 65 відсотків поданих тут установ, парафій та організацій мають коли не такі самі, то дуже подібні завдання, внаслідок чого матеріял подається за однією стереотипною схемою. Тут треба не забувати, що літописна розповідь, щоб бути цікавою, вимагає структуральної побудови матеріялу та чіткої літературної редакції, зокрема щодо вживання дат і місця події. Тут завжди найголовнішим є взаєморозміщення матеріялу та взаємозв'язок складових частин цілого. На жаль, на це звернено дуже мало уваги.

Поважною хвибою книжки є брак відповідно опрацьованого статистичного матеріялу в формі статистичних таблиць, які б допомогли ближче задуматися над працею поселенців і над їхніми здобутками. Це торкається також шкіл і вчителів, де відбувалися поважні зміни. Це ті істотні «огріхи», але є також чимало і менш істотних, як, скажімо, стилістична приблизність, яка, на жаль, проглядає з багатьох сторінок праці. Далі в книжці на 38 сторінці говориться про мистця-малюра Володимира Мушинського, а на сторінці 76 пишеться уже про мистця полковника Володимира Мошинського, а рядком нижче цей мистець уже сотник Володимир Мошинський. А правильно має бути «мистець сотник Володимир Мошинський». Деклярацію про суверенітет України проголошено не 16 серпня, а 16 липня 1990 року. На сторінці 240 редакція вибачається за п'ять зауважених друкарських помилок, а ми тим часом знайшли їх багато більше. Тут хочемо відзначити також і один зауважений пропуск, що торкається автора цього огляду, а саме: у книжці не згадано його доповіді «Пророчий дар безсилої жінки» (Драматична поема Лесі Українки «Кассандра»), яку він прочитав у Монреалі 24 грудня 1972 року в залі Союзу Українок Канади, Відділ Доньки України.

Але всі ці хвиби аж ніяк не применшують вартости цієї цінної книжки з пребагатим оригінальним і цікавим матеріялом, який по-справжньому стверджує, що українці Квебеку є глибоко закоріненими канадцями зі столітнім минулим та з великими культурними і матеріяльними здобутками. Таким чином, кожен, хто придбає цю книжку, стане володарем неабиякого історичного досвіду українських поселенців на канадській землі.

«Завжди зі мною живеш, Україно далека, –
Вічна в піснях і в душі найясніших верхах,
Хоч годувала мене чужина з свого глека,
І від народження креслить незмінно мій шлях».

О. Черненко «Звуки Батьківщини»

В. АНТОНІК,
Доцент катедри книгознавства
та організації книжкової торгівлі
Української академії друкарства

«ЗЕРНАМ» – І РОСТИ, І ДІЯТИ

«Зерна» – літературно-мистецький альманах українців Європи, з нагоди появи другого числа цього альманаху на 144 сторінки.

В інформаційному просторі українці віднедавна почав функціонувати оригінальний, своєрідний літературно-мистецький альманах з вагомою і світлою назвою – «Зерна». Заголовок цей, лаконічний, образний та універсально-місткий, виношувався, мабуть, його надхненником і творцем І. Трачем доволі довго, як і сама ідея об'єднати молоді українські сили літераторів і мистців, розкинутих по всій Європі під соборною оболонкою друкованого органу.

Годі й говорити про актуальність та злободенність подібного видання, адже наші літературні, мистецькі, наукові зв'язки з діаспорою (особливо з останньою хвилею еміграції) дуже обмежені, збіднені, однобокі. І зараз, власне, завдяки «Зернам» оті зернинки, розсіяні навсібіч від матірньої землі, мають можливість поділитися своїми набутками, обмінятися творчим досвідом, дійти до зацікавленого читача, прорости важким добірним колосом.

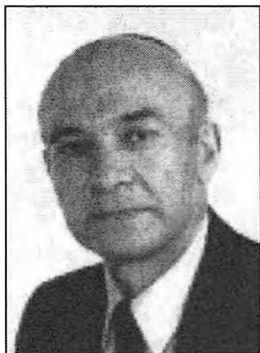
Прикро тільки, що редакційна колегія, об'єднавши у «Зернах» своє уміння і бажання прислужитися українській культурі, не зуміла викласти цілісної концепції альманаху, традиційної видавничої програми, яка мала б стати надійним мостиком на нелегкій дорозі до читача. Зрештою, символічний заголовок часопису з його підзаголовковим уточненням говорять самі про себе.

Зміст і структура часопису, що доволі упевнено стає на ноги за непростих умов сьогодення на щедрий друкованим словом львівській землі, загалом засвідчують його життєздатність та орієнтацію на інтелегентного читача. Окрім органічно притаманних «Зернам» сторінок поезії та прози (про літературно-художні якості яких не беруся судити через брак професіоналізму у «високому штилі», та які, однак, викликають зацікавлення і збагачують наші уявлення про палітру художнього слова поза межами України), привертають увагу рубрики «До джерел» (ведучий Б. Зілінський) та «Стежки українські», які на «камерному» фактичному матеріалі емоційно-насичено веде І. Трач. Зацікавлено сприймаються літературознавчі та мистецтвознавчі студії Маркіяна Прокоповича, Лесі Демської, Ростислава Шмагала та інших авторів, коло яких, щоправда, ще доволі вузьке. Зазначимо, що друге число часопису за змістом більше витримане саме у літературно-мистецькому пляні, бо у першому випуску цього матеріалу трохи бракувало.

Щодо конкретики, то сучасних читачів зацікавить стаття О. Ноги з дещо парадоксальною назвою «Паризька мода від України» – про творчий доробок художниці, модельєра Соні Терк Делони, українки за походженням.

Бажаю «Зернам» надійного авторського та читачького потенціалу і великого плідного майбутнього, – попри всі організаційні труднощі та матеріальні нестатки!

З невимовним смутком повідомляємо кадри Організації Українських Націоналістів і всю українську спільноту, що в Міссісага, Канада, несподівано і передчасно відійшов від нас у вічність, на 66 році життя провідний і заслужений член Організації Українських Націоналістів –

сл. п. д-р АНАТОЛЬ БЕДРІЙ-АНТЕЙ,

який народився в Тернополі, Україна, 4 травня 1931 року, в сім'ї Євгена і Стефанії (з Майківських) Бедріїв. Воєнна хуртовина закинула сім'ю Бедріїв у Західню Німеччину, звідки під кінець 1940 років емігрувала до США.

Високу освіту Анатоль Бедрій здобув в американських університетах Сіттон Голл і Колумбія та в Українському Вільному Університеті.

Від юнацьких літ Анатоль Бедрій включився у громадську і політичну діяльність, будучи співзасновником і провідним активістом у Товаристві Української Студіюючої Молоді ім. М. Міхновського, Спільці Української Молоді Америки. В громадських організаціях був діячем Організації Оборони Чотирьох Свобід України, Українського Конгресового Комітету Америки, а переїхавши у 1977 р. до Канади, включився у діяльність Організації Українського Визвольного (Державницького) Фронту Канади, займаючи у свій час пост головного редактора тижневика «Гомін України». Як досвідчений виховник з великим політичним та історичним знанням української та міжнародної проблематики, був ініціатором і часто запрошувався на виховно-вишкільні імпрези, які були організовані для української молоді СУМ і ТУСМ у США, Канаді, країнах Західньої Європи, а тепер і в Україні. Був частим доповідачем на різних українських національних імпрезах.

Свою політичну активність на міжнародних форумах проявляв у діяльності Анти-большевицького Бльоку Народів.

В рядах Організації Українських Націоналістів, членом якої був від юнацьких літ, совісно і віддано сповняв свої обов'язки, що включали у свій час відповідальні пости керівника Сектора ідеології у Проводі ОУН, голови Комісії підготовки Великих Зборів ОУН, головного редактора органу ОУН «Шлях Перемоги» і довголітнім членом Редакційної Колегії «Визвольного Шляху». Був членом відновленого Українського Державного Правління, що мало свій початок пам'ятного 30 червня 1941 р. у Львові.

Поруч з його діловими постами в ОУН і в зорганізованому українському житті, здібності Анатолія Бедрія проявилися у його діяльності публіциста, визначного знавця-дослідника ідеології українського націоналізму, історії ОУН, історії епохи визвольної боротьби ОУН-УПА та творчості батька українського націоналістичної думки Дмитра Донцова. Свої енциклопедичне знання цієї унікальної сторінки історії української

нації Анатоль Бедрій залишив у своїй багатій публіцистичній спадщині як співпрацівник видань «Шлях Перемоги», «Визвольний Шлях», «Гомін України», «Національна Трибуна», «Українська Думка», «Вісник ООЧСУ», «Юкрейнієн Ревю», «Юкрейнієн Квортєрлі», «АБН-Корреспонденс», а тепер у різних виданнях в Україні; у своїх численних монографіях, документальних збірниках, брошурах, у цінному архіві та бібліотеці визвольної боротьби ОУН-УПА. Багато його творчих плянів перервала передчасна смерть.

Світоглядом Анатоль Бедрій був ідеалістом у повному розумінні того слова, а своє щоденне життя провадив згідно із засадами українського християнства та українського націоналіста, присвятивши його ідеї визволення своєї нації, а з постановням незалежної України – питанню її перетворення в національну державу українського народу.

Місце, яке залишив зі своїм відходом у вічність д-р Анатоль Бедрій, залишиться назавжди порожнім у лавах ОУН, в широкому українському націоналістичному русі, у середовищі великої української національної спільноти в діаспорі і в Україні.

Засмучений горем Дружині Покійного Пані Тані та членам Його родини висловлюємо глибокі співчуття із запевненням, що пам'ять про Друга Анатоль Бедрія-Антея назавжди залишиться серед його друзів-націоналістів і в українському народі.

Вічна і славна Йому пам'ять!

Провід

Організації Українських Націоналістів

ВІД ЖУРНАЛУ «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»

Редакційна Колегія журналу-місячника «Визвольний Шлях», довголітнім співробітником якого, членом його Редакційної Колегії, а в певних моментах також його співредактором був сл. п. д-р Анатоль Бедрій-Антеї, член Проводу ОУН і провідний член в Організаціях Державницького Фронту України, Адміністрація журналу і Дирекція УВС і УІС свої найглибші кондоленційні співчуття висловлюють Пані Тані, дружині Покійного, Його ближчій та дальшій Родині і всім Подругам та Друзям у спільній праці та боротьбі за УССД.

Вічна і Славна Йому Пам'ять!

Слава Україні!

*«І якщо впадеш ти на чужому полі,
Прийдуть з України верби і тополі,
Стануть над тобою, листям затріпочуть.
Тугою прощання душу залоскочуть.
Можна на світі вибирати сину,
Вибирати не можна тільки Батьківщину».*

В. Симоненко, «Лебеді материнства»

ЗМІСТ ЖУРНАЛУ «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» ЗА 1995 РІК

А. ЗВЕРНЕННЯ, ЗАЯВИ, СТАНОВИЩА, ПОВІДОМЛЕННЯ, РЕЗОЛЮЦІЇ, ДОГОВОРИ, СТАТУТИ І ПРАВИЛЬНИКИ ПРОВОДУ ОУН, ПРОВОДУ КУН, ГОЛОВНОЇ БУЛАВИ БРАТСТВА УПА, ТОВАРИСТВА РЕПРЕСОВАНИХ, ЦК АБН ТА ІНШИХ САМОСТІЙНИЦЬКО-ДЕРЖАВНИЦЬКИХ ПАРТІЙ, ОРГАНІЗАЦІЙ, УСТАНОВ.

1. ПРОВІД ОУН З УСІХ ЧАСІВ, А ОСОБЛИВО БІЖУЧІ

Організація Українських Націоналістів, Провід. Кн. III	313
Резолюція Крайового збору довголітніх членів ОУН і ветеранів визвольної боротьби. Кн. V	564
Звернення Другого Крайового збору довголітніх членів ОУН і ветеранів визвольних змагань. Кн. V	565
До Уряду Чеченської Республіки Ічкерія. Кн. VI	703
Маніфест IX Великого Збору ОУН (Бандерівців). Кн. VIII	914
Відбувся IX Великий Збір ОУН (Бандерівців). Кн. VIII	923
Становище Організації Українських Націоналістів до 5 річниці незалежності України. Кн. IX	1029
Звернення IX ВЗ ОУН до поневолених народів. Кн. IX	1054
Постанови IX ВЗ ОУН щодо соціально-економічної політики. Кн. IX	1058
Постанови IX ВЗ ОУН з питань освіти. Кн. X	1193
Постанови IX ВЗ ОУН з питань культури. Кн. X	1194
Постанови IX ВЗ ОУН з питань науки. Кн. X	1197
Програмові постанови IX Великого Збору ОУН. Кн. XI	1325

2. ПРОВОДУ КОНГРЕСУ ТА ЙОГО НИЗОВИХ КЛІТИН

Заява Президії Головного Проводу Конгресу. Кн. I	33
Заяви і рішення Політичної Ради Конгресу Українських Націоналістів. Кн. IV	437
Заява Президії Головного Проводу Конгресу Українських Націоналістів і Українського комітету Антибольшевицького Блоку Народів. Кн. V	563
Заява Президії Головного Проводу Конгресу Українських Націоналістів. Кн. V	569
Заява Президії Головного Проводу Конгресу Українських Націоналістів. Кн. VII	827
Заява Конгресу Українських Націоналістів щодо прийняття нової Конституції. Кн. VIII	910
Звернення Конгресу Українських Націоналістів з приводу п'ятої річниці незалежності України. Кн. IX	1041
Заява Головного Проводу Конгресу Українських Націоналістів. Кн. X	1158

3. БРАТСТВО УПА

Звернення Київського Крайового Братства ОУН-УПА до українського народу та громадськості всіх країн світу. Кн. XI	1316
--	------

4. НАУКОВІ ТА ГРОМАДСЬКО-ОСВІТНІ УСТАНОВИ ТОЩО

Постанови Конгресу Української інтелігенції. Кн. I	7
Заява Всеукраїнського Товариства Просвіта ім. Т. Шевченка. Кн. I	34
Вимоги трьох молодіжних організацій. Кн. I	35
Заява Міністерства закордонних справ України. Кн. IV	431
Резолюція Всеукраїнської наради лідерів молодіжних організацій. Кн. IV	441

Звернення Благодійного фонду ім. Я. Стецька до української громадськості. Кн. IV .	442
Заява Проводу Тернопільської обласної громадсько-спортивної організації «Тризуб» ім. Степана Бандери. Кн. V .	566
Звернення Проводу Тернопільської обласної громадсько-спортивної організації «Тризуб» ім. Степана Бандери. Кн. V .	567
Резолюція мітингу громадськості м. Києва. Кн. V .	567
Указ Президента України. Кн. V .	589
Заява Центрального Комітету Антибольшевицького Б'юро Народів. Кн. VI .	704
Звернення Всеукраїнського наукового та професійного Товариства ім. Миколи Міхновського. Кн. VII .	832
Указ Президента України. Кн. VIII .	913
Закон України «Про прийняття Конституції України і введення її в дію». Кн. VIII .	939
Резолюція наукової конференції «ОУН – рушійна сила в боротьбі за Українську самостійну Соборну Державу». Кн. VIII .	966
Звернення Президента України до українців у всьому світі. Кн. IX .	1027
Звернення Посла України у Великій Британії у п'яту річницю незалежності Української держави. Кн. IX .	1028
Діяльність АБН. Кн. IX .	1055

5. 50 РОКІВ СОЮЗОВІ УКРАЇНЦІВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Комунікат про урочисте відкриття Золото-Ювілейного року Союзу Українців у Великій Британії. Кн. III .	301
Привітальне слово Преосвященного Владики Михайла Кучмяка, ЧНІ. Кн. III .	307
Привітальне слово Преосвященного Владики Іоана. Кн. III .	309
Привітальне слово Архієпископа й Митрополита Римо-Католицької Церкви у Шотляндії Keith Patrick O'Brien. Кн. III .	309
Привітальне слово Надзвичайного і Повноважного Посла України у Великій Британії академіка Сергія Комісаренка. Кн. III .	311
Привітальне слово отця митрата Миколи Матичака. Кн. IV .	443
Привітальне слово інж. Василя Олеськіва. Кн. IV .	445

Б. ТЕКСТИ ДОПОВІДЕЙ І СТАТТІ НА АКТУАЛЬНІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ, ГОСПОДАРСЬКО-ЕКОНОМІЧНІ, ІДЕОЛОГІЧНО-ПРОГРАМОВІ, НАУКОВО-КУЛЬТУРНІ, ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНІ ТА МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНІ ТЕМИ

Address by His Excellency the President of Ukraine at the dinner in Mansion House offered by the Right Honourable the Lord Mayor of London and the Corporation of London. Кн. II .	145
«Батьки і мачухи української Конституції». Кн. VIII .	910
Білакін Сергій:	
Джерело християнської любові чи проповідь україножерства. Кн. VI .	678
Б-ка Е.:	
Ліга Українських Жінок: перший рік роботи. Кн. VI .	700
Богацька Едіт:	
В столиці України відбувся Конгрес Української інтелігенції. Кн. I .	5
Теперішні політично-економічні проблеми України. Кн. I .	17
Деякі питання внутрішньої і зовнішньої політики в Україні. Кн. II .	175
Шляхи та методи розвитку державного будівництва України. Кн. III .	272
Україна змагає до конституційного завершення. Кн. IV .	432
До політико-економічних проблем України. Кн. V .	545

До політично-економічних та екологічних проблем України. Кн. VI	670
Політично-економічні, конституційні і військові питання. Кн. VII	811
Верховна Рада ухвалила Конституцію України. Кн. VIII	899
Пресова конференція в адміністрації Президента. Кн. VIII	902
В Україні відзначено св. п. Ярослава Стецька. Кн. VIII	934
Державно-політичні, церковні та виховно-вишкільні питання. Кн. VIII	940
З наради Головного Проводу Конгресу Українських Націоналістів. Кн. X	1155
Суттєві в Україні політично-економічні проблеми. Кн. X	1179
Про важливі національно-політичні питання. Кн. XII	1450
Болюбаш Володимир, д-р:	
Маштабність московського злочину. Кн. IV	396
Боднар-Терещенко Ігор:	
Свастика на кремлівських вежах. «Кремль у нас в серці» (З письменницького щоденника). Кн. VI	662
Боргардт Олександр:	
Російська зона. Кн. V	530
Виступ Президента України Л. Д. Кучми на зустрічі з представниками української громади. Кн. II	136
Виступ Президента України Л. Д. Кучми після одержання нагороди «Премія Свободи». Кн. IV	398
Василькевич-Білецька Х.:	
Психологія етногенезу і проблема сучасної національної політики в Україні. Кн. XII ..	1507
Гарванко С., отць:	
Чого нам треба? Кн. VI	650
Чого нам треба? (Закінчення, 2). Кн. VII	797
Гасюк Оксана:	
Про вступ Росії до Ради Європи. Кн. III	379
Дмитрів Ілля, ред.:	
Трагедія нуклеарного вибуху в Україні. Кн. IV	392
Дніпровий В.:	
Діаспора на службі Україні. Кн. IX	1048
До 5-річчя незалежності України. Кн. X	1277
Єрофеева Тетяна:	
Банківські операції з коштами населення в Україні. Кн. VIII	963
Загоруйко Роман:	
Хто ж ми насправді: злочинці, бандити, зрадники батьківщини чи національні герої? Кн. IX	1069
Заєць Василь:	
Праці Степана Бандери в Національній парламентській бібліотеці. Кн. X	1261
З'їзд офіцерів СРСР. Кн. V	536
Зустріч з президентом України в Лондоні. Кн. II	131
Інші важливі питання і події в Україні. Кн. VIII	965
Караванський Святослав, ред.:	
Вороги відродження. Кн. I	112
Початок двовладдя. Кн. I	113
І сам не гам, і другому не дам. Кн. I	114
На роздоріжжі історії. Кн. IV	496
Держи злодія. Кн. IV	497
Діла освітні. Кн. VI	762
Інтелект проти салдафонства. Кн. VI	763
Що занадто, то нездорово. Кн. VI	765

Слизькі манівці. Кн. VI	766
Побутовий расизм – зброя п'ятої колонії. Кн. X	1174
Люлі-люлі, дитино! Кн. XI	1382
Невідрадна спадщина. Кн. XI.	1383
Вороги не сплять. Кн. XI.	1385
Національність? Забудьте! Кн. XI	1386
Расизм є расизм. Кн. XI	1387
Консолідація суспільства. Кн. XI	1389
Про мову Конституції. Кн. XII	1411
Каричак Ярослав:	
Політичне та соціально-економічне становище на Закарпатті.	
Проблеми політичного русинства. Кн. II	162
Звідки «ростуть ноги» політичного сепаратизму Закарпаття. Кн. IX	1076
Угорська національна меншина в Україні. Кн. X	1167
Карп'як Вадим:	
Табори Спілки Української Молоді (СУМ) в Україні. Кн. XI	1314
Кіримов Іван:	
На цій стражденницькій землі... Кн. IV.	387
Кічак Ігор:	
Незалежна Карпатська Україна. Кн. III	259
Міркування з приводу одного «святкування». Кн. XII.	1434
Климчак Богдан:	
Так далі тривати не може. Кн. X	1166
Кожевніков Валентин:	
Битий небогого везе... Кн. V	534
Козак Олена:	
Інвестиційний клімат на ринку іноземних інвестицій. Кн. XII.	1417
Козаренко Лідія:	
За Україну, за її волю. Кн. V.	528
Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України	
28 червня 1996 року. Кн. XI	1340
Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України	
28 червня 1996 року. Кн. XII	1461
Коханець Людмила:	
Країна, керована «президентськими» указами з Москви. Кн. VI.	667
Криниця Сергій:	
Податки та бюджет в Україні. Кн. III	268
Кульчицький-Гут:	
Екологія, політична система і Україна. Кн. II	150
НАТО, президентські вибори у США і Україна. Кн. XII	1437
Лаврови Марія і Петро:	
В Донецьку Україна не для українців. Кн. XII	1424
Литвиненко Микола:	
Яке «воссоединеніє»? Кн. I	107
«Кінець радянської влади в Україні?» Кн. I	110
Чи є українська нація? Кн. III'	383
Думки з нагоди п'ятої річниці незалежності Української держави. Кн. XI	1304
Луців Володимир:	
Відзначення 400-ліття Берестейської Унії в Римі. Кн. X.	1201
Михайленко Анатолій:	
Постріл у незалежність. Кн. VIII	949

Марітчак О., д-р:	
Акт 30 червня 1941 року. Кн. VI	643
Мін Цзи, проф.:	
Україна і азійські держави. Кн. V	569
Морозов Костянтин:	
Аналіза військового будівництва в Україні в 1991-95 роках. Кн. IV	418
Муніципальний обід на честь Президента України і пані Кучми. Кн. II.	143
Наумович Софія, д-р:	
Церква і держава. Кн. I	28
Недзельський Петро:	
«Геть від божевільної Москви!» Кн. V	540
Нове в пенсійному законодавстві. Кн. XI	1303
Носко-Оборонів Тетяна:	
Десятиліття Чорнобильської трагедії. Кн. VII	804
Ольгович М.:	
Малоросійське русотяпство. Кн. II	168
Плачинда Сергій:	
Ярослав Стецько і сучасність. Кн. IX	1063
Які ножиці ріжуть селянина? Кн. XI	1295
Президент України Леонід Кучма на сесії Асамблеї Ради Європи (Страсбург, 23.4.1996). Кн. VI	646
Привітальне слово голови Союзу Українців у Великій Британії д-ра Любомира Мазура. Кн. II	133
Процев'ят Тарас, нар. депутат України:	
Конституцію схвалено! Що ж далі? Кн. VIII	905
Прудка Наталка:	
До подій на господарчо-економічному і соціальному полі в Україні. Кн. II	170
Фінансово-господарські і продукційні питання в Україні. Кн. III.	281
Фінансово-господарські питання в Україні. Кн. VI.	680
Реформи в питаннях соціальних, податкових і господарських. Кн. VII	819
До питань і проблем фінансово-господарських. Кн. VIII	952
Політично-економічні проблеми в Україні. Кн. IX	1091
До питань і проблем політично-господарських. Кн. X	1159
Ратушний Михайло, нар. депутат України:	
Конгрес Українських Націоналістів у конституційному процесі: перші спроби аналізи. Кн. VIII.	908
Рихтицька Дарія:	
У поклони українській жінці-героїні. Кн. III	262
Українська жінка в дзеркалі життя і боротьби. Кн. V	518
Семенюк Степан:	
Короткий календар трагедії української Церкви. Кн. I	12
Конгрес Української інтелігенції (Кілька думок спостерігача). Кн. III	287
Від конгресу до ...конгресу. Кн. IV	428
Сілецький Володимир:	
До питання про характер війни 1941-1945 рр. Кн. VII	788
Стецько-Орловський Ярослав:	
Боротьба для боротьби, чи змагання за вартості? Кн. VII.	774
Стецько Слава, мгр:	
«...Інтелігенція – це провід народу» (Слово Голови Проводу ОУН і КУН на Конгресі Української інтелігенції. Кн. I	3
Дипломатична діяльність Ярослава Стецька. Кн. VII	778

Пройдений шлях і наші завдання (Доповідь Голови Проводу на IX Великому Зборі ОУН). Кн. IX	1043
«Ми постійно звертаємося до інтересів народу...». Кн. XI	1300
Сухецька Дарія:	
Недаймо себе ошукати. Кн. VIII.	1024
Убивця Євгена Коновальця уже не живе. Кн. XI	1315
Урочиста академія в честь сл. п. Ярослава Стецька. Кн. III.	296
У Севастополі 13 лютого 1996. Кн. III	314
Чешков О.:	
Просування російських банків в Україну. Кн. XII	1454
Шатилів Микола, ред.:	
Обережно: русизм! (Російсько-чеченська війна в чеських засобах масової інформації). Кн. IV	403
Просто Празька весна. Кн. V	559
Заполонені Швейком. Образ Росії в чеській інтерпретації. Кн. VI	688
А нас сюди ніхто не кликав. Кн. X.	1185
Поводяться впевнено і нахабно (Походеньки екс-кагебістів у країні Швейка). Кн. XI	1319
Шургут Ярослав:	
Храм Української книги. Кн. II	184
Що віддав Шмаров Грачову в Сочі? Кн. III	292
Юцевич Віра:	
Науково практична конференція щодо об'єднання Церков. Кн. I	29
Зовнішні і деякі внутрішні політичні події та питання. Кн. I	31
Підсумки зовнішньої політики України в 1995 році. Кн. II	159
Важливіші зовнішньо-політичні та господарські питання. Кн. V	555
Засідання Ради голів держав СНД і міжнародня політика України. Кн. VI	685
Про інші важливі питання і події в Україні. Кн. VII	825
Делегація чеченського уряду в Києві. Кн. VIII	960
Україні не буде, поки не буде української школи. Кн. IX	1080
До важливіших справ і подій в Україні. Кн. XI	1311
Яблонський Ярослав:	
«І тисячі людей припали на коліна...». Кн. X	1256

В. ІСТОРІЯ, НАУКА, КУЛЬТУРА

Бедрій Анатолій, д-р:	
50 років служби ООЧСУ для нації. Кн. IX	1137
АБН – міжнародня концепція і формація ОУН. Кн. XI	1283
Бойко-Блохин Юрій, проф., д-р:	
50-ліття УАПЦ у Німеччині. Кн. II	238
Вітошинська Ольга, д-р:	
«Антигерой» (Порівняльна аналіза «антигероїв» у Бориса Антоненка-Давидовича, Миколи Хвильового і Жана-Поля Сартра). Кн. III	362
Волошин Ю. В.:	
Ліквідація Української Греко-Католицької Церкви. Кн. III	335
Гордасевич Галина:	
Українка і тоталітаризм. Кн. III	350
Дашкевич Ярослав, академік:	
Східня Галичина: етнічні відносини, національні міти і менталітети. Кн. VII	860
Дем'ян Григорій, нар. депутат України:	
Книжкові видання українських повстанських пісень. Кн. VI	727

Смелянов Віктор:

Мученики за віру. Кн. X 1214

Караванський Святослав:

«Взаємозбагачення» мов у друкованих текстах. Кн. VIII 998

Конотоп Людмила, доцент, канд. філос. наук, д-р:

Проблема життя та смерти в історії філософії. Кн. I 93

Проблема життя та смерти в історії філософії (Продовження, 2). Кн. II 207

Проблема життя та смерти в історії філософії (Продовження, 3). Кн. III 326

Проблема життя та смерти в історії філософії (Продовження, 4). Кн. IV 460

Проблема життя та смерти в історії філософії (Продовження, 5). Кн. V 590

Проблема життя та смерти в історії філософії (Продовження, 6). Кн. VI 716

Проблема життя та смерти в історії філософії (Продовження, 7). Кн. VII 874

Проблема життя та смерти в історії філософії (Продовження, 8). Кн. VIII 984

Проблема життя та смерти в історії філософії (Продовження, 9). Кн. IX 1120

Проблема життя та смерти в історії філософії (Продовження, 10). Кн. X 1228

Проблема життя та смерти в історії філософії (Продовження, 11). Кн. XI 1366

Проблема життя та смерти в історії філософії (Закінчення, 12). Кн. XII 1490

Наумович Софія, д-р:

Трагедія родини Крушельницьких. Кн. X 1255

Небожук В.:

Моя дорога до «Берези». Кн. IX 1082

Погребенник Федір, проф., д-р:

Мюнхенський збірник на пошану Ольги Кобилянської. Кн. I 75

Гуцульський світ у творчості Гната Хоткевича. Кн. II 233

Іван Коровицький. Кн. V 609

Поема Олеса Бабія «Гуцульський курінь». Кн. VIII 1004

«Сини» Стефаника – наші сини. Кн. X 1249

Пришляк Ярослав:

Творець нової епохи (Сл. п. Я. Б. Рудницький). Кн. II 244

Семенко Юрій:

Повторне засудження обвинувачених у процесі СБУ 1930 р. Кн. X 1236

Повторне засудження обвинувачених у процесі СБУ 1930 р. (Закінчення, 2) Кн. XI 1374

Сергійчук Володимир, д-р історичних наук:

Наша кров – на своїй землі. Кн. IV 482

Наша кров – на своїй землі (Продовження, 2). Кн. V 622

Наша кров – на своїй землі (Закінчення, 3). Кн. VI 740

Похідні Групи ОУН як прояв організаційного генія нашого народу. Кн. VII 835

Із спадщини Симона Петлюри. Кн. VIII 1011

Служинська Зиновія, канд. психол. наук:

Генеалогія українських родин. Кн. V 600

Чому дослідження «дерева роду» сприймається скептично? Кн. X 1246

Головний лікар шпиталю ЧУГА в 1919 р. – Микола Сисак. Кн. X 1247

Тетеріна-Блохин Д., д-р:

Розвиток філософічної думки в поезії В. Яніва. Кн. IX 1130

Шелест Володимир:

По цей бік тривожної павзи (Про поезію Софії Майданської). Кн. V 614

Василь Стус – людина, поет, легенда. Кн. VII 885

Щерба Галина:

Розвиток хорового мистецтва в північно-західній Лемківщині. Кн. VI 752

Якібчук-Боринська Марія:

Життєвий подвиг Ярослава Лесіва. Кн. I 81

Життєвий подвиг Ярослава Лесіва (Закінчення, 2). Кн. II 218

Яценко Борис:	
Загадки тризуба. Кн. IV.	476

Г. ПОЕЗІЯ, ПРОЗА, НА МИСТЕЦЬКІ ТЕМИ

Бараболя Марко:	
Поворот блудного сина. Кн. V.	581
Барвінець Іван, козак:	
Летить, вітри. Кн. X.	1217
Бундзяк Ю.:	
День слави7 Кн. XI.	1365
Василенко Петро:	
Нечуй-вітер. Кн. V.	582
Поміркваність. Кн. VI.	713
Я – українець. Кн. VII.	836
Товаришам студентських літ. Кн. VII.	836
Поле українське. Кн. VII.	837
Сповідь. Кн. VIII.	980
Верес Микола:	
Червень. Кн. VI.	706
Гордасевич Галина:	
Блудний син. Кн. V.	579
Покаянний псалом. Кн. VI.	712
Горішний Микола:	
На день Свята Героїв. Кн. V.	516
Гупаловський Маріян:	
Згадайте нас... Кн. X.	1260
Два листи Тараса Мельничука до Дмитра Гриньківа. Кн. IV.	454
Дніпрова Чайка:	
Серед неба високо срібний місяць став... Кн. XI.	1365
Жук Сергій:	
Перше травня. Кн. IV.	458
Завадович Роман:	
Два Воскресіння. Кн. IV.	450
Качуровський Ігор, д-р:	
Сонет. Кн. III.	319
Мавзолей Габрієля д'Аннунціо. Кн. III.	319
Жмуток нових перекладів. Кн. IV.	452
Жмуток нових перекладів. Кн. V.	578
Кіс Ольга:	
Соловецька Україна. Кн. I.	66
Прощальна пісня. Кн. I.	67
Дзвін. Кн. I.	67
Костюк Галина:	
Час збирати каміння. Кн. I.	68
Куйбіда Василь, пос. Львова:	
Вибрані вірші зі збірки «Послання стежок». Кн. IX.	1107
Лавренко Михайло:	
У дні Зелених Свят. Кн. V.	577
Легіт Андрій:	
У парку. Кн. III.	323

Хмара. Кн. VI	708
Не спи, душе. Кн. VI	708
Гряди! Кн. VI	708
Праця. Кн. VI	709
Здається мені вже старому... Кн. VI	709
Життя людське, як хмарка... Кн. VI	709
Здавалось – вільна, незалежна... Кн. VI	710
Севастопіль. Кн. VI	710
За вікном, за вікном, за вікном... Кн. VII	837
Відлітає літо без привіту... Кн. VII	838
Рік героїв. Кн. VII	838
Калина. Кн. VII	840
Переклади з білоруської поезії. Кн. XI	1360
З перекладів англійських поетів-класиків. Кн. XI	1361
З перекладів англійських, ірландських і шотландських поетів-класиків. Кн. XII. . .	1485
Лепкий Богдан:	
До «359» (Розстріляним під Базаром). Кн. I	65
Маковей Осип:	
Пам'ятник Хмельницькому. Кн. IV	456
Мар-ка:	
Провідникові. Кн. VII	771
У пам'ять Катерини Зарицької. Кн. VIII. . .	976
Марусик Петро:	
Пам'яті Євгена Коновальця. Кн. V	576
Пам'ятники. Кн. XI	1359
Мурович Лариса:	
Інвокація до весни. Кн. IV	451
Будьмо їхньої спадщини гідні. Кн. V	517
Студент-богатир. Кн. VII	840
Незабутній празник Спаса (З переказу верховинця). Кн. XI. . .	1358
Петрів Р.:	
Журавлина журба. Кн. VIII	979
Петрова Ольга, д-р:	
Чарівне свято життя. Кн. II	200
Письменний Василь:	
Ворони. Кн. VI	711
Полтава Леонід:	
Ярославові Семеновичу Стецькові. Кн. VII	771
Рихтицька Дарія:	
Миронові. Кн. III	320
Журавлина пісня. Кн. VII	772
Росоха Станіслав:	
Не кажіть про журбу... Кн. V	584
Зимова пісенька. Кн. VII	841
Чекання. Кн. VII	842
Северин Володимир:	
Мое село. Кн. VIII	980
Скеля-Студецький Микола:	
Чому не послав... Кн. VI	714
Смерть героя. Кн. X	1223
В пащі удава, або Тюрма народів. Кн. X	1224

Диптих. Кн. Х.	1225
Навіки згинеш. Кн. Х.	1225
Іще розквітнеш. Кн. Х.	1226
Славутич Яр:	
Ічкерія. Кн. II.	196
Жіноча пісня. Кн. II.	197
Дума Басая. Кн. II.	198
Прослава. Кн. II.	199
Терлецький Володимир:	
Арешт. Кн. Х.	1218
Кінцевий етап. Кн. Х.	1218
Чорний Потік. Кн. Х.	1219
Фостун Святомир М. д-р:	
У буремному вирі. Кн. VII.	842
Франко Іван:	
Моя любов до України. Кн. XI.	1355
Блаженний муж. Кн. XI.	1355
Каменярі. Кн. XI.	1356
Черінь Ганна:	
З аргентинських віршів. Кн. V.	583
Чупринка Грицько:	
В час борні. Кн. V.	515
Шанковський Ігор:	
Переддень зустрічей. Кн. VI.	707
Янів Володимир:	
Крути. Кн. I.	64
Ящун Василь:	
Під знаком Різдвяної містерії. Кн. I.	62
Іскра. Кн. I.	62
Прапороносці волі. Кн. I.	63
Шевченко. Кн. III.	315

Г. ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ, ПРИСВЯТИ

А. Л. і О. Я.:	
Глядачі в Києві захоплені фільмом про Бандеру. Кн. II.	255
Антоник В.:	
«Зернам» – і рости, і діяти. Кн. XII.	1520
Бедрій Анатолій, д-р:	
Забуте і занедбане українське село. Кн. XI.	1404
Боднар-Терещенко Ігор:	
Обчеркнений колом мовчання (До 110-річчя від дня народження Володимира Свідзінського). Кн. V.	585
Про сучасний літературний авангард. Кн. V.	634
Вітошинська Ольга, д-р:	
Доброзичлива критика наших Церков. Кн. X.	1216
Гордасевич Галина:	
Закатована поезія. Кн. I.	116
Дем'ян Григорій, нар. депутат України:	
До правди ще далеко (Художній кінофільм «Страчені світанки»). Кн. IV.	504
«Воскресла Вкраїна – буде панувати». Кн. IX.	1142

Добродій Ольга:

В Києві відзначили 75-ліття УВУ. Кн. III 380

Пам'яті героїв Крут. Кн. III 381

До 130-річчя від дня заснування Київської публічної бібліотеки
(нині – Національної парламентської бібліотеки України). Кн. X. 1264**Дубас Віра:**

Голлівуд – Фльорида. Кн. IX. 1148

Дубас Микола:

«Засумуй, трембіто...» (Пам'яті Івана Керницького). Кн. II. 192

Єржабкова Блянка, д-р:

У століття народження Олександра Кульчицького (1895-1980). Кн. I 50

У століття народження Олександра Кульчицького (1895-1980). Кн. II. 186

Жила Володимир, проф. д-р:

Мати – героїня-страдниця. Кн. I 59

Ісповідник віри – Йосиф Сліпий. Кн. II 249

Книга, що має особливе значення. Кн. III 371

Молодіжний літературний процес в Україні. Кн. IV 499

Вихід її на часі. Кн. V. 636

Дослідження, досконале формою і змістом. Кн. VIII 1016

Книжка, що імponує читачеві. Кн. IX 1145

Ігореві Ісиченку, Харківському і Полтавському єпископові, 40 років. Кн. III 382

Результат столітнього зусилля. Кн. XII 1515

Капустинська М.:

Катерина Зарицька у спогадах сучасників (1986-1996). Кн. IX 1095

Караванський Святослав, ред.:

З Богом у серці (До 85-річчя від дня народження Михайла Сороки). Кн. II 194

Климишин Микола, д-р:

Незламний характер. Кн. IV 510

Коваль Омелян, мгр:

Григорій Ващенко – людина-педагог-державник. Кн. I 42

В пам'ять Ярослава Стецька. Кн. VIII 930

Козак Микола:

Нескореність поезії (Невеселий роздум про подвижників нації). Кн. V 639

Кульчицький-Гут В.:

Цікава поява на англомовному книжковому ринку. Кн. XI 1401

Кухар Роман, д-р:

Поет громадянського етосу (Іван Світличний, 1929-1992). Кн. III 376

На сторожі збереження нашої Богослужбово-пісенної культури. Кн. IV 506

Підсумки досліджень провідного лесезнавця П. Одарченка. Кн. IV 508

Підсумки досліджень провідного лесезнавця. Кн. VIII 1019

Луців Володимир:

Мистецька виставка Богдана Сороки в Лондоні. Кн. VIII 981

Наумович Софія:

Дивовижі. Кн. IX 1090

Олеськів Василь, інж.:Ярослав Стецько – людина великих ідей і чину (Присвята у десяту річницю
Його смерті). Кн. VIII. 925**Погребенник Федір, проф., д-р:**Сподвижник наниви народознавства (Післямова до монографії Івана Сенківа
«Гуцульська спадщина»). Кн. III 369

Крізь призму віршів двох поетів. Кн. IV 458

Незвичайне видання. Кн. VII	894
Сподвижник на ниві народознавства (Пам'яті Івана Сенків, автора монографії «Гуцульська спадщина»). Кн. IX	1134
Пресове повідомлення: 130 років Національній парламентській бібліотеці України. Кн. VI	758
Радіон С.:	
Нарис історії України польського історика. Кн. IX	1146
Рекіта-Пазуханич Ганна:	
Славна дочка великого співця карпатських полонин. Кн. X	1270
РІС-ІРД:	
Світлій пам'яті Ярослава Стецька. Кн. VIII	937
Руденко Оксана:	
Презентація журналу «Визвольний Шлях». Кн. VI	757
Савчук Микола:	
Про того, що прийшов з неба і в небо повернувся. Кн. I	121
Сверстюк Євген:	
Світлій пам'яті Степана Мамчура. Кн. IX	1102
Семенюк Степан:	
Дозвольте на слово в дискусії. Кн. VIII	1021
Думки спостерігача. Кн. XI	1391
Терен-Юськів Теодор:	
Меморіальний концерт, виставка і монографія М. Мороза. Кн. I	126
Нова англomовна книжка про українських мистців і їхня виставка. Кн. II	253
Шатилов Микола:	
Життя, як лист про кохання. Кн. I	39

Д. ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ І ПРИСВЯТИ

Бл. пам. Микола Бартків. Кн. III	384
Президент Чеченської Республіки Ічкерія Джохар Дудаєв загинув. Кн. VI	702
Достойний Родині Президента Джохара Дудаєва. Кн. VI	703
Президентові Чеченської Республіки Зелімхану Яндарбієву.... Кн. VI	705
Бл. пам. Михайло Захарчук-Зелений. Кн. VII	896
Сл. п. Петро Сорока-Юрич. Кн. IX	1149
Сл. пам. Павло Рафалюк-Чорний. Кн. IX	1150
Св. п. Аделя-Марія Джепсон-Цимбаліста. Кн. XI	1406
Славної пам'яті проф. Микола Андрухів-Жлан-Гонта. Кн. XI	1407
Сл. п. Дмитро Василик-Васильченко. Кн. XI	1408
Сл. п. д-р Анатоль Бедрій-Антей. Кн. XII	1521

Е. РІЗНЕ

Христос Воскрес! (Святочний привіт). Кн. IV	386
Призначення Владики Любомира Гузара Києво-Вишгородським екзархом. Кн. VII ..	832
З листів до Редакції. Кн. IX	1151
Перемисько-Варшавська єпархія УГКЦ. Кн. X	1216

Є. ПОЖЕРТВИ НА ПРЕС-ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

Пожертви на «Визвольний Шлях». Кн. VI	760
---	-----

Ж. БІБЛІОГРАФІЯ ОДЕРЖАНИХ ВИДАНЬ З УКРАЇНИ ТА ДІЯСПОРИ

Бібліографія одержаних видань. Кн. I.	128
Бібліографія одержаних видань. Кн. IV.	511
Бібліографія одержаних видань. Кн. VI.	768
Бібліографія одержаних видань. Кн. X.	1279

3. СВІТЛИНИ

Могила в Києві, в якій поховано частину Героїв Крутянського Чину. Кн. I.	37
Посол академік Сергій Комісаренко відкриває зустріч Президента Леоніда Кучми з представниками української громади у Великій Британії. Кн. I.	38
Учасники Основуючих Зборів Союзу Українців у Великій Британії. Единбург, 19 січня 1946 року. Кн. I.	73
Пані Леся Дяківська, голова ОУЖ, вручає Президентові України подарунок. Кн. I.	74
Учні Школи Українознавства Відділу СУБ у Лондоні і Юначки СУМ вітають Президента України Леоніда Кучму. Кн. II.	141
Президент України під час інспекції Почесної чоти Королівської Гвардії на Давнінг Стріт у Лондоні. Кн. II.	142
Лорд-Мер Лондону, Пані Людмила і Пан Президент України Леонід Кучма, Пані Мейорес у Мансйон Гавз. Кн. II.	146
Президент України Леонід Кучма і прем'єр-міністр Великої Британії Джон Мейджор на Давнінг Стріт під час підпису міждержавних документів. Кн. II.	148
Пані д-р Ольга Петрова. Кн. II.	201
Пам'ятник полк. Дмитрові Клячківському – Климові Савуру в Збаражі, Тернопільщина. Кн. III.	258
Спільна знімка учасників Золото-Ювілейного Відзначення Союзу Українців у Великій Британії, в суботу, 20 січня 1996 року в прикатедральній залі в Единбурзі. Кн. III.	302
Ієрархи і священники служать у катедрі єкуменічний Молебень. Кн. III.	304
Владики і священники служать соборну Панахиду в українській католицькій церкві. Кн. III.	305
Фрагмент з великої української демонстрації під московсько-большевицькою амбасадой у Лондоні, присвяченої жертвам аварії атомового реактора в Чорнобилі у квітні 1986 року. Кн. IV.	389
Формування демонстративного походу під московсько-большевицьку амбасад у Лондоні при виході з Гайд Парку. Кн. IV.	394
Чоло похідної демонстративної колони напроти московсько-большевицького консульату на Бейсвотер Ровд, Лондон. Кн. IV.	394
Формування демонстративної похідної колони під час демонстрації в роковини штучного голоду в Україні 1933 року. Кн. IV.	397
Зліва направо – Преосв. Владика Михайл Кучмяк, ЧНІ, дружина посла України пані Наталя, промовляє посол, академік Сергій Комісаренко. Кн. IV.	444
Фрагмент Золото-Ювілейної Зустрічі в Единбурзі. Кн. IV.	446
Голова СУБ д-р Любомир Мазур і учасники основуючих Зборів СУБ п. Петро Савків, інж. Василь Олесків і хор. Михайло Ткачук. Кн. IV.	448
Симон Петлюра, Голова Директорії і Головний Отаман Армій УНР. Кн. V.	514
Княгиня Ольга. Кн. V.	520
Ольга Басараб. Кн. V.	522
Алла Горська. Кн. V.	522
Олена Пенкальська в таборі. Кн. V.	528

Відкриття і посвячення пам'ятника Ярославів Стецькові 5 листопада 1995 року в с. Кам'янка на Тернопільщині. Кн. VI	642
Джохар Дудаєв. Кн. VI	702
Ярослав Стецько. Кн. VII	770
Під час Заупокійної Панахиди на цвинтарі. При мікрофоні д-р М. Климишин. Кн. VII.	786
Дружина Покійного Ярослава Стецька, Його Сестра і члени Родини та учасники похорону під час Тризни. Кн. VII.	786
Архиерейська Заупокійна Служба Божа в катедральному храмі помісної УКЦ в Мюнхені, Німеччина. Кн. VII	787
Могила Ярослава Стецька. Кн. VII	787
Диячий танцювальний ансамбль «Квіти України» з Миколаївщини в підготовці до п'ятиліття державної незалежності України. Кн. VIII.	898
Президент України Леонід Кучма, голова і частина членів Верховної Ради України зараз по прийняттю Конституції України. Кн. VIII.	901
Павло Лазаренко, Прем'єр України. Кн. VIII.	950
Перша група олімпійців у Києві перед відлетом на Олімпійські Ігри до Атланти, США. Кн. VIII	975
Іван Франко. Кн. IX.	1026
Василь Куйбіда, мер Львова. Кн. IX.	1108
Неділя, 7 липня 1996 року, собор св. Петра у Ватикані. Божественна Літургія у візантійсько-українському обряді в наміренні 400-ліття Берестейської Унії. Кн. IX	1118
Філіателістична конверта, видана в Страсбурзі з нагоди прийняття України до Ради Європи. Кн. IX.	1119
Січковий Образ Святої Покрови з Покровсько-Нікопольської церкви. Кн. X.	1154
Об'єднані хори після концерту в залі Павла VI. Кн. X.	1207
Пам'ятник княгині Ользі в Києві. Кн. X.	1227
Каплиця-пам'ятник замордованим у Золочівському замку. Кн. X	1258
Фрагмент з посвячення каплиці-пам'ятника. Кн. X	1259
Борис Возницький, директор Львівської картинної галерії. Кн. X	1259
Фрагменти з презентації «Визвольного Шляху» в Національній парламентській бібліотеці України. Кн. X.	1263-64
Музей Івана Франка, Нагуєвичі, Львівська область. Кн. XI	1282
Перший день у школі. Кн. XI	1308
Військова парада в Києві у 5 річницю незалежності України. Кн. XI	1309
Пам'ятник на могилі св. Патріярха Володимира. Кн. XI.	1310
Роман Різник-«Макомацький». Пам'ятник у Трускавці. Кн. XII	1410
Пам'ятник Голодомору 1932-33. Михайлівська площа, Київ. Кн. XII.	1483
Пропам'ятна таблиця УПА, с. Бишки, прис. Цвяхів. Кн. XII.	1484